

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Π.Μ.Σ. ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Κατεύθυνση: Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές

Επιβλέπων Καθηγητής: Χαράλαμπος Παπασωτηρίου

ΘΕΜΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

«Συγκριτική Ανάλυση της Υψηλής Στρατηγικής του Βυζαντίου την Εποχή υπό τη Βασιλεία του Βασιλείου Β΄ και των ΗΠΑ κατά τη Μεταψυχροπολεμική Περίοδο. Ομοιότητες και Διαφορές της Τελευταίας Περιόδου Ακμής της Μακροβιότερης Αυτοκρατορίας που Γνώρισε η Ιστορία με τη Μεγαλύτερη Σύγχρονη Ηγεμονία»

Θεοφάνης Καραπατής

ΑΜ: 1214Μ077

Αθήνα

Νοέμβριος 2015

Αφιερώνεται στην Ευγενία, τον Ιάσονα και τον Αχιλλέα

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή	7
Κεφάλαιο «I»	
Θεωρητική Τοποθέτηση – Εισαγωγικές Έννοιες	
1.1. <i>Γενικά</i>	18
1.2. <i>Ορισμός Υψηλής Στρατηγικής</i>	21
1.3. <i>Διαστάσεις Υψηλής Στρατηγικής</i>	25
1.4. <i>Ιδεατοί Τύπο Υψηλής Στρατηγικής</i>	29
Κεφάλαιο «II»	
Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας κατά τη Βασιλεία Βασιλείου Β'	
2.1. <i>Εισαγωγή</i>	33
2.2. <i>Επισκόπηση της Υψηλής Στρατηγικής του Βυζαντίου</i>	34
2.2.1. <i>Διεθνές Περιβάλλον</i>	34

2.2.2.	<i>Πολιτική Ιδεολογία Βυζαντινής Αυτοκρατορίας</i>	39
2.2.3.	<i>Διαστάσεις Υψηλής Στρατηγικής Βυζαντίου</i>	43
2.3.	<i>Η Υψηλή Στρατηγική του Βασιλείου Β'</i>	55
2.3.1.	<i>Διεθνές Περιβάλλον</i>	56
2.3.2.	<i>Εσωτερική Πολιτική</i>	61
2.3.3.	<i>Η Στρατιωτική Στρατηγική του 10ου Αιώνα</i>	73
2.3.4.	<i>Στρατηγικές Βασιλείου Β'</i>	78

Κεφάλαιο «III»

Η Υψηλή Στρατηγική των ΗΠΑ μετά τον Ψυχρό Πόλεμο

3.1.	<i>Εισαγωγή</i>	83
3.2.	<i>Επισκόπηση της Υψηλής Στρατηγικής ΗΠΑ</i>	85
3.2.1.	<i>Διεθνές Σύστημα μετά τον Ψυχρό Πόλεμο</i>	85
3.2.2.	<i>Ιδεολογικά Ρεύματα και Παραδόσεις</i>	88

3.3.	<i>Υψηλή Στρατηγική των Η.Π.Α μετά τον Ψυχρό πόλεμο</i>	94
3.3.1.	<i>Το Τέλος του Ψυχρού Πολέμου</i>	94
3.3.2.	<i>Η Προεδρία του George Herbert Walker Bush</i>	99
3.3.3.	<i>Η Προεδρία του William Jefferson "Bill" Clinton</i>	103
3.3.4.	<i>Η Προεδρία του George Walker Bush – Η 11η Σεπτεμβρίου 2001</i>	107
3.3.5.	<i>Η Προεδρία του Barack Hussein Obama II</i>	113

Κεφάλαιο «IV»

Σύγκριση της Υψηλής Στρατηγικής του Βυζαντίου επί βασιλείας Βασιλείου Β' και ΗΠΑ μετά τον Ψυχρό Πόλεμο

4.1.	<i>Από το Αποκορύφωμα της Βυζαντινής Ηγεμονίας στην Παρακμή</i>	119
4.1.1.	<i>Γιατί Ευοδώθηκε η Υψηλή Στρατηγική του Βασιλείου Β';</i>	119
4.1.2.	<i>Η Κατάρρευση του 11ου Αιώνα</i>	122
4.2.	<i>Διδάγματα που Προκύπτουν από τη Μελέτη της Υψηλής Στρατηγικής του Βασιλείου Β' για τις ΗΠΑ της Μεταψυχροπολεμικής Εποχής</i>	128

4.2.1.	<i>Βρέθηκαν οι ΗΠΑ μετά τον Ψυχρό Πόλεμο σε μια Θέση Αντίστοιχη με τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία του 10ου Αιώνα;</i>	128
4.2.2.	<i>Διδάγματα για την Υψηλή Στρατηγική των ΗΠΑ κατά τον 21^ο Αιώνα</i>	130
Κεφάλαιο «V»		
	Σύνοψη και Συμπεράσματα	137
	Βιβλιογραφία	146
	Πηγές διαθέσιμες στο διαδίκτυο	151

«Η Αμερική ποτέ δεν υπήρξε Ρώμη. Και αν σήμερα εφαρμόσει τη στρατηγική της – αμείλικτη επέκταση, κυριαρχία σε ξένους λαούς, το εξοντωτικό πρότυπο ολοκληρωτικού πολέμου – το μόνο που θα καταφέρει είναι να επισπεύσει την παρακμή της. Είναι πολύ πιο χρήσιμο να μελετήσει τη στρατηγική της ανατολικής πτέρυγας της αυτοκρατορίας, που ξεπέρασε τη δυτική σε διάρκεια κατά οκτώ αιώνες¹»

Edward N. Luttwak, Μάρτιος 2010

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία θα επιχειρήσει να εξετάσει και να αναλύσει την Υψηλή Στρατηγική δύο πολιτικών οντοτήτων, οι οποίες δέσποζαν σε δύο εντελώς διαφορετικές περιόδους της παγκόσμιας ιστορίας, της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας² υπό τη βασιλεία του Βασιλείου του Β΄ και των ΗΠΑ κατά τη μεταψυχροπολεμική περίοδο, επιχειρώντας μέσα από το συσχετισμό τους να ανιχνεύσει τις ομοιότητες αλλά και τις διαφορές τους. Η πρώτη περίοδος αποτελεί το αποκορύφωμα της Βυζαντινής Ηγεμονίας, πριν την κατάρρευσή της τον 11ου αιώνα, από την οποία ουσιαστικά ουδέποτε ανέκαμψε, ενώ η δεύτερη σηματοδοτεί τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου και την ανάδειξη των Ηνωμένων Πολιτειών στο μοναδικό περιφερειακό ηγεμόνα στον πλανήτη, κυρίαρχο στο δυτικό ημισφαίριο³. Μέσω αυτής της

¹ Η παρούσα δήλωση αποτελεί απόσπασμα από τη συνέντευξη του Edward N. Luttwak στο Δημήτρη Δεληολάνη για την έκδοση της 28^{ης} Μαρτίου 2010 της εφημερίδας Καθημερινή, βλ. <http://www.kathimerini.gr/389081/article/politismos/arxeio-politismoy/h-strathgikh-toy-vyzantioy-ma8hma-gia-tis-hpa>

² Στο παρόν πόνημα θα χρησιμοποιηθεί ο καθιερωμένος όρος *Βυζαντινή Αυτοκρατορία*, παρότι αυτός επινοήθηκε από ιστορικούς της Δύσης μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως. Μέχρι τότε ουδείς, εντός και εκτός των συνόρων της, δεν την ανέφερε ως *Βυζαντινή*, ενώ ορθότερη θα ήταν η ονομασία *Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία*. Άλλωστε και οι ίδιοι οι αυτοκράτορες αυτοπροσδιορίζονταν ως *Ρωμαίοι*. Βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνας*, Εκ. Ποιότητα, 2000, σελ. 37. Ένας από τους γνωστότερους βυζαντινολόγους του 20ου αιώνα. Ο Georg Ostrogorsky αναφέρει σχετικά: «Στην πραγματικότητα η βυζαντινή ιστορία είναι μια νέα φάση της ρωμαϊκής ιστορίας, όπως και το βυζαντινό κράτος είναι βασικά η συνέχεια του *imperium romanum*. Βέβαια το επίθετο "βυζαντινός" χρησιμοποιήθηκε σε μεταγενέστερους χρόνους και ήταν άγνωστο στους ονομαζόμενους "βυζαντινούς". Αυτοί χρησιμοποιούσαν συνήθως το όνομα "Ρωμαίοι", τον αυτοκράτορά τους θεωρούσαν Ρωμαίο ηγεμόνα, διάδοχο και κληρονόμο των παλαιών Ρωμαίων Kaisarwn. Έμειναν πιστοί στο όνομα της Ρώμης όσο χρόνο διήρκεσε η αυτοκρατορία, και οι ρωμαϊκές πολιτικές παραδόσεις κυριάρχησαν ως το τέλος στην πολιτική τους συνείδηση και βούληση». Βλ. Georg Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, Α' Τόμος*, εκ. Πατάκη, 2012, σελ. 85

³ John J. Mearsheimer, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Εκ. Ποιότητα, 2011, σελ. 101-103

συγκρίσεως θα επιδιωχθεί να εξαχθούν συμπεράσματα, τόσο για τα αίτια της πτώσης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, όσο κυρίως για τις μελλοντικές προοπτικές της ασκούμενης αμερικάνικης υψηλής στρατηγικής, όπως αυτή έχει διαμορφωθεί μετά την τελική επικράτηση επί της Σοβιετικής Ένωσης κατά τον Ψυχρό Πόλεμο.

Η γενικότερη ανάλυση της υψηλής στρατηγικής της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας είναι δυνατό να εξηγήσει τους λόγους για τους οποίους η ηγεμονία της διήρκεσε περισσότερο από κάθε άλλη ηγέτιδα δύναμη στην ιστορία του Δυτικού πολιτισμού, διευρύνοντας στο μέγιστο βαθμό τον νομοτελειακά φθίνοντα ιστορικό κύκλο ανόδου – πτώσης των Μεγάλων Δυνάμεων κάθε εποχής. Οι ηγεσίες της Αυτοκρατορίας μπόρεσαν διαχρονικά να προσαρμοστούν στρατηγικά, ούτως ώστε να μπορούν να αντιμετωπίζουν τους εχθρούς τους, είτε αντιγράφοντας τις μεθόδους τους, είτε ανακαλύπτοντας νέες, καινοτόμες και πιο αποδοτικές. Η στρατιωτική ισχύς, δηλαδή οι δυνατότητες και τα χαρακτηριστικά του στρατού και του στόλου, η διαδικασία συλλογής φόρων και η γραφειοκρατία άλλαζαν σημαντικά ανά τους αιώνες, προσαρμοζόμενα πάντα στις ιδιαίτερες απαιτήσεις της κάθε εποχής. Το βασικό όμως χαρακτηριστικό της στρατηγικής της, το οποίο αποτέλεσε και τη βασική διαφορά από την προγενέστερη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, ήταν ότι βασίζονταν λιγότερο στη στρατιωτική ισχύ και περισσότερο στην πειθώ⁴, όπως θα αναλυθεί στο Δεύτερο Κεφάλαιο της παρούσας εργασίας. Αυτή η τέχνη της πειθούς, σε συνδυασμό με ένα υπέρτερο σύστημα πληροφοριών, αυτά που σήμερα θα ονομάζαμε *διπλωματία* και *επεξεργασία πληροφοριών*⁵ αντίστοιχα, ευνοούσαν τη συγκέντρωση μιας δυσανάλογα μεγάλης ισχύος, σε σχέση με αυτή που θα προέκυπτε μόνο από τα διαθέσιμα, κάθε φορά για μάχη στρατεύματα. Άλλωστε η επιβίωση της μακροβιότερης αυτοκρατορίας στην παγκόσμια ιστορία δε θα ήταν εφικτή απλά και μόνο λόγω μιας σειράς τακτικών νικών στα πεδία των μαχών.

Η διατήρηση βέβαια μιας επαρκούς στρατιωτικής ισχύος ήταν επίσης μια τεράστια πρόκληση στο βάθος των αιώνων, αλλά και προαπαιτούμενο για την ασφάλεια μιας αυτοκρατορίας τέτοιου μεγέθους. Αυτή γίνονταν εφικτή χάρις στην

⁴ Edward N. Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, εκ. Τουρίκη, 2009, σελ. 24

⁵ Στο ίδιο σελ. 25

υιοθέτηση και διατήρηση επί μακρόν δύο πρακτικών της ρωμαϊκής εποχής. Η πρώτη ήταν η λειτουργία ενός αποτελεσματικού συστήματος συλλογής φόρων, ικανών να τροφοδοτούν τις μεγάλες ανάγκες του προϋπολογισμού. Δινόταν έτσι η δυνατότητα συντήρησης μιας τακτικής στρατιωτικής υπηρεσίας, δηλαδή μισθωτών στρατιωτών και ναυτών καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου με αντίστοιχη απεξάρτηση από την εφεδρεία. Η δεύτερη αφορούσε τη συστηματική στρατιωτική εκπαίδευση, τόσο την ατομική των νεοσυλλέκτων, όσο και την τακτική σε επίπεδο Μονάδος και Σχηματισμού.

Οι βυζαντινοί αυτοκράτορες όμως παρότι γνώριζαν πως να χρησιμοποιήσουν την κατακτητική μέθοδο της υπέρμετρης βίας, όπως στο παρελθόν οι προκάτοχοί τους οι Ρωμαίοι, δεν μπορούσαν να αγνοήσουν το γεγονός ότι συνήθως μειονεκτούσαν ποσοτικά. Έτσι, δεν ενέπλεκαν τα στρατεύματά τους σε κρίσιμες μάχες, αν δεν είχαν εξασφαλισμένη την ποιοτική υπεροχή, στοιχείο απαραίτητο για τη βεβαιότητα της τελικής τους επικράτησης. Άλλωστε δε θα είχε νόημα να εξοντώνουν τους εχθρούς, αφού ακόμα και σε περίπτωση ολοκληρωτικής νίκης το κόστος θα ήταν μεγάλο, ενώ το όφελος προσωρινό, καθόσον στη θέση των ηττημένων θα εμφανιζόντουσαν άλλοι, εξίσου επικίνδυνοι εχθροί⁶. Αυτές οι βασικές αντιλήψεις έθεσαν ως θεμέλια της βυζαντινής υψηλής στρατηγικής τη διπλωματία και τη χρήση αυτού που σήμερα ονομάζεται *ήπια ισχύς*, δηλαδή της πολιτικής, της θρησκευτικής και της πολιτιστικής τους επιρροής, ενός όρου που διατυπώθηκε και αναλύθηκε πολλούς αιώνες αργότερα από τον Joseph S. Nye Jr⁷.

Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, στο βάθος των οκτώ αιώνων που διήρκεσε, εφάρμοσε κατά περίπτωση ένα συνδυασμό των τεσσάρων αρχέτυπων στρατηγικών επιβίωσης σε ένα άναρχο και ανασφαλές περιβάλλον, οι οποίες θα αναλυθούν περαιτέρω στο Πρώτο Κεφάλαιο του παρόντος, δηλαδή τη στρατηγική της στρατιωτικής ανάσχεσης – επέκτασης, των συμμαχιών, των εξισορροπήσεων και του κατευνασμού⁸. Η εξεταζόμενη εποχή του Βασιλείου του Β' ολοκληρώνει την περίοδο των στρατηλατών αυτοκρατόρων⁹, από το 959 έως το

⁶ Edward N. Luttwak, Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκ. Τουρίκη, 2009, σελ. 154

⁷ Joseph S. Nye Jr., *Ηπια Ισχύς*, Το μέσο Επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική, εκ. Παπαζήση, 2005, σελ. 33

⁸ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνες, εκ. Ποιότητα, 2000, σελ. 22

⁹ Οι άλλοι δύο ήταν ο στρατηγός Νικηφόρος Β' Φωκάς (963-969) και ο Ιωάννης Τσιμισκής (969-976)

1025, η οποία αποτελεί το αποκορύφωμα του βυζαντινού επεκτατισμού, κατά την οποία επαναπροσδιορίσθηκε η βυζαντινή υψηλή στρατηγική από αμυντική των προηγούμενων αιώνων, με σκοπό την ασφάλεια και προστασία των εδαφών και πληθυσμών της αυτοκρατορίας, σε επιθετική, με σκοπό την εδαφική επέκταση και καταστροφή των εχθρικών δυνάμεων. Το αποτέλεσμα ήταν εντυπωσιακό, με τη βυζαντινή επικράτεια να αυξάνεται κατά το ήμισυ της εκτάσεώς της και το Βασίλειο Β' να κληροδοτεί στους διαδόχους του μια αυτοκρατορία που χαρακτηριζόταν από ασφάλεια και ευημερία και την περισσότερη, διαχρονικά στο Βυζάντιο, συσσωρευμένη ισχύ. Η κατάρρευση όμως θα επέλθει σε λιγότερο από μισό αιώνα, όχι από κάποιες εξωτερικές απειλές, αλλά από τις εμφύλιες διαμάχες που προκάλεσαν οι εσωτερικές πολιτικές προστριβές. Αυτός είναι και ο λόγος που η κατακόρυφη πτώση της ισχύος της αυτοκρατορίας, η οποία θα ακολουθήσει το θάνατό του, αποτελεί αντικείμενο μελέτης που μπορεί να μας προσφέρει χρήσιμα συμπεράσματα για τα αίτια της παρακμής των μεγάλων δυνάμεων σε κάθε περίοδο της ιστορίας.

Οι ΗΠΑ, μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και στις αρχές του 21 αιώνα, βρέθηκαν σε μια αντίστοιχα δεσπίζουσα θέση στο διεθνές σύστημα. Με την κατάρρευση του αντίπαλου δέοντος της Σοβιετικής Ένωσης, οι ΗΠΑ αποτελούσαν πλέον το μοναδικό παγκόσμιο ηγεμόνα, τη μόνη υπερδύναμη, οι αποφάσεις και ενέργειες της οποίας ήταν ικανές να επηρεάσουν ολόκληρο το διεθνές σύστημα. Η επικράτηση έμοιαζε ολοκληρωτική, τόσο σε στρατιωτική, όσο και σε οικονομική και πολιτισμική δύναμη. Το διπολικό σύστημα που είχε γνωρίσει η παγκόσμια πολιτική για μισό περίπου αιώνα, με τις ΗΠΑ και ΕΣΣΔ στους δύο πόλους, είχε αντικατασταθεί από ένα νέο, αβέβαιο με μοναδική αναγνωρίσιμη υπερδύναμη τις Ηνωμένες Πολιτείες. Μια *Νέα Παγκόσμια Τάξη*¹⁰ ερχόταν να αντικαταστήσει αυτή που είχε διαμορφωθεί κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και είχε κύριο χαρακτηριστικό την αντιπαλότητα μεταξύ των δύο συνασπισμών, της Δύσης υπό την ηγεσία των ΗΠΑ και της Ανατολής υπό την ηγεσία της ΕΣΣΔ. Αυτή θα ήταν βασισμένη στις αρχές του φιλελεύθερου διεθνισμού, με στόχο την ευρύτερη συνεργασία και τον τερματισμό της αντιπαλότητας μεταξύ των δύο μεγάλων

¹⁰ Ως Παγκόσμια Τάξη ορίζεται η κατανομή της ισχύος ανάμεσα στα κράτη και τους άλλους κύριους δρώντες, που οδηγεί σε μια σχετικά σταθερή δομή σχέσεων και συμπεριφορών. Βλ. Andrew Heywood, *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, εκ. Κριτική, 2013, σελ. 374

δυνάμεων, με κύρια χαρακτηριστικά την αμερικάνικη ηγεμονία για τη διασφάλιση του διεθνούς δικαίου και της διεθνούς τάξης¹¹. Αρχικά, η πτώση του Τείχους του Βερολίνου δικαίωσε την πολιτική της ανάσχεσης, που όλες οι κυβερνήσεις των ΗΠΑ είχαν ακολουθήσει για μια τεσσαρακονταετία¹². Η επιτυχής έκβαση του πρώτου πόλεμου του Κόλπου και η παγκόσμια επικράτηση του φιλελεύθερου μοντέλου της οικονομίας, σε συνδυασμό με την εξαγωγή και υιοθέτηση από τις περισσότερες κοινωνίες του κόσμου της αμερικάνικης λαϊκής κουλτούρας ήταν ενδείξεις ότι η κυριαρχία των ΗΠΑ στον υπόλοιπο κόσμο είχε επιτευχθεί. Συνοψίζοντας τα παραπάνω ο Zbigniew Brzezinski τα περιέγραψε το 1997 ως εξής:

«...η Αμερική υπερτερεί σε τέσσερις αποφασιστικούς τομείς της παγκόσμιας δύναμης: στρατιωτικά, έχει ανυπέρβλητη παγκόσμια εμβέλεια, οικονομικά, παραμένει η κύρια ατμομηχανή της παγκόσμιας ανάπτυξης, παρότι σε ορισμένες πλευρές την αμφισβητούν η Ιαπωνία και η Γερμανία (καμία από τις οποίες δεν διαθέτει τα άλλα γνωρίσματα της παγκόσμιας δύναμης), τεχνολογικά, διατηρεί τον ηγετικό ρόλο στους τομείς αιχμής όσον αφορά τις καινοτομίες και πολιτισμικά, παρά κάποιες άξεστες πλευρές, ασκεί αδιαμφισβήτητη έλξη, ιδιαίτερα μεταξύ της παγκόσμιας νεολαίας, γνωρίσματα που δίνουν στις Ηνωμένες Πολιτείες πολιτική επιρροή με την οποία κανένα άλλο κράτος δεν μπορεί να αντιπαραβληθεί. Ο συνδυασμός αυτών των τεσσάρων παραγόντων κάνει την Αμερική τη μόνη συνεκτική παγκόσμια υπερδύναμη¹³».

Η πρόκληση πλέον για την αμερικάνικη εξωτερική πολιτική ήταν να αναπτύξει μια νέα υψηλή στρατηγική, προσαρμοσμένη στο υπό διαμόρφωση νέο διεθνές σύστημα. Μια νέα δυτική Ευρώπη ξεπρόβαλε, υπό την κηδεμονία της ενωμένης Γερμανίας και με την ενσωμάτωση από την Ευρωπαϊκή Ένωση πρώην σοσιαλιστικών δημοκρατιών, η Ρωσία παρά τη δυσμενή οικονομική κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει παρέμενε μια ισχυρή στρατιωτικά χώρα διαθέτουσα το μεγαλύτερο πυρηνικό οπλοστάσιο του πλανήτη, ενώ στην Ασία η άνοδος της

¹¹ Στο λόγο του με τίτλο *Προς μια Νέα Παγκόσμια Τάξη* στο Κογκρέσο στις 11 Σεπτεμβρίου 1990, ο Πρόεδρος των ΗΠΑ George H. W. Bush ανέπτυξε αυτό ακριβώς το όραμά του για τον μεταψυχροπολεμικό κόσμο. Ολόκληρο το κείμενο του λόγου του στο:

<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=18820&st=&st1=>

¹² Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικάνικο Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*. εκ. Ποιότητα, 2002, σελ. 368

¹³ Zbigniew Brzezinski, *Η Μεγάλη Σκακιέρα*, εκ. Λιβάνη, 1998, σελ. 52-53

Κίνας και ίσως της Ινδίας θα μπορούσαν υπό προϋποθέσεις να αποτελέσουν απειλές για τα συμφέροντα των ΗΠΑ στην περιοχή του Ειρηνικού. Επιπλέον η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης είχε ως συνέπεια τη δημιουργία ενός κενού ισχύος στο ανατολικό ημισφαίριο, η οποία λειτουργούσε ως εγγυητής των εσωτερικών κρατικών δομών των πολυεθνικών κρατών του ανατολικού συνασπισμού, το οποίο με τη σειρά του οδήγησε σε μια έξαρση εμφυλίων πολέμων, λόγω εθνοτικών και θρησκευτικών αντιθέσεων στα Βαλκάνια και στην περιοχή του Καυκάσου. Η κατάσταση στον αραβικό κόσμο, στη Μέση Ανατολή και στην Αφρική ήταν ακόμα χειρότερη, με την ανυπαρξία ισχυρών κρατικών δομών, την έλλειψη ελέγχου και άσκησης αποτελεσματικής εξουσίας και τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σε συνδυασμό με την έκρηξη του θρησκευτικού φονταμενταλισμού, να οδηγούν σε ένα ντόμινο εθνοτικών συγκρούσεων και εμφυλίων συρράξεων.

Η πλειονότητα λοιπόν των συγκρούσεων στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο είχαν το χαρακτήρα εσωτερικών διενέξεων με το διακύβευμα να σχετίζεται με τις εθνικές ταυτότητες, τη γλώσσα και τη θρησκεία, καθώς και την εδαφική επικράτηση και την κατανομή της εξουσίας. Είναι αυτό που ο Χέρφριντ Μύνκλερ ονόμασε *Νέους Πολέμους*, στους οποίους δεν αντιμάχονται μεταξύ τους κράτη αλλά παρακρατικά υποκείμενα και οι οποίοι χαρακτηρίζονται από τις ασύμμετρες συγκρούσεις των αντιμαχομένων, που χρησιμοποιούν τις στρατηγικές του ανταρτοπόλεμου και της τρομοκρατίας¹⁴. Οι ΗΠΑ είχαν επίσης να διαχειριστούν νέες απειλές ασφαλείας, διεθνικού χαρακτήρα, όπως η κλιματική αλλαγή και οι περιβαλλοντικές της συνέπειες, η διάδοση των πυρηνικών όπλων, το παράνομο εμπόριο όπλων, ναρκωτικών και ανθρώπων (trafficking) και η παράνομη μετανάστευση και το προσφυγικό ζήτημα που προέκυπτε ως επακόλουθο των παραπάνω συγκρούσεων.

Υπό αυτές τις συνθήκες το τέλος του Ψυχρού Πολέμου θεωρήθηκε ως η ευκαιρία για την ολοκλήρωση του φιλελεύθερου ουίλσονιανού ιδεαλισμού, ο οποίος υποστηρίζει την εξάπλωση της δημοκρατίας και της ελεύθερης οικονομίας, καθώς και την εδραίωση της διεθνούς έννομης τάξης και αποτέλεσε την κυρίαρχη

¹⁴ Χέρφριντ Μύνκλερ, *Οι Νέοι Πόλεμοι, Νέοι Εχθροί και Νέες Μορφές Πολέμου*, εκ. Καστανιώτη, 2005, σελ. 28 και 51-52

τάση της εξωτερικής πολιτικής της κυβέρνηση του Προέδρου Κλίντον¹⁵. Οι φιλελεύθεροι ιδεαλιστές επιζητούσαν ένα πιο διευρυμένο ρόλο για τις ΗΠΑ, υποστηρίζοντας ακόμα και στρατιωτικές επεμβάσεις, υπό την προϋπόθεση ότι γίνονται για την υπηρετήση των ιδανικών της δημοκρατίας, στη λογική της συλλογικής ασφάλειας, μέσω των πολυμερών θεσμών με προεξέχοντα τον ΟΗΕ. Ο πολυμερισμός, ο οποίος σύμφωνα με την Ειρήνη Χειλά «θεωρήθηκε επί μακρόν ως ο πυλώνας της διεθνούς ζωής, επειδή οι ίδιες οι κυβερνήσεις θεώρησαν ότι μπορούν να διασφαλίσουν κοινά οφέλη και να αντισταθμίσουν το κόστος της παγκοσμιοποίησης μέσα από την ανάπτυξη συνεργατικών πολιτικών και δομών¹⁶», οδήγησε στη συνεργασία όλων των μεγάλων δυνάμεων έναντι του Ιράκ, μετά την εισβολή του στο Κουβέιτ το 1990. Η αμερικάνικη εξωτερική πολιτική κατά τη δεκαετία του 1990, όπως θα αναλυθεί στο Τρίτο Κεφάλαιο, αμφιταλαντεύτηκε μεταξύ του ουιλσονισμού και των άλλων δύο αντιλήψεων που επικρατούσαν στο πολιτικό της σύστημα, δηλαδή του τζακσονισμού, που εξέφραζε τον εθνικιστικό νεοαπομονωτισμό και εκφράστηκε από τους πλειοψηφούντες στο Κογκρέσο, μετά τις ενδιάμεσες εκλογές του 1994, ρεπουμπλικάνους και του ρεαλισμού, ο οποίος δεν αντιτίθεται στη συμμετοχή των ΗΠΑ σε πολυμερείς επεμβάσεις, εφόσον αυτές γίνονται με γνώμονα το εθνικό συμφέρον και εκφράζονταν από την κεντροδεξιά ελίτ της χώρας.

Στη προσπάθεια οικοδόμησης του νέου διεθνούς συστήματος μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου που θα τις εδραίωναν στο ρόλο του παγκόσμιου ηγεμόνα, οι ΗΠΑ αρχικά υιοθέτησαν μια πολιτική πολυμερούς παρεμβατισμού, με επιχείρημα την υπηρετήση των δημοκρατικών ιδανικών και την εδραίωση της διεθνούς έννομης τάξης. Η πρώτη και απολύτως επιτυχημένη επέμβαση στο Ιράκ φάνηκε να δικαιώνει αυτή την πολιτική. Ο Χένρυ Κίσινγκερ αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Για μια σύντομη περίοδο η παγκόσμια συναίνεση που στήριξε τις διεξαγόμενες υπό την ηγεσία της Αμερικής επιχειρήσεις, οι οποίες ανέτρεψαν τη στρατιωτική κατάκτηση του Κουβέιτ από τον Σαντάμ Χουσεΐν το 1991, φάνηκε να δικαιώνει την ιστορική ελπίδα της Αμερικής για μια διεθνή τάξη βασισμένη σε

¹⁵ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Αμερικάνικο Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002. εκ. Ποιότητα, 2002, σελ. 391

¹⁶ Ειρήνη Χειλά, Οι Διεθνείς Συγκρούσεις στον 21ο Αιώνα, Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης, εκ. Ποιότητα, 2013, σελ. 255

κανόνες. Στην Πράγα τον Νοέμβριο του 1990 ο Μπους έκανε λόγο για μια νομοκρατούμενη "κοινωνία της ελευθερίας", η οποία θα αποτελούσε "μια ηθική κοινότητα ενωμένη στη βάση της αφοσίωσής της στα ελεύθερα ιδεώδη". Η συμμετοχή σε αυτή την κοινοπολιτεία θα ήταν ανοιχτή σε όλους και ενδεχομένως κάποια μέρα να κατέληγε παγκόσμια. Σε αυτό το πλαίσιο, "η μεγάλη και αυξανόμενη δύναμη της κοινοπολιτείας της ελευθερίας" θα "διαμόρφωνε για όλα τα έθνη μια νέα παγκόσμια τάξη, πολύ πιο σταθερή και ασφαλή από ότι έχουμε γνωρίσει μέχρι τώρα". Οι ΗΠΑ και οι σύμμαχοί τους θα προχωρούσαν "πέρα από την ανάσχεση, σε μια πολιτική ενεργού συμμετοχής"¹⁷».

Παρά την εμφάνιση νεοαπομονωτικών τάσεων στην αμερικάνικη πολιτική σκηνή, οι ΗΠΑ θα επιλέξουν να συνεχίσουν μια πολιτική έντονου παρεμβατισμού στο διεθνές σύστημα. Η κυβέρνηση Κλίντον, η οποία διαδέχθηκε αυτή του Τζορτζ Μπους, συνέχισε και επέκτεινε την πολιτική του φιλελεύθερου ιδεαλισμού προβαίνοντας σε τέσσερις ανθρωπιστικές επεμβάσεις, σε εφαρμογή του νέου επεμβατισμού¹⁸ στη Σομαλία, στην Αϊτή, στη Βοσνία – Ερζεγοβίνη και στο Κοσσυφοπέδιο. Η αυτοπεποίθηση και η αισιοδοξία του εκφράστηκαν σε ομιλία του ενώπιον της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ στις 27 Σεπτεμβρίου 1993, όταν περιέγραφε την προσέγγιση της εξωτερικής του πολιτικής όχι ως ανάσχεση αλλά ως διεύρυνση. Ανέφερε χαρακτηριστικά:

«Ο κεντρικός στόχος μας πρέπει να είναι η διεύρυνση και η ενίσχυση της παγκόσμιας κοινότητας των βασισμένων στην ελεύθερη αγορά δημοκρατιών ... με στόχο έναν κόσμο ευημερούσων δημοκρατιών, οι οποίες θα συνεργάζονται και θα συνυπάρχουν ειρηνικά»¹⁹.

Ο πόλεμος του Κόλπου και η ανάληψη σειράς ανθρωπιστικών επεμβάσεων κατά τη δεκαετία του 1990 αποτύπωναν την προθυμία των ΗΠΑ να διαδραματίσουν ένα ρόλο παγκόσμιου χωροφύλακα, υπό το πρίσμα καταρχήν

¹⁷ Henry Kissinger, Παγκόσμια Τάξη, Σκέψεις γύρω από το χαρακτήρα των εθνών και την πορεία της ιστορίας, εκ. Λιβάνη, 2014, σελ. 441

¹⁸ Για την ανάλυση του όρου Ανθρωπιστικές Επεμβάσεις βλ. Andrew Heywood, Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή, εκ. Κριτική, 2013, σελ. 527-543. Για ανάλυση του όρου Νέος Επεμβατισμός βλ. James Mayall, The New Interventionism, 1991-1994. UN experience in Cambodia, former Yugoslavia and Somalia, Cambridge University Press, 1996, κεφάλαιο 1

¹⁹ Henry Kissinger, Παγκόσμια Τάξη, Σκέψεις γύρω από το χαρακτήρα των εθνών και την πορεία της ιστορίας, εκ. Λιβάνη, 2014, σελ. 442. Ολόκληρο το κείμενο της ομιλίας στη διεύθυνση: <http://www.state.gov/p/io/potusunga/207375.htm>

πολυμερών συνεργασιών. Σημείο καμπής στην αμερικάνικη εξωτερική πολιτική θα αποτελέσει το σημαντικότερο διεθνικό φαινόμενο που αναδείχθηκε στις αρχές του 21ου αιώνα, δηλαδή η τρομοκρατία και οι διαστάσεις που αυτό εξέλαβε ιδιαίτερα μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2001. Η νέα αυτή πρόκληση ασφαλείας δεν προέρχονταν από ένα κυρίαρχο κράτος, αλλά από ένα μη κρατικό δρώντα και έθεσε την παγκόσμια τρομοκρατία στην κορυφή της πολιτικής ατζέντας των ΗΠΑ. Υπό την επιρροή του αμερικάνικου νεοσυντηρητισμού η στρατηγική της κυβέρνησης Μπους προσανατολίστηκε προς μια ευρύτερη αναδόμηση της παγκόσμιας πολιτικής, στη βάση της ανάγκης αντιμετώπισης του προβλήματος που έθεταν τα *κράτη παρίες*, με την προώθηση της δημοκρατίας ακόμα και μέσω *προληπτικών στρατιωτικών επιθέσεων*²⁰. Σύμφωνα με το Δόγμα Μπους στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας εντάσσονταν και επιθέσεις εναντίον των κρατών που προστάτευαν ή στήριζαν τους τρομοκράτες. Η στρατηγική αυτή εφαρμόστηκε πολυμερώς στον πόλεμο στο Αφγανιστάν το 2001 και μονομερώς στο Ιράκ το 2003, οι οποίοι, παρά τις εύκολες και γρήγορες τακτικές επιτυχίες στα πεδία των μαχών, απεδείχθησαν στρατηγικά αποτυχημένες, καθώς η εμπλοκή απεδείχθη μακροχρόνια και δεν επέφερε την εδραίωση της ειρήνης σε ένα εκδημοκρατισμένο περιβάλλον ασφάλειας. Η άνοδος στην εξουσία του Ομπάμα σηματοδότησε σημαντικές αλλαγές στην κατεύθυνση της στρατηγικής προσέγγισης με το μουσουλμανικό κόσμο. Χωρίς να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι η στρατιωτική εμπλοκή εξακολουθεί να παίζει σημαντικό ρόλο, υιοθετήθηκε μια πιο ήπια ρητορική στο ζήτημα του πολέμου κατά της τρομοκρατίας μετά από εισηγήσεις διαμορφωτών πολιτικής, υποστηρικτών της *ήπιας ισχύος*²¹, όπως αυτή έχει ορισθεί και αναλυθεί από τον Joseph Nye²².

Οι εξελίξεις στη δεκαετία του 2010, με ότι επακολούθησε της Αραβικής Άνοιξης στα κράτη της Βόρειας Αφρικής, της Αραβικής χερσονήσου, της Μέσης Ανατολής και κυρίως στη Συρία, οι πρόσφατες εξελίξεις στο πυρηνικό πρόγραμμα

²⁰ Ένα *Κράτος Παρίας* είναι ένα κράτος η εξωτερική πολιτική του οποίου αποτελεί απειλή είτε για τα γειτονικά του, είτε για άλλα κράτη, εξαιτίας της επιθετικής του στόχευσης, των στρατιωτικών εξοπλισμών (ιδιαίτερα με όπλα μαζικής καταστροφής) ή/και σύνδεσής του με τρομοκρατικές ομάδες. Βλ. Andrew Heywood, *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, εκ. Κριτική, 2013, σελ. 387. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στην κατηγορία αυτή είχαν ενταχθεί το Ιράκ, το Ιράν, η Λιβύη και η Νότια Κορέα. Για ανάλυση του όρου προληπτικό χτύπημα βλ. στο ίδιο σελ. 389

²¹ Andrew Heywood, *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, εκ. Κριτική, 2013, σελ. 388.

²² Joseph Nye, *Το παράδοξο της Αμερικάνικης Δύναμης*, εκ. Παπαζήση, 2003, κεφάλαιο 5

του Ιράν, καθώς και ο πόλεμος στην Ουκρανία δημιούργησαν εκ νέου την ανάγκη μετασχηματισμού του στρατηγικού ρόλου των ΗΠΑ και προσαρμογής της υψηλής τους στρατηγικής. Κυρίως όμως επανέφεραν τη συζήτηση σχετικά με το ενδεχόμενο αυτή να είναι η κρίσιμη χρονικά στιγμή, κατά την οποία θα επέλθει η παρακμή της παγκόσμιας ηγεμονίας των ΗΠΑ.

Καταλήγοντας συμπεραίνουμε ότι μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου δεν επαληθεύτηκε η πρόβλεψη ότι ο κόσμος θα εισέλθει σε μια ειρηνική φάση αύξουσας ευημερίας και ότι τελικά θα οδηγηθούμε σε αυτό που ο Francis Fukuyama περιέγραψε ως το *τέλος της ιστορίας*²³, με τρόπαια την απανταχού δημοκρατία και τη διαρκή ειρήνη. Αντίθετα εμφανίστηκαν νέες προκλήσεις ικανές να μεταβάλουν εκ νέου την παγκόσμια τάξη, αμφισβητώντας την πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ στο διεθνές σύστημα.

Έχοντας σύντομα περιγράψει το γενικό πλαίσιο της υψηλής στρατηγικής των ηγεσιών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και των ΗΠΑ κατά τις υπό εξέταση ιστορικές περιόδους, εύλογα αναφέρεται η ανάγκη αναζήτησης των συγκρίσεων και συσχετισμών μεταξύ τους. Η ανάλυση θα γίνει υπό το πρίσμα της θεωρίας των επιστημών των Διεθνών Σχέσεων και των Στρατηγικών Σπουδών, με κύριο αντικείμενο προς εξέταση την παράμετρο της στρατηγικής και ιδιαίτερα της πιο υψηλής της εκδοχής, αυτής της υψηλής στρατηγικής. Θεωρητικό υπόβαθρο θα αποτελέσει η σχολή του Πολιτικού Ρεαλισμού²⁴, λόγω της κυριαρχίας του Παραδοσιακού Παραδείγματος στις Διεθνείς Σχέσεις.

Η εργασία έχει χωριστεί σε πέντε κεφάλαια. Αρχικά στο πρώτο κεφάλαιο θα γίνει μια θεωρητική τοποθέτηση, προκειμένου να αναλυθεί και αποδοθεί το περιεχόμενο της έννοιας της Υψηλής Στρατηγικής. Στα επόμενα δύο κεφάλαια θα εξετασθούν οι στρατηγικές του Βυζαντίου, υπό τη βασιλεία του Βασιλείου Β' και των ΗΠΑ, κατά τη μεταψυχροπολεμική περίοδο, προκειμένου να αναδειχθούν οι κυριότερες παράμετροί τους, που επηρέασαν την άσκηση της εσωτερικής και εξωτερικής τους πολιτικής. Οι δύο αυτές στρατηγικές θα συγκριθούν στο τέταρτο κεφάλαιο, αναζητώντας τα αίτια της παρακμής της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, τα

²³ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, New York, NY, Free Press, 1992

²⁴ Πατέρας του Πολιτικού Ρεαλισμού θεωρείται ο Θουκυδίδης. Για την επιρροή του στην επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων βλ. Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, εκ. Εστία, 1999, σελ. 26

διδάγματα για την Υψηλή Στρατηγική των ΗΠΑ με τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου, καθώς και τις προϋποθέσεις και προοπτικές διατήρησης της ηγεμονικής τους θέσης. Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο θα επιχειρηθεί η εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων, τα οποία θα αποτελούσαν πηγή διδαγμάτων για την ηγεσία των ΗΠΑ, προκειμένου αυτές να διατηρήσουν την κατέχουσα δεσπόζουσα θέση στο διεθνές σύστημα.

Εμβαθύνοντας στις εσωτερικές αλλαγές των δύο ηγεμονιών, αλλά και στις παγκόσμιες εξελίξεις και γεγονότα της κάθε εποχής, θα επιχειρήσουμε να διαπιστώσουμε αν παρατηρούνται στοιχεία επαναληψιμότητας που θα μπορούσαν να μας οδηγήσουν σε σχετικά διδάγματα. Η ιστορία μας έχει διδάξει ότι «*οι αυτοκρατορίες καταρρέουν εκ των έσω και όχι από εξωτερικές αιτίες*»²⁵. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις της αυτοκρατορίας του Μεγάλου Αλεξάνδρου, της Αρχαίας Ρώμης, αλλά και πιο σύγχρονων όπως η Μεγάλη Βρετανία, αλλά και η Σοβιετική Ένωση. Όλες αυτές οι περιπτώσεις έχουν κοινό χαρακτηριστικό ότι η κατάρρευσή τους προήλθε από ενδογενή και όχι από εξωγενή αίτια. Το ίδιο συνέβη, όπως θα αναλυθεί στο Τέταρτο Κεφάλαιο, και με τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, με την περίπτωση των ΗΠΑ και το ενδεχόμενο παρακμής τους τον 21ο αιώνα να αποτελεί το αντικείμενο προς μελέτη.

²⁵ Αντώνης Σαχπεκίδης, Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος τον 21^ο αιώνα, εκ. Ελληνοεκδοτική, σελ. 393

Όλα τα κράτη εφαρμόζουν υψηλή στρατηγική, είτε το γνωρίζουν είτε όχι. Κάτι τέτοιο είναι αναπόφευκτο, διότι η υψηλή στρατηγική είναι απλώς το επίπεδο στο οποίο η γνώση και η πειθώ, ή για να χρησιμοποιήσουμε σύγχρονους όρους η επεξεργασία πληροφοριών και η διπλωματία, αλληλεπιδρούν με τη στρατιωτική ισχύ για να καθορίσουν αποτελέσματα, σε ένα κόσμο όπου υπάρχουν και άλλα κράτη με τις δικές τους υψηλές στρατηγικές²⁶».

Edward N. Luttwak, Νοέμβριος 2009

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «I»

Θεωρητική Τοποθέτηση – Εισαγωγικές Έννοιες

1.1. Γενικά

Όπως έχει αναφερθεί στην Εισαγωγή της παρούσας εργασίας αυτή βασίζεται στις αρχές της συστημικής θεωρίας του *δομικού ρεαλισμού*²⁷, η οποία εξηγεί τη συμπεριφορά των κρατών στη βάση της δομής του διεθνούς συστήματος, δίνοντας έμφαση στις συνέπειες της αναρχίας. Σημαντικότερος σύγχρονος πολιτικός ρεαλιστής θεωρείται ο Kenneth Waltz, με το βιβλίο του *Theory of International Politics* του 1979 να θεωρείται αυτό με τη μεγαλύτερη συνεισφορά στην επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά. Σύμφωνα με τους ρεαλιστές το διεθνές σύστημα είναι *άναρχο*²⁸, δεν υπάρχει δηλαδή κάποια υπέρτατη αρχή, μια παγκόσμια κυβέρνηση. Τα κράτη είναι αυτά που αποτελούν τους κύριους δρώντες και επομένως οι διεθνείς σχέσεις αφορούν τις σχέσεις κυρίως μεταξύ κρατών, με τους άλλους συμμετέχοντες στη διεθνή πολιτική σκηνή – διεθνείς οργανισμοί, ΜΚΟ κλπ – είτε να είναι ασήμαντοι, είτε να επηρεάζουν ελάχιστα τις καταστάσεις. Η διεθνής αναρχία δημιουργεί

²⁶ Edward N. Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, εκ. Τουρίκη, 2009, σελ. 615

²⁷ Για ανάλυση της Ρεαλιστικής Παράδοσης των Διεθνών Σχέσεων βλ. Robert Jackson – Georg Sorensen, *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων, Η Σύγχρονη Συζήτηση*, εκ. Gutenberg, 2006, Κεφάλαιο 3 και Andrew Heywood, *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, εκ. Κριτική, 2013, σελ. 114-126

²⁸ Για ανάλυση της έννοιας του διεθνούς συστήματος και της άναρχης δομής του βλ. Kenneth Waltz, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, εκ. Ποιότητα, 2011, κεφ. 5 και 6

συνθήκες ανταγωνισμού, έντασης και σύγκρουσης και οδηγεί αναπόφευκτα στην πιθανότητα πρόκλησης ενός πολέμου. Ο Waltz αναφέρει σχετικά:

«Λέγεται συχνά ότι ένα κράτος ανάμεσα στα άλλα κράτη διεξάγει τις υποθέσεις του υπό τη μελαγχολική σκιά της βίας. Επειδή ορισμένα κράτη μπορεί οποτεδήποτε να χρησιμοποιήσουν βία, όλα τα κράτη πρέπει να είναι προετοιμασμένα να το κάνουν – ή να ζουν στο έλεος των δυναμικότερων από στρατιωτική άποψη γειτόνων τους. Μεταξύ των κρατών η φυσική κατάσταση είναι μια εμπόλεμη κατάσταση»²⁹.

Τα κράτη λοιπόν δεν μπορούν να υπολογίζουν στη βοήθεια κανενός και γι αυτό το λόγο πρέπει να μεριμνούν για την ασφάλειά τους αναπτύσσοντας ένα σύστημα *αυτοβοήθειας*, προκειμένου να προασπίζουν την επιβίωσή τους. Σύμφωνα με τον Waltz:

«για να πετύχουν τους αντικειμενικούς σκοπούς τους και να διατηρήσουν την ασφάλειά τους, μονάδες που βρίσκονται σε κατάσταση αναρχίας – είτε πρόκειται για ανθρώπους, είτε για επιχειρήσεις, είτε για κράτη, είτε για οτιδήποτε άλλο – θα πρέπει να βασίζονται στα μέσα που μπορούν να κινητοποιήσουν και στους διακανονισμούς που μπορούν να κάνουν για τους εαυτούς τους. Η αυτοβοήθεια είναι κατ' ανάγκη η αρχή της δράσης σε μια άναρχη τάξη³⁰».

Οι διακρατικές σχέσεις χαρακτηρίζονται από αβεβαιότητα και καχυποψία, η ενδυνάμωση και ενίσχυση του ενός τείνει να θεωρείται απειλή για τα άλλα, τα οποία ενεργούν αντιστοίχως, δημιουργώντας μια κατάσταση που ονομάζεται *δίλημμα ασφαλείας*, έναν όρο τον οποίο ο Waltz υιοθετεί από τον John Herz και ορίζει ως:

«την κατάσταση στην οποία τα κράτη, με το καθένα να μην είναι σίγουρο για τις προθέσεις των άλλων, εξοπλίζονται χάρη της ασφάλειας και με τον τρόπο αυτό προκαλούν ένα φαύλο κύκλο. Έχοντας εξοπλιστεί χάρη της ασφάλειας, τα κράτη αισθάνονται λιγότερο ασφαλή και αγοράζουν περισσότερα όπλα, επειδή

²⁹ Kenneth Waltz, Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής, εκ. Ποιότητα, 2011, σελ. 221

³⁰ Στο ίδιο σελ. 238

τα μέσα για την ασφάλεια του ενός αποτελούν απειλή για κάποιον άλλο, ο οποίος με τη σειρά του αντιδρά εξοπλιζόμενος³¹»

Κυρίαρχος στόχος των κρατών είναι να διασφαλίζουν τα *εθνικά τους συμφέροντα*, κατοχυρώνοντας την *ασφάλειά* τους, δηλαδή την επιβίωση και τη διατήρηση της εδαφικής τους κυριαρχίας και της εθνικής τους ανεξαρτησίας. Τα κράτη ενδιαφέρονται κυρίως για τη βελτίωση της θέσης τους έναντι των άλλων, επιζητώντας συγκριτικά κέρδη και αναζητώντας *ισχύ³²*. Η παραδοσιακή προσέγγιση θεωρεί ότι η συγκράτηση των συγκρούσεων μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσα από ισορροπία ισχύος. Για τον Waltz η ιδέα της *ισορροπίας ισχύος* είναι τόσο κεντρικής σημασίας που αναφέρει χαρακτηριστικά, *«αν υπάρχει μια χαρακτηριστικά πολιτική θεωρία διεθνούς πολιτικής, αυτή είναι η θεωρία ισορροπίας της ισχύος³³»*. Από την επίτευξη ή μη της ισορροπίας ισχύος εξαρτάται η σταθερότητα ή η αστάθεια του διεθνούς συστήματος. Επιπλέον, είναι προς το συμφέρον κάθε κράτους να ακολουθεί μια στρατηγική εξισορρόπησης απέναντι στους αντιπάλους του, προκειμένου να ενισχύει την ασφάλεια του, περιορίζοντας τις απειλές εναντίον του.

Η έννοια βέβαια της ισχύος και του πόση τελικά χρειάζεται να αναπτύξει ένα κράτος αποτελεί ένα σημείο διαφωνίας και μεταξύ των νεορεαλιστών. Για τους *αμυντικούς ρεαλιστές*, που εκφράζονται από τον Kenneth Waltz, προτεραιότητα των κρατών είναι η μεγιστοποίηση της ασφάλειά τους και η διατήρηση της ισορροπία ισχύος, καθώς η αλλαγή της θα έχει προκληθεί αναπόφευκτα από συγκρούσεις. Εκφράζει έτσι την αντίρρηση και επιφύλαξη του για όσα κράτη θέτουν επεκτατικούς στόχους, υποστηρίζοντας ότι το διεθνές σύστημα έχει μηχανισμούς αυτορρύθμισης, τιμωρώντας όσους επιχειρούν να διασαλεύσουν την ισορροπία του. Αντίθετα οι *επιθετικοί ρεαλιστές*, που

³¹ Στο ίδιο σελ. 387

³² Οι σύγχρονοι ρεαλιστές θεωρούν ότι αυτό που αποτελεί βάρομετρο στο διεθνή ανταγωνισμό είναι η λεγόμενη *σκληρή ισχύς*, που περιλαμβάνει το σύνολο των δυνατοτήτων τους, δηλαδή τις στρατιωτικές και οικονομικές δυνατότητες, την έκταση της χώρας και το μέγεθος του πληθυσμού της, τις πλουτοπαραγωγικές πηγές της, την πολιτική σταθερότητα και την εσωτερική συνοχή της. Χαρακτηριστική είναι η ανάλυση του John Mearsheimer στο έργο του Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων, εκ. Ποιότητα, 2011, κεφάλαια 3 και 4.

³³ Kenneth Waltz, Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής, εκ. Ποιότητα, 2011, σελ. 250

εκφράζονται κυρίως από τον John Mearsheimer³⁴, υποστηρίζουν ότι πρωταρχικό μέλημα των κρατών είναι η συνεχώς αυξανόμενη ανάγκη απόκτηση ισχύος, καθώς είναι αδύνατο να υπολογιστεί πόση ισχύς χρειάζεται για την επιβίωση και ασφάλεια ενός κράτους³⁵. Για τις μεγάλες δυνάμεις αυτό σημαίνει μια επιθετική πολιτική επιδίωξης ηγεμονίας. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά:

«η επιδίωξη της ισχύος σταματά μόνο όταν αποκτηθεί ηγεμονία³⁶»
ενώ «η ιδεώδης κατάσταση για οποιαδήποτε μεγάλη δύναμη είναι να αποτελεί τον μοναδικό περιφερειακό ηγεμόνα του κόσμου. Το κράτος αυτό θα είναι μια δύναμη που θα είναι υπέρ του status quo και θα καταβάλλει σημαντικές προσπάθειες να διατηρήσει την υπάρχουσα κατανομή ισχύος³⁷».

1.2. Ορισμός Υψηλής Στρατηγικής

Προκειμένου να αναλύσουμε την *Υψηλή Στρατηγική* των υπό εξέταση περιόδων απαιτείται αρχικά να προσεγγίσουμε θεωρητικά την έννοια και κυρίως να κατανοήσουμε τις διαφορές της από την *Στρατηγική*. Θα πρέπει να καταστήσουμε σαφές ότι η πρώτη αποτελεί ευρύτερη έννοια, η οποία περιλαμβάνει τη δεύτερη. Όταν αναφέρουμε τον όρο *Στρατηγική* συνήθως αναφερόμαστε σε αυτό που είναι ευρύτερα γνωστό ως *Στρατιωτική Στρατηγική*³⁸.

Στη διεθνή, αλλά και την ελληνική βιβλιογραφία υπάρχει πληθώρα ορισμών που προσδιορίζουν τι είναι Στρατηγική. Όλες όμως ουσιαστικά συμπίπτουν και καταλήγουν στο ότι είναι μια έννοια που αφορά την υιοθέτηση αρχών και εφαρμογή μεθόδων για τη χρήση των μέσων και την εκμετάλλευση των συντελεστών ισχύος ενόψει της σύγκρουσης δύο πλευρών, προκειμένου να επιτευχθούν οι αντικειμενικοί σκοποί αυτών. Στο μνημειώδες έργο του Πρώσου

³⁴ John Mearsheimer, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, εκ. Ποιότητα, 2011, κεφ. 2, Η Αναρχία και ο Αγώνας για Ισχύ

³⁵ Ο ίδιος ο συγγραφέας στο εισαγωγικό πρώτο κεφάλαιο, στην υποσημείωση 46 (σελ. 62) διαφοροποιείται από τον Waltz απαντώντας στην ερώτηση πως τα κράτη μεγιστοποιούν την ασφάλειά τους, αναφέροντας: «με το να μεγιστοποιούν το μερίδιο τους επί της παγκόσμιας ισχύος», αντίθετα με τους αμυντικούς ρεαλιστές που απαντούν «με τη διατήρηση της υπάρχουσας ισορροπίας ισχύος».

³⁶ Στο ίδιο σελ. 88

³⁷ Στο ίδιο σελ. 103

³⁸ Για τον ορισμό της Στρατιωτικής Στρατηγικής βλ. Στρατιωτικό Κανονισμό ΕΕ 100-1, Επιχειρήσεις Χερσαίων Δυνάμεων, ΓΕΣ/ΔΙΔΟ, ΤΥΕΣ, 2008, σελ. 4. Σύμφωνα με αυτόν είναι «ο κλάδος της Εθνικής (ή Συμμαχικής) Στρατηγικής που εξετάζει τον τρόπο ανάπτυξης και χρησιμοποίησης του συνόλου των ενόπλων δυνάμεων και γενικότερα του πολεμικού δυναμικού της χώρας για την επίτευξη του στρατιωτικού σκοπού της εθνικής άμυνας (Εθνικής Στρατηγικής) στην ειρήνη και στον πόλεμο».

στρατηγού Καρλ φον Κλαούζεβιτς *Περί Πολέμου*, το οποίο γράφτηκε στις αρχές του 19ου αιώνα μετά τους Ναπολεόντειους πολέμους, η Στρατηγική ορίζεται ως «*η χρήση της συμπλοκής για τους στόχους του πολέμου*», η οποία οφείλει να ορίσει στο σύνολο της πολεμικής πράξης ένα σκοπό, ο οποίος να ανταποκρίνεται στο αντικείμενο του πολέμου³⁹. Εισάγοντας τον πολιτικό παράγοντα, ο θεμελιωτής της στρατηγικής της έμμεσης προσέγγισης Basil Liddell Hart δίνει έναν ευρύτερο ορισμό της Στρατηγικής, καθώς υποστηρίζει ότι αυτή δεν ασχολείται απλά και μόνο με την κίνηση των δυνάμεων στη μάχη, αλλά και με τα αποτελέσματα και τις επιπτώσεις τους. Υποστηρίζει ότι στρατηγική είναι «*η τέχνη της κατανομής και της χρησιμοποίησεως των στρατιωτικών μέσων για την επιτυχία των σκοπών της πολιτικής*» και τη διαχωρίζει από την τακτική, η οποία είναι η άμεση δραστηριότητα της χρησιμοποίησης⁴⁰. Ο Κωνσταντίνος Κολιόπουλος την ορίζει ως τη «*σύζευξη μέσων και σκοπών, υπό το πρίσμα πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης*». Επεκτείνοντας τον όρο στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής, την περιγράφει ως τη «*σύζευξη μέσων και σκοπών ενός κράτους υπό την επίδραση του διεθνούς ανταγωνισμού τόσο στην ειρήνη, όσο και στον πόλεμο*⁴¹». Ο Στρατηγός Andre Beaufre τέλος ορίζει την Στρατηγική ως την «*τέχνη της διαλεκτικής της ισχύος ή, ακριβέστερα, την τέχνη της διαλεκτικής των βουλήσεων που χρησιμοποιούν την ισχύ για την επίλυση της διένεξής τους*⁴²».

Από το σύνολο των ορισμών που δόθηκαν, εξάγεται το συμπέρασμα ότι η στρατηγική είναι μια έννοια που αφορά τη σύγκρουση δύο πλευρών, με τη διαμάχη να περιλαμβάνει τη χρήση, ή την απειλή χρήσης, βίας. Το γεγονός ότι η παγκόσμια ιστορία αποτελεί ένα μωσαϊκό αναρίθμητων πολέμων, οι οποίοι αποτελούν την υπέρτατη μορφή βίας, αποδεικνύει ότι αυτή αποτελεί τον κυριότερο τρόπο κάμψεως της θελήσεως του αντιπάλου. Η μελέτη όμως του φαινομένου του πολέμου, μέσω της στρατηγικής ανάλυσης, μας αποδεικνύει ότι αυτός δε χαρακτηρίζεται μόνο από τη στρατιωτική αντιπαράθεση στα πεδία των μαχών. Η κάμψη της θελήσεως του αντιπάλου επιτυγχάνεται, όχι μόνο με την ένοπλη βία, αλλά επιπλέον με τη χρήση και άλλων μέσων, τα οποία αποτελούν μέρος μιας

³⁹ Karl Von Clausewitz, *Περί του Πολέμου*, εκ. Βάνιας, 1999, σελ. 201

⁴⁰ Basil Liddell Hart, *Στρατηγική της Έμμεσης Προσέγγισης*, εκ. Βάνιας, 1995

⁴¹ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα ως Σήμερα*, εκ. Ποιότητα, 2008, σελ. 44

⁴² Andre Beaufre, *Εισαγωγή στη Στρατηγική*, εκ, ΓΕΕΘΑ, 2015, σελ. 15

ευρύτερης στρατηγικής από τη στρατιωτική, αυτής που ονομάζεται Υψηλή Στρατηγική.

Ο όρος Υψηλή Στρατηγική, ο οποίος καθιερώθηκε για πρώτη φορά από τον Liddell Hart, αποτελεί το ανώτερο επίπεδο στρατηγικής ενός κράτους – για αυτό το λόγο συχνά αναφέρεται και ως Εθνική Στρατηγική – και επεκτείνει τα όρια της στρατηγικής πέραν της στρατιωτικής της διάστασης. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, η διαχείριση διεθνών ζητημάτων και αντιπαραθέσεων απαιτεί την εφαρμογή στρατηγικής σε επίπεδο εθνικής πολιτικής. Το γεγονός αυτό προϋποθέτει την εκμετάλλευση όλων των διαθέσιμων συντελεστών εθνικής ισχύος, πέραν των αυτονόητων στρατιωτικών δυνάμεων, δηλαδή της πολιτικής, της διπλωματίας, της οικονομίας και του πολιτισμού, προκειμένου να επιτευχθούν οι πολιτικοί αντικειμενικοί σκοποί σε μια συγκρουσιακή κατάσταση.

Είχε προηγηθεί η ανάπτυξη του όρου *Ολοκληρωτική Στρατηγική* από τον Andre Beaufre, όρος ο οποίος στην ουσία αντιστοιχεί στην έννοια της Υψηλής Στρατηγικής. Σύμφωνα με αυτήν την ανάλυση, στην κορυφή της πυραμίδας των στρατηγικών, υπό τον άμεσο έλεγχο της κυβέρνησης – και κατά συνέπεια της πολιτική – κυριαρχεί η Ολοκληρωτική Στρατηγική της οποίας σκοπός είναι η σχεδίαση του τρόπου διεξαγωγής του ολοκληρωτικού πολέμου. Η στρατηγική αυτή ανήκει ουσιαστικά στην αρμοδιότητα των κυβερνήσεων και αποτελεί συνισταμένη επί μέρους πεδίων, όπως του πολιτικού, του οικονομικού, του διπλωματικού και του στρατιωτικού, τα οποία κατά περίπτωση έχουν διαφορετική βαρύτητα⁴³.

Σύμφωνα με τον Αθανάσιο Πλατιά:

«η υψηλή στρατηγική θα πρέπει να γίνεται αντιληπτή ως μια πολιτικοοικονομική και διπλωματική αλυσίδα μέσων και σκοπών, στην οποία οι στρατιωτικές δυνατότητες συσχετίζονται με τους πολιτικούς σκοπούς», στην προσπάθεια εκμετάλλευσης στο μέγιστο των πλεονεκτημάτων που διαθέτει το κράτος, καθώς και στον παράλληλο περιορισμό των πλεονεκτημάτων του αντιπάλου⁴⁴.

⁴³ Andre Beaufre, Εισαγωγή στη Στρατηγική, εκ, ΓΕΕΘΑ, 2015, σελ. 24

⁴⁴ Αθανάσιος Πλατιάς, Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη, εκ. Εστία, 2007, σελ. 82

Συνοψίζοντας καταλήγουμε ότι η Υψηλή Στρατηγική διακρίνεται από την παραδοσιακή Στρατιωτική Στρατηγική, λόγω της χρήση από ένα κράτος ή άλλης πολιτικής οντότητας όλων των διαθέσιμων μέσων, οι οποίοι αποτελούν συντελεστές ισχύος του (πολιτικών, οικονομικών, διπλωματικών, στρατιωτικών και πολιτιστικών), προκειμένου να επιτευχθούν οι πολιτικοί αντικειμενικοί του σκοποί, ενόψει μιας συγκρούσεως με άλλο κράτος ή πολιτική οντότητα⁴⁵. Ο Luttwak περιγράφει αυτή τη διαφορά ως εξής:

«στο επίπεδο της υψηλής στρατηγικής, η επίδραση των χαμηλότερων στρατιωτικών επιπέδων – αναφέρεται στα τεχνικό, τακτικό, επιχειρησιακό επίπεδο και στο επίπεδο θεάτρου επιχειρήσεων – αποδίδει τελικά αποτελέσματα εντός της ευρείας διεθνούς πολιτικής, όταν αλληλεπιδρά περαιτέρω με τις μη στρατιωτικές δράσεις μεταξύ των κρατών, όπως η επίσημη διπλωματία, οι δημόσιες προπαγανδιστικές ανακοινώσεις, οι μυστικές επιχειρήσεις, η αντίληψη για τους άλλους που σχηματίζεται από την πληροφόρηση και όλες οι οικονομικές συναλλαγές, πέραν αυτών με αμιγώς ιδιωτική σημασία⁴⁶».

Ο καθηγητής Χαράλαμπος Παπασωτηρίου διαπιστώνει ότι αυτή η διάσταση της στρατηγικής υπερβαίνει τα όρια του συγκρουσιακού στοιχείου της διεθνούς πολιτικής, στο οποίο επικεντρώνονταν η παραδοσιακή στρατιωτική στρατηγική, επεκτεινόμενη στα πεδία της συνεργασίας μεταξύ των κυρίαρχων κρατών και της επιδίωξης πανανθρώπινων αξιών. Διευρύνει κατά αυτό τον τρόπο τη θεωρία της στρατηγικής ανάλυσης συμπεριλαμβάνοντας σε αυτή και μη στρατιωτικούς παράγοντες, οι οποίοι δύνανται να επηρεάσουν την εξέλιξη και την τελική έκβαση ενός πολέμου. Επί πλέον, η επιστήμη της Στρατηγικής Ανάλυσης επεκτείνεται στις μακροσκοπικές υψηλές στρατηγικές των κρατών, τόσο σε περιόδους ειρήνης, όσο και πολέμου, προσεγγίζοντας με αυτό τον τρόπο τη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων. Έτσι, όταν μια δύναμη προωθεί σχήματα συνεργασίας μεταξύ των κυρίαρχων κρατών, που είναι ελκυστικά για άλλα κράτη ή όταν προωθεί πανανθρώπινες αξίες, που χαίρουν ευρείας αποδοχής διεθνώς, η

⁴⁵ Ο όρος που χρησιμοποιείται στις ΗΠΑ είναι *Εθνική Στρατηγική* και σύμφωνα με το λεξικό της στρατιωτικής ορολογίας περιγράφεται ως *«The art and science of developing and using the political, economical and psychological powers of a nation, together with its armed forces, during peace and war, to secure national objectives»*, JCS PUB 1-02, σελ. 244

⁴⁶ Edward N. Luttwak, *Strategy, The Logic of War and Peace*, εκ. The Belknap Press of Harvard University Press, 2003, σελ. 209

δύναμη αυτή αυξάνει τα διεθνή της ερείσματα και την επιρροή της. Από τη σκοπιά των Μεγάλων Δυνάμεων, η προώθηση διεθνών θεσμών και ιδεολογικών εννοιών για την εμπέδωση της επιρροής και της ισχύος τους αποτελεί συνήθως κεντρικό στοιχείο της μακροσκοπικής υψηλής τους στρατηγικής⁴⁷.

1.3. Διαστάσεις Υψηλής Στρατηγικής

Η έννοια της υψηλής στρατηγικής σε μια ένοπλη σύρραξη δεν περιλαμβάνει μόνο τη χρήση στρατιωτικών μέσων, αλλά το σύνολο των μέσων που χρησιμοποιούν οι αντίπαλες πλευρές για την προώθηση των πολεμικών τους στόχων. Στον πόλεμο διακρίνονται πέντε διαστάσεις υψηλής στρατηγικής⁴⁸:

Στρατιωτική Στρατηγική

Αναφέρεται στη χρήση ένοπλης βίας από το σύνολο των ενόπλων δυνάμεων μιας χώρας για την προώθηση των πολιτικών σκοπών των εμπολέμων. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι αυτοσκοπός του πολέμου δεν είναι η χρήση βίας, αλλά η κάμψη της θέλησης του αντιπάλου και η επιβολή της αποδοχής των πολιτικών στόχων της άλλης πλευράς. Τα μέσα που θα χρησιμοποιηθούν πρέπει να είναι εναρμονισμένα με τους στόχους ώστε να αποφεύγεται η άσκοπη σπατάλη εθνικών πόρων και προσπάθειας⁴⁹. Για παράδειγμα ο Βασίλειος ο Β' δε θα είχε κανένα λόγο να ασκήσει στρατιωτικό επεκτατισμό εναντίον της βουλγαρικής αυτοκρατορίας του Σαμουήλ, αν αυτή δεν επέμενε να απειλεί τη βυζαντινή επικράτεια στα Βαλκάνια με καταστροφική συρρίκνωση. Επίσης δεν θα υπήρχε ανάγκη επέμβασης της διεθνούς κοινότητας για εκδίωξη των δυνάμεων του Ιράκ από το Κουβέιτ με τη διενέργεια της επιχείρησης *Καταιγίδα της Ερήμου* το 1991, αν η απειλή πολέμου με τη συγκέντρωση συντριπτικής στρατιωτικής ισχύος εναντίον του, στο πλαίσιο του μηχανισμού της συλλογικής ασφάλειας του ΟΗΕ, ήταν αποτελεσματική και είχε αναγκάσει τον Σαντάμ σε αλλαγή πολιτικής και αποχώρηση από το Κουβέιτ.

⁴⁷ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, εκ. Ποιότητα, 2000, σελ. 15

⁴⁸ Η διάκριση αυτή, η οποία θα υιοθετηθεί στην παρούσα εργασία, βασίζεται στην ανάλυση του καθηγητή Χαράλαμπου Παπασωτηρίου στα βιβλία του: *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία: Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1932*, Εισαγωγή και Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος}-11^{ος} αιώνας, Κεφάλαιο 1

⁴⁹ Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, εκ. Εστία, 2007, σελ. 85

Οι επιχειρησιακοί στόχοι της χρήσης ένοπλης βίας είναι τρεις. Ο πρώτος, ο οποίος είναι και ο σημαντικότερος, αποτελώντας προϋπόθεση για τους άλλους δύο, είναι η καταστροφή των ενόπλων δυνάμεων του αντιπάλου, προκειμένου αυτός να μην είναι ικανός να συνεχίσει τις επιχειρήσεις του. Ο δεύτερος είναι η κατάκτηση και υπεράσπιση εδάφους, όχι μόνο στα πεδία των μαχών, αλλά και αυτών που περιλαμβάνουν στόχους υψηλής αξίας, όπως δίκτυα και κόμβους συγκοινωνιών, βιομηχανικές ζώνες και πλουτοπαραγωγικές πηγές. Ο τρίτος, τέλος, είναι η καταστροφή των συντελεστών ισχύος του αντιπάλου. Αυτοί, πέραν των ενόπλων δυνάμεων, περιλαμβάνουν επίσης την οικονομία, τον πληθυσμό και το ηθικό του, καθώς και την πολιτική και διοικητική συνοχή του.

Οικονομική Διάσταση

Αφορά το σχέδιο και τον τρόπο χρηματοδότησης του πολέμου. Περιλαμβάνει τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς, δηλαδή την αγορά ή κατασκευή οπλικών συστημάτων, την υποστήριξη των επιχειρήσεων, δηλαδή τον εφοδιασμό μέσω μεταφορών υλικών, ανταλλακτικών και πυρομαχικών και τη συντήρηση των στρατευμάτων, δηλαδή τις επισκευές βεβλαμμένων υλικών και μέσων και τη σίτιση του εμπόλεμου προσωπικού.

Μια άλλη διάσταση της οικονομίας του πολέμου, πέραν από την υλική υποστήριξη των ενόπλων δυνάμεων, αφορά την υπονόμηση της δυνατότητας αντίστοιχης υποστήριξης του αντιπάλου. Άλλωστε η καταστροφή της οικονομίας του αντιπάλου αποτελεί, όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη παράγραφο, βασικό επιχειρησιακό στόχο της στρατιωτικής στρατηγικής. Η εμπειρική περιπτωσιολογική μελέτη των δεδομένων που προκύπτουν από την ανάλυση πολεμικών επιχειρήσεων αναδεικνύει ότι αποδοτικότερες είναι αυτές που στρέφονται στην καταστροφή οικονομικών μέσων που σχετίζονται άμεσα με την υλική υποστήριξη των πολεμικών επιχειρήσεων, όπως για παράδειγμα τα στρατιωτικά εργοστάσια και οι εγκαταστάσεις που αποτελούν κόμβους συγκοινωνιών, δηλαδή τα αεροδρόμια και τα λιμάνια. Αντίθετα, η ευρύτερη προσπάθεια αποδυνάμωσης του αντιπάλου, με σκοπό τη διάσπαση της εσωτερικής συνοχής, δεν αποδίδει, καθώς οι πληθυσμοί σε καιρό πολέμου είναι έτοιμοι να ανεχθούν και υποστούν οικονομικές θυσίες και κακουχίες.

Οι οικονομικές δυνατότητες και οι διαθέσιμοι πόροι θα πρέπει να θέτουν τα όρια στους επιδιωκόμενους πολιτικούς στόχους. Σε περίπτωση που οι στόχοι της υψηλής στρατηγικής υπερβαίνουν τις δυνατότητες που παρέχουν τα διαθέσιμα μέσα και η δυνατότητα οικονομικής υποστήριξής τους τότε μπορεί να προκληθεί το φαινόμενο της *υπερεξάπλωσης (overextension)*, το οποίο θα οδηγήσει σε κατάρρευση του στρατηγικού οικοδομήματος⁵⁰.

Εσωτερική Πολιτική

Αφορά την ικανότητα του πολιτικού συστήματος να αντλεί πόρους από τον πληθυσμό του και να κινητοποιεί τις εγχώριες δυνάμεις του, επ' ωφελεία των ενόπλων δυνάμεών του, προκειμένου να οργανώσει τη στρατιωτική του πολιτική, είτε αυτή είναι αμυντική – αποτρεπτική, είτε επιθετική – επεκτατική.

Αυτή η διάσταση της υψηλής στρατηγικής αφορά επίσης έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες επιτυχίας μιας πολεμικής επιχείρησης, την εσωτερική νομιμοποίηση. Ο παράγοντας αυτό σχετίζεται με την αποδοχή που έχει μια πολεμική προσπάθεια στην πλειοψηφία ή και στο σύνολο της κοινωνίας, αν δηλαδή πραγματοποιείται υπό την έγκρισή ή την ανοχή της, ή ακόμα και σε αντίθεση με την ευρύτερη βούληση. Βέβαια, όπως γίνεται αντιληπτό είναι πάντοτε ευκολότερο για μια κυβέρνηση να επιτύχει την κοινωνική συναίνεση όταν πρόκειται για μια αμυντική επιχείρηση με βασικό στόχο την προάσπιση των εθνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων, σε σχέση με τις επεμβατικές επιχειρήσεις σε μακρινούς στόχους, όπου η σκοπιμότητά τους είναι δυσνόητη για τον πληθυσμό της χώρας που τις διεξάγει. Τέτοιες επιχειρήσεις είναι και οι λεγόμενες ανθρωπιστικές επεμβάσεις, οι οποίες σε κάποιες περιπτώσεις τείνουν να χαρακτηρίζονται από τους επικριτές τους ως σύγχρονες σταυροφορίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας μορφής επιχείρησης αποτελεί για τις ΗΠΑ ο πόλεμος του Βιετνάμ, με την ασυμμετρία στο τι διακυβεύεται να αποτελεί ένα καθοριστικό παράγοντα που καθόρισε το τελικό αποτέλεσμα. Ενώ οι Βιετναμέζοι πολεμούσαν για το όραμα της εθνικής ενοποίησης, που αποτελεί την πλέον νομιμοποιημένη αιτία θυσίας από την εποχή έναρξης ιδρύσεως των κρατών – εθνών, οι κυβερνώντες των ΗΠΑ δεν μπορούσαν να πείσουν την αμερικάνικη κοινωνία για τους λόγους που

⁵⁰ Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, εκ. Εστία, 2007, σελ. 85

απειλούνταν τα αμερικάνικα συμφέροντα στην άλλη πλευρά του πλανήτη⁵¹. Κατά τη μεταψυχροπολεμική περίοδο, στην επεμβατική επιχείρηση στη Σομαλία το 1993, αρκούσε η αναμετάδοση των τηλεοπτικών εικόνων της απώλεια δεκαοκτώ πεζοναυτών για να εξεγερθεί η κοινή γνώμη και να προκαλέσει την απόφαση για απόσυρση των στρατευμάτων των ΗΠΑ από την περιοχή.

Διεθνής Νομιμοποίηση

Αφορά τη σύμπλευση του δικαίου και των επικρατουσών παναθρώπινων ηθικών κανόνων και αξιών με τους εκάστοτε κρατικούς στόχους και επιδιώξεις. Είναι ένας παράγοντας που δύναται να στρέψει τρίτους δρώντες, κράτη ή οργανισμούς, υπέρ ή κατά ενός από τους εμπλεκόμενους.

Οι εμπόλεμοι προσπαθούν να ταυτίσουν τους αντικειμενικούς τους σκοπούς με την επικρατούσα εκείνη την εποχή ιδεολογία, επιδιώκοντας τη δημιουργία ενός ρεύματος διεθνούς αποδοχής και υποστήριξης, ακόμα και όταν οι επιδιώξεις τους αντιτίθενται με το διεθνές δίκαιο. Σύμμαχός τους σε αυτή την προσπάθεια επηρεασμού της διεθνούς κοινής γνώμης μπορούν να γίνουν τα διεθνή μέσα προβολής, τα οποία έχουν τη δυνατότητα να προβάλουν τις ευνοϊκές πλευρές των πολεμικών τους ενεργειών, αποκρύπτοντας ταυτόχρονα τα δυσάρεστα γεγονότα.

Για αυτόν ακριβώς το λόγο οι ΗΠΑ φρόντισαν διαχρονικά να παρουσιάσουν τις ενέργειές τους ως μέρος μιας πολιτικής προάσπισης του διεθνούς δικαίου, των οικουμενικών δημοκρατικών αξιών, της παγκόσμιας ευμάρειας και ευημερίας και της φιλελεύθερης ηθικής. Επιδίωκαν, έχοντας πετύχει την ευρύτερη δυνατή συναίνεση, υπό τη στήριξη και των διεθνών θεσμών, να κατευθύνουν το διεθνές σύστημα προς όφελος των κρατικών συμφερόντων τους και προς επίτευξη των πολιτικών τους επιδιώξεων.

Διπλωματία

Αφορά τις προσπάθειες των εμπόλεμων να εξασφαλίσουν την πολεμική σύμπραξη τρίτων δυνάμεων, άμεσα με τη συμμετοχή δυνάμεων ή έμμεσα με τη δήλωση υποστήριξης και όταν αυτό δεν είναι δυνατό την

⁵¹ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Αμερικάνικο Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002. εκ. Ποιότητα, 2002, σελ. 129

ουδετερότητα τους. Μέσω της διπλωματίας επιδιώκεται η προάσπιση των εθνικών συμφερόντων μέσω μόνιμων ή ευκαιριακών συμμαχιών. Αυτό επιτυγχάνεται με την προσπάθεια να πεισθούν τρίτες δυνάμεις ότι το συμφέρον τους ταυτίζεται με της μίας πλευράς και να συστρατευθούν με αυτή. Για να συμβεί βέβαια αυτό θα πρέπει να προηγηθεί μια ενδελεχής διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος, προκειμένου η υψηλή στρατηγική να εναρμονιστεί με τις γεωπολιτικές πραγματικότητες που απορρέουν από το διεθνή καταμερισμό ισχύος⁵².

Η διαφορά της από τη διεθνή νομιμοποίηση έγκειται στο γεγονός ότι αυτή επικεντρώνεται στο εθνικό συμφέρον κάθε κράτους και όχι στο δίκαιο και στις αξίες. Βέβαια μια επιχείρηση που έχει διεθνή νομιμοποίηση έχει μεγαλύτερη πιθανότητα να τύχει διπλωματικής υποστήριξης, αλλά δεν πρέπει να αγνοούμε το γεγονός ότι η διπλωματία βασίζεται στον υπολογισμό του εθνικού συμφέροντος κάθε κράτους, πέρα από τις γενικές αξίες που διέπουν το διεθνές σύστημα.

Η διπλωματία επίσης διαδραματίζει καίριο ρόλο στις απευθείας επαφές των αντιμαχόμενων πλευρών, τόσο σε ειρηνική όσο και σε πολεμική περίοδο ή σε περίοδο κρίσης. Είναι δυνατό να εκφραστούν απαιτήσεις, διεκδικήσεις, απειλές χρήσης βίας για εξαναγκασμό και προσπάθειες υπεράσπισης των κεκτημένων ή διατήρησης του status quo.

Μια τελευταία πτυχή της διπλωματίας αφορά τη σύναψη μιας ευνοϊκής συνθήκης τερματισμού του πολέμου μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων πλευρών. Μέσω αυτής της συνθήκης θα κατοχυρωθεί η αποδοχή των όρων των νικητών μετά την κάμψη της θέλησης του ηττημένου.

1.4. Ιδεατοί Τύποι Υψηλής Στρατηγικής

Η ανασφάλεια που εμπεριέχει το φαινόμενο του πολέμου ως ύστατη κύρωση των διεθνών ανταγωνισμών σε ένα άναρχο περιβάλλον και η προσπάθεια για επιβίωση υπό τέτοιες συνθήκες, οδηγεί τους κύριους δρώντες του διεθνούς συστήματος, οι οποίοι είναι τα κράτη, στην αναζήτηση και διαμόρφωση μιας μακροσκοπικής υψηλής στρατηγικής.

⁵² Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, εκ. Εστία, 2007, σελ. 84-85

Μια τέτοια στρατηγική δε θα εξαντλείται μόνο στην αντιπαράθεση της ένοπλης ισχύος, αλλά θα εξαρτάται και επομένως θα καθορίζεται και από τις άλλες διεθνείς διαστάσεις των διακρατικών αντιπαραθέσεων στο οικονομικό, στο πολιτικό, στο ιδεολογικό και στο διπλωματικό πεδίο. Όλες αυτές οι εν δυνάμει απειλές στα παραπάνω πεδία αντιπαραθέσεως καθιστούν αναγκαία την υιοθέτηση μιας στρατηγικής επιβίωσης. Υπάρχουν τέσσερις τέτοιες διαχρονικές, αρχέτυπες στρατηγικές⁵³, οι οποίες δεν αποτελούν αλληλοαποκλειόμενες επιλογές, αλλά κατά κανόνα μπορούν να συνδυαστούν.

Στρατηγική της Στρατιωτικής Ανάσχεσης – Επέκτασης

Σύμφωνα με αυτήν ο δρών αναπτύσσει τις δυνάμεις του, έτσι ώστε είτε να του εξασφαλίσουν την άμυνα, είτε να του επιτρέψουν να επιβληθεί σε αυτούς που τον απειλούν. Το κεντρικό χαρακτηριστικό της είναι η χρήση ή η απειλή χρήσης βίας, είτε για αποτροπή μιας επίθεσης στην περίπτωση της ανάσχεσης, είτε για εξαναγκασμό του εχθρού σε παράδοση ή για διεξαγωγή επεκτατικού πολέμου στην περίπτωση της επέκτασης. Αποτελεί την αποτελεσματικότερη στρατηγική, καθώς η ένοπλη βία που προέρχεται από την επίδειξη της στρατιωτικής ισχύος είναι το δραστικότερο μέσο ελέγχου του διεθνούς συστήματος και της συμπεριφοράς των μονάδων του, εκφράζοντας την ύστατη κύρωση.

Το κύριο μειονέκτημα αυτής της στρατηγικής είναι το υπέρμετρο κόστος αφού απαιτεί μεγάλες και ισχυρές ένοπλες δυνάμεις. Προκαλεί επίσης τη μεγαλύτερη φθορά και απώλειες, σε προσωπικό και μέσα, γεγονός για το οποίο

⁵³ Θα υιοθετηθεί στην εργασία κυρίως η ανάλυση του Χαράλαμπου Παπασωτηρίου από το βιβλίο του Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 22-23. Για την αναλυτική εξέταση των στρατηγικών επιβίωσης, υπό το πρίσμα της θεωρίας του δομικού ρεαλισμού, βλ. John Mearsheimer, Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων, εκ. Ποιότητα, 2011 κεφ. 5, όπου αναλύονται οι διάφορες στρατηγικές που χρησιμοποιούν τα κράτη, προκειμένου να μεταβάλουν την ισορροπία ισχύος προς όφελός τους ή να εμποδίσουν τα άλλα κράτη να την ανατρέψουν εις βάρος τους. Αυτές είναι ο πόλεμος, δηλαδή η χρήση βίας, ο εκβιασμός, δηλαδή η απειλή χρήσης βίας, η πρόκληση πολέμου για κατατριβή τρίτων, δηλαδή η πρόκληση ενός πολέμου μεταξύ δύο ή περισσότερων άλλων ανταγωνιστών προκειμένου να αλληλοκαταστραφούν, η εξισορρόπηση, όπου επιδιώκεται η αναχαίτιση και αποτροπή του αντιπάλου με κάθε διαθέσιμο μέσο, η μεταφορά βαρών, όπου επιδιώκεται να αναχαιτιστεί ο αντίπαλος από μια άλλη δύναμη χωρίς εμπλοκή των ιδίων, ο κατευνασμός, όπου παραχωρείται ισχύ στον επιτιθέμενο αποσκοπώντας στην εθελοντική από μέρους του τροποποίηση της συμπεριφοράς του και τέλος η πρόσδεση στο άρμα του αντιπάλου, όπου εγκαταλείπεται η προσπάθεια να εμποδιστεί ο ισχυρότερος αντίπαλος και επιδιώκεται ο συνασπισμός μαζί του, με σκοπό την αποκόμιση έστω και περιορισμένων κερδών.

πρέπει να είναι έτοιμη η κοινή γνώμη, προκειμένου να αντέξει τις θυσίες που απαιτούνται. Τέλος η υιοθέτηση αυτής της στρατηγικής από μια πλευρά αυξάνει την ανασφάλεια στις άλλες πλευρές οδηγώντας σε αυτό που αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα και ονομάζεται *δίλημμα ασφαλείας*.

Στρατηγική των Συμμαχιών

Σύμφωνα με αυτήν ο δρων συμμαχεί με άλλες μονάδες που αντιμετωπίζουν μια κοινή απειλή ή έχουν άλλου είδους κοινά συμφέροντα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη συγκέντρωση μεγαλύτερης ισχύος και πόρων για την προώθηση των κοινών στόχων.

Μειονέκτημα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ο περιορισμός της ελευθερίας δράσης των μελών της συμμαχίας, καθώς δεν μπορούν να δρουν ανεξάρτητα, αλλά μόνο υπό την έγκριση ενός κοινού οργάνου λήψης απόφασης. Επίσης κάποια μέλη μπορεί να επωφελούνται της συμμαχίας δυσανάλογα με την προσφορά τους, ενώ κάποια άλλα να εκμεταλλεύονται την κατάσταση δημιουργώντας το φαινόμενο του *τζαμπατζή (free rider)*. Συνήθως αυτά τα προβλήματα καταδεικνύουν δυσκολία διατήρησης της συνοχής της συμμαχίας. Αυτά είναι δυνατό να αμβλυνθούν σε μεγάλο βαθμό με τη συνεισφορά της διπλωματίας, την καθιέρωση θεσμών και την εγκαθίδρυση και λειτουργία θεσμοποιημένων οργάνων και διαδικασιών, όπως επίσης και σε συμμαχίες που βασίζονται σε κοινές αξίες και ιδανικά, όπως ο πολιτισμός, η θρησκεία και η πολιτική ιδεολογία και ως εκ τούτου είναι περισσότερο νομιμοποιημένες στο εσωτερικό των κοινωνιών των κρατών – μελών τους.

Στρατηγική των Εξισορροπήσεων

Σύμφωνα με αυτήν ο δρων εξουδετερώνει απειλές μέσω ισορροπιών μεταξύ άλλων μονάδων, ώστε ένας αντίπαλός του να μην είναι σε θέση να συγκεντρώσει τις προσπάθειές του εναντίον του. Χαρακτηρίζεται από μεγάλη ευελιξία στους συσχετισμούς μεταξύ των δυνάμεων. Χρησιμοποιεί τακτικές *διαίρει και βασίλευε* για πρόκληση διχασμού στον αντίπαλο και αντιπερισπασμού προς απειλητικές δυνάμεις.

Το βασικό πλεονέκτημα αυτής της στρατηγικής είναι το χαμηλό της κόστος, καθώς απαιτεί πολύ λιγότερους πόρους. Εμπεριέχει όμως υψηλό βαθμό αβεβαιότητας, καθώς οι συσχετισμοί δυνάμεων είναι ευμετάβλητοι και υπόκεινται σε ευκαιριακές πολιτικές που μπορούν να αναστραφούν ανά πάσα στιγμή, αναλόγως κάθε φοράς των συμφερόντων των δρώντων. Η ελαστικότητά της επίσης επιφέρει τον κίνδυνο της υπονόμησης της εικόνας ενός δρώντα, καθιστώντας τον αφερέγγυο εταίρο. Σε αυτή την στρατηγική κύριο λόγο παίζει η διπλωματία, η οποία επωμίζεται το βάρος της διατήρησης των συσχετισμών, που είναι επ' ωφελεία όλων των μερών. Αποτελεί άλλωστε μια στρατηγική που δύσκολα γίνεται κατανοητή στο εσωτερικό ακροατήριο ενός κράτους, άρα και αποδεκτή, αφού δε στηρίζεται σε συναισθηματισμούς και παραδοσιακές συμμαχίες με φίλους λαούς. Απαιτείται επομένως η άσκησή της να γίνεται από μια εξειδικευμένη πολιτική ελίτ.

Στρατηγική του Κατευνασμού

Σύμφωνα με αυτήν ο δρων αμβλύνει μια απειλή μέσω παραχωρήσεων, είτε μονομερών, είτε αμοιβαίων, αποσκοπώντας στην πιο φιλόδοξη εκδοχή της στρατηγικής αυτής, να καταλήξει στη συνολική υπέρβαση της αντιπαλότητας. Είναι μια στρατηγική που μπορεί να μειώσει το συγκρουσιακό στοιχείο στις εξωτερικές σχέσεις μεταξύ των κρατών, με τη χρήση κυρίως διπλωματικών μέσων.

Το μειονέκτημά της είναι ότι μπορεί ο αντίπαλος να την εκλάβει ως αδυναμία και να αυξήσει την πίεση, τις απαιτήσεις και την επιθετικότητά του. Θα πρέπει επίσης να έχει επιτευχθεί η εσωτερική νομιμοποίηση μιας τέτοιας στρατηγικής, προκειμένου αυτή να μην εκληφθεί ως υποχωρητική και ίσως προδοτική προς τα παραδοσιακά εθνικά συμφέροντα.

Όπως ήδη αναφέρθηκε ο κανόνας είναι να συνδυάζονται δύο ή περισσότεροι τύποι ιδεατών στρατηγικών. Αυτό το γεγονός θα διαπιστωθεί ευρύτερα στα επόμενα δύο κεφάλαια, με την ανάλυση της υψηλής στρατηγικής του Βυζαντίου και των ΗΠΑ στις δύο υπό εξέταση ιστορικές περιόδους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «II»

Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας κατά τη Βασιλεία του Βασιλείου Β'

2.1. Εισαγωγή

Από το γεγονός και μόνο ότι το Βυζάντιο αποτελεί τη μακροβιότερη αυτοκρατορία που γνώρισε ο δυτικός πολιτισμός, γίνεται αντιληπτό το ενδιαφέρον που παρουσιάζει η ανάλυση αυτού του φαινομένου. Η έναρξη της καθαρά βυζαντινής περιόδου σηματοδοτείται ουσιαστικά με την πτώση της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας το 476, ενώ η πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453 αποτελεί το τέλος αυτής. Όπως καμία άλλη μεγάλη δύναμη της παγκόσμιας ιστορίας δεν μπόρεσε και αυτή να ξεφύγει από τον κανόνα που θέλει νομοτελειακά φάσεις ακμής και παρακμής να εναλλάσσονται, με τελική κατάληξη την οριστική κατάρρευσή. Αυτή όμως ήρθε μετά από μια αξιοσημείωτα μεγάλη χρονική διάρκεια της αυτοκρατορίας, η οποία είχε αντέξει δέκα αιώνες συνεχών αλλαγών του διεθνούς περιβάλλοντος και διακυμάνσεων στον καταμερισμό της ισχύος μεταξύ των δρώντων της εκάστοτε εποχής. Η εξήγηση αυτού του γεγονότος μπορεί να βασιστεί στην ανάλυση της υψηλής στρατηγικής της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, της ικανότητας δηλαδή να εξασφαλίζει την επιβίωσή της, προσαρμόζοντας κάθε φορά την στρατηγική της ανάλογα με τις απειλές και εφαρμόζοντας αυτές τις στρατηγικές που ήταν δυνατό να υποστηριχθούν καλύτερα από τους συντελεστές ισχύος της.

Πριν παρουσιαστεί αναλυτικά η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας κατά τη βασιλεία του Βασιλείου του Β', κρίνεται σκόπιμο να γίνει μια ευρύτερη παρουσίαση των βασικών αρχών και στοιχείων της υψηλής στρατηγικής του Βυζαντίου, όπως διαμορφώθηκε από τον 6ο αιώνα και ύστερα, από την εποχή δηλαδή που παρατηρείται η διαφοροποίηση τού γεωπολιτικού προσανατολισμού τής προγενέστερης ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, με τη μετατόπιση τού ενδιαφέροντος από την ιταλική χερσόνησο στην ανατολική Μεσόγειο. Οι βασικότερες παράμετροι της βυζαντινής υψηλής στρατηγικής θα παραμείνουν σταθεροί μέχρι και τον υπό εξέταση 11ο αιώνα, όταν η άνοδος της δυτικής

Ευρώπης, σε συνδυασμό με την παρακμή της αυτοκρατορίας θα οδηγήσουν σε διαφοροποίησή τους⁵⁴.

2.2. Επισκόπηση της Υψηλής Στρατηγικής του Βυζαντίου

2.2.1. Διεθνές Περιβάλλον

Για να κατανοηθούν τα αίτια και οι λόγοι για τους οποίους η βυζαντινή αυτοκρατορία υιοθέτησε συγκεκριμένες στρατηγικές έναντι των αντιπάλων της θα πρέπει να παρουσιαστούν οι διαχρονικές απειλές που αντιμετώπιζε στο συγκεκριμένο γεωπολιτικό περιβάλλον που περικλειόταν από τα γεωγραφικά της όρια⁵⁵.

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία, το ανατολικό δηλαδή τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ήταν περισσότερο ευάλωτη από τη Δυτική Αυτοκρατορία, όπως αυτές είχαν προκύψει με τη διαίρεση του ρωμαϊκού κράτους το 395 στα δύο, μεταξύ των διαδόχων του Θεοδοσίου του Α', Ονώριου και Αρκάδιου⁵⁶, για δύο κυρίως λόγους. Πρώτον διέθετε τους περισσότερους επικίνδυνους εχθρούς και δεύτερον είχε τη λιγότερο ευνοϊκή γεωγραφία⁵⁷. Η υιοθέτηση προσαρμοσμένων στρατηγικών στις διαρκώς διαφοροποιούμενες καταστάσεις και έναντι των συχνά επιδεινούμενων περιστάσεων ήταν το κλειδί για τη μακρόχρονη επιβίωσή της σε σχέση με τη δυτική, η οποία κατά τη διάρκεια του 5ου αιώνα παρακμάζει υπό την πίεση των βαρβαρικών επιδρομών και τελικά καταρρέει⁵⁸.

Στο μακρύ ανατολικό μέτωπο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, που εκτεινόταν από τον Καύκασο ως τον ποταμό Ευφράτη, μήκους περίπου εξακοσίων πενήντα χιλιομέτρων, είχε να αντιμετωπίσει την ιδιαίτερα επιθετική και επεκτατική Σασανιδική Αυτοκρατορία του Ιράν. Αντίστοιχα δύσκολη ήταν η

⁵⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 35-36

⁵⁵ Για τους γείτονες – εχθρούς που αντιμετώπιζε διαχρονικά το Βυζάντιο βλ. Αλέξιος Γ.Κ. Σαββίδης, Benjamin Hendrickx, Εισαγωγή στη Βυζαντινή Ιστορία (284-1461), εκ. Ηρόδοτος, 2008, σελ. 103-119

⁵⁶ Για τη διαίρεση της αυτοκρατορίας, βλ. Cecile Morrisson (υπό τη διεύθυνση), Ο Βυζαντινός Κόσμος, Τόμος Α', Η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (330-641), εκ. Πόλις, σελ. 91-94

⁵⁷ Edward N. Luttwak, Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκ. Τουρίκη, 2009, σελ. 24

⁵⁸ Κατά παράδοση το τέλος της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ορίζεται το 476, όταν ο Σκίρος στρατηγός Οδόακρος εκδιώκει το Ρωμύλο από το θρόνο και αυτοανακηρύσσεται βασιλέας. Η δεκαετία του 490 όμως σηματοδεύει οριστικά το τέλος της εξέλιξης της αυτοκρατορίας με τον κατακερματισμό της σε ρωμαιοβαρβαρικές πολιτικές οντότητες, όπου οι τοπικές ελίτ συνεργάζονται και τελικά συγχωνεύονται σταδιακά με τις γερμανικές μειονότητες. Βλ. στο ίδιο σελ 100-102

κατάσταση στα βόρεια και ανατολικά σύνορα της, έχοντας να υπερασπίσει το σύνορο του Δούναβη έναντι των διαδοχικών εισβολών νομαδικών λαών, προερχόμενων από την ευρασιατική στέπα⁵⁹, όπως οι Ούννοι, οι Άβαροι, οι Ονογούροι, οι Πρωτοβούλγαροι, οι Μαγυάροι, οι Πετσενέγοι και οι Κουμάνοι, λαοί πολύ περισσότερο επικίνδυνοι ως δεινοί έφιπποι τοξότες από τα γερμανικά φύλα που εξορμούσαν εναντίον της Δυτικής Αυτοκρατορίας στα σύνορα του Ρήνου, όπως οι Γότθοι, οι Αλανοί, οι Γέπιδες, οι Ερούλοι, οι Ρούγιοι, οι Σκίροι και οι Σουηβοί. Η ανατολική αυτοκρατορία επίσης δε διέθετε ασφαλή ενδοχώρα, αφού με εξαίρεση την βόρεια Αφρική, οι περισσότερες επαρχίες είχαν επαπειλούμενα σύνορα. Τα παράλια της Μικράς Ασίας, όπως και η στενή λωρίδα του Εύξεινου Πόντου ήταν ευάλωτα επειδή ήταν εκτεθειμένα σε επιθέσεις από τη θάλασσα. Δε διέθετε λοιπόν το απαιτούμενο στρατηγικό βάθος για μια αποτελεσματική άμυνα έναντι των παραπάνω απειλών⁶⁰.

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία, κατά τον 6ο αιώνα, περίοδο που είχε τα εκτενέστερα σύνορα, περιλάμβανε τις περιοχές γύρω από τη λεκάνη της ανατολικής Μεσογείου, δηλαδή την Αίγυπτο, την Παλαιστίνη, τη Συρία, τη Μικρά Ασία και τα Βαλκάνια. Πρωτεύουσα, πολιτικό και διοικητικό κέντρο ήταν η Κωνσταντινούπολη, η οποία παρά τη γεωγραφικά κομβική και στρατηγική της θέση μεταξύ των δύο ηπείρων, Ευρώπης και Ασίας και στην ένωση δυο θαλασσών, της Μεσογείου και του Ευξείνου Πόντου, βρισκόταν απόκεντρα από το πληθυσμιακό και οικονομικό κέντρο βάρους της αυτοκρατορίας. Λόγω της απομόνωσής της ήταν εκτεθειμένη σε επιθέσεις και επομένως απαιτούταν μια ιδιαίτερα ενισχυμένη οχύρωση από ξηρά και θάλασσα⁶¹. Στην Κωνσταντινούπολη ήταν η έδρα των ισχυρότερων χερσαίων δυνάμεων, των *Ταγμάτων* και στάθμευε

⁵⁹ Η ευρασιατική στέπα είναι μια αχανής περιοχή που απλώνεται από τις ουγγρικές πεδιάδες έως τον Ειρηνικό ωκεανό, διασχίζοντας το Καζακστάν, τη Μογγολία και την περιοχή της Μαντζουρίας. Πρόκειται για ένα άδεντρο λιβάδι, με πολύ χαμηλή βλάστηση, ακραίων κλιματικών συνθηκών, το οποίο από τα προϊστορικά χρόνια έως και το 19ο αιώνα κατοικούνταν από νομαδικές φυλές που είχαν ως κύρια ασχολία την κτηνοτροφία.

⁶⁰ Edward N. Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, εκ. Τουρίκη, 2009, σελ. 22-24

⁶¹ Για την μετατροπή της ούτως ή άλλως φυσικά προστατευμένης από τη θάλασσα Κωνσταντινούπολης, λόγω της θέσης της πάνω σε ένα ακρωτήριο, σε φρούριο με την προσθήκη οχυρώσεων, βλ. Edward N. Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, Εκ. Τουρίκη, 2009, σελ. 117-131. Ειδικά για το σύστημα των Θεοδοσιανών Τειχών, το οποίο άρχισε να οικοδομείται το 408, επί αυτοκράτορα Θεοδοσίου Β', προκειμένου να συμπληρώσει το προγενέστερο Τείχος του Κωνσταντίνου, το οποίο είχε βλάψει ένας σεισμός, αναφέρεται ότι «ήταν με διαφορά η πιο αποτελεσματική οχύρωση του κόσμου επί χίλια χρόνια από την ανέγερσή του».

το μεγαλύτερο μέρος του Βυζαντινού στόλου, ο οποίος ήταν πολύ αποδοτικός και διαδραμάτιζε καθοριστικό ρόλο κατά τη διάρκεια των πολιορκιών της πόλης. Προκειμένου λοιπόν να επιτύχει ένας στρατός να πολιορκήσει την πόλη, θα έπρεπε πρώτα να εξασφάλιζε τον αποκλεισμό από ξηράς με τον έλεγχο της περιοχής της Θράκης, με ταυτόχρονο ναυτικό αποκλεισμό, προκειμένου να διακόψει την τροφοδοσία της από όλες τις γραμμές ανεφοδιασμού, τόσο τις χερσαίες, όσο και τις θαλάσσιες.

Η πλουσιότερη επαρχία της Αυτοκρατορίας ήταν αυτή της Αιγύπτου, η οποία προσέφερε το 30% των φορολογικών εσόδων στην αυτοκρατορία και ακολουθούσαν η Συρία, η Βυζαντινή Μεσοποταμία, τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου και τα νότια και βόρεια παράλια της Μικράς Ασίας. Αντίθετα η περιοχή των Βαλκανίων, η οποία δέχονταν τις συνεχείς εισβολές των βαρβαρικών επιθέσεων των προηγούμενων δύο αιώνων, ήταν η οικονομικά ασθενέστερη και η οικονομική της συνεισφορά κρίνεται ως ασήμαντη⁶².

Ειδικότερα και κατά περιοχή, οι απειλές που αντιμετώπιζε η αυτοκρατορία, οι οποίες καθόρισαν τη διαμόρφωση της υψηλής της στρατηγική έχουν ως εξής⁶³. Στην περιοχή της βόρειας Αφρικής, όπου βρισκόταν και η πλουσιότερη επαρχία της, αυτή της Αιγύπτου, δεν αντιμετώπιζε ιδιαίτερα προβλήματα, έχοντας αναπτύξει αρμονικές σχέσεις με τις φυλές των Βλεμμύων και Νοβατών, οι οποίες κατοικούσαν στις όχθες του άνω Νείλου και δεν επέδραμαν εναντίων της αυτοκρατορίας, δεχόμενοι τις πληρωμές αυτής. Με τους δε Αιθίοπες που κατοικούσαν νοτιότερα, αναπτύχθηκαν συμμαχικές σχέσεις και μάλιστα επί Ιουστίνου Α' (518-27) εκχριστιανίστηκαν. Η περιοχή ήταν και η ασφαλέστερη, καθώς προστατευόταν φυσικά από απαγορευτικές για επιχειρήσεις ερήμους.

Αντίθετα στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, βρισκόταν η σημαντικότερη απειλή για το Βυζάντιο, η Περσία, μια δύναμη όχι μόνο με κρατική οργάνωση, αλλά και στρατιωτική ισχύ συγκρίσιμες με αυτές του Βυζαντίου. Οι σχέσεις μεταξύ των δύο πέρασαν από πολλές διακυμάνσεις έχοντας ως κύριο χαρακτηριστικό την ασυμμετρία στους στόχους που έθεταν. Το Βυζάντιο ήταν η

⁶² Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 57-58

⁶³ Αναλυτική παρουσίαση στο Κεφάλαιο 3 του Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 59-69

δύναμη που κατά κανόνα υποστήριζε τη διατήρηση του status quo, ενώ η Περσία ήταν η αναθεωρητική δύναμη της ευρύτερης περιοχής, αποσκοπώντας στην ανασύλωση της αρχαίας περσικής αυτοκρατορίας. Η γεωμορφολογία της περιοχής χαρακτηρίζεται από τα εύφορα εδάφη της λεγόμενης *εύφορης ημισελήνου*⁶⁴ και τις ερημικές περιοχές στα πλευρά αυτής, μήκους δύο χιλιάδων χιλιομέτρων από τη βόρεια Συρία έως το νότιο τμήμα της Αραβικής χερσονήσου. Τα εύφορα εδάφη ήταν υπό τον έλεγχο των δύο αυτοκρατοριών, ενώ στις ερημικές περιοχές κατοικούσαν αραβικοί νομαδικοί λαοί, κατακερματισμένοι και χωρίς πολιτική ενότητα, οι οποίοι είχαν αναπτύξει εμπορικές σχέσεις με τις δύο αυτοκρατορίες, οι οποίες τους ήθελαν ως συμμάχους και προσπαθούσαν με διπλωματικά μέσα να τις προσαρτήσουν

Η περιοχή της Υπερκαυκασίας ήταν μεγάλης στρατηγικής σημασίας για το Βυζάντιο. Η μορφολογία του εδάφους της χαρακτηρίζεται από μεγάλους ορεινούς όγκους, οι οποίοι δεσπάζουν έναντι των εύφορων οροπεδίων της Μικράς Ασίας, του Ιράν και του βόρειου τμήματος της *εύφορης ημισελήνου* ο έλεγχος των οποίων από μια δύναμη θα απειλούσε τα σημαντικότερα εδάφη των αντιπάλων της. Η επίτευξη αυτού του στόχου όμως είναι εξαιρετικά δύσκολη, λόγω του δυσμενούς της κλίματος και του δύσβατου εδάφους της. Η Υπερκαυκασία κατοικούνταν κατά βάση από Αρμένιους στο κεντρικό και δυτικό τμήμα της, ενώ το βόρειο τμήμα καταλάμβαναν οι λαοί του Καυκάσου, δηλαδή οι γεωργιανές ομάδες των Λάζων, των Αμπχάζιων και των Ίβηρων στον Εύξεινο Πόντο και οι Αλβανοί στα πεδινά της Κασπίας. Παρά τη συνεχή αντιπαράθεση με τη Περσία για τον έλεγχο αυτής της περιοχής, καμία από τις παραπάνω δεν κατάφερε να επιτύχει τον μόνιμο έλεγχό της.

Η Ευρασιατική Στέπα κατοικούνταν από πρωτόγονες φυλές με χαμηλό οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό επίπεδο, με κύρια ασχολία την κτηνοτροφία, οι κάτοικοί της όμως υπερτερούσαν σε πολεμικές ικανότητες, ήταν μαχητές, ικανότατοι έφιπποι τοξοβόλοι και πρωτοπόροι στη χρησιμοποίηση τεχνικών που αποσκοπούσαν στην δημιουργία πανικού και άτακτης υποχώρησης

⁶⁴ *Εύφορη Ημισέληνος* καλείται το τμήμα εκείνο της Μέσης Ανατολής που σχηματίζει ένα τόξο και εκτείνεται από την Αίγυπτο, περνά τις παραθαλάσσιες περιοχές της Παλαιστίνης, του Λιβάνου και της Συρίας ως τα νότια όρη της Μικράς Ασίας και της Αρμενίας και καταλήγει στον Περσικό Κόλπο διαπερνώντας τις κοιλάδες του Τίγρη και του Ευφράτη ποταμού.

των εχθρικών στρατευμάτων. Είναι χαρακτηριστικό ότι όλοι οι μεγάλοι πολιτισμοί, της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, της Περσίας, της Ινδίας και της Κίνας κατακτήθηκαν τουλάχιστον μία φορά από φυλές της στέπας. Όπως και η Υπερκαυκασία έτσι και η Ευρασιατική στέπα ήταν σημαντικής γεωπολιτικής σημασίας για το Βυζάντιο, ειδικότερα οι περιοχές του Ευξείνου Πόντου και του Καυκάσου. Οι δε ελληνικές πόλεις της Κριμαίας, όπου βρίσκονταν στην υπόψη περιοχή, αποτελούσαν σημείο αναφοράς και επικοινωνίας για το Βυζάντιο. Από εκεί η βυζαντινή διπλωματία παρακολουθούσε στενά την ουκρανική στέπα με τη αποστολή διπλωματικών αποστολών προς τα νομαδικά φύλα της στέπας, ενώ ήταν και σημαντικός κόμβος εμπορικών δικτύων και κέντρο συλλογής πληροφοριών.

Η μορφολογία των εδαφών των Βαλκανίων με τις μεγάλες οροσειρές και τις μικρές πεδιάδες, διευκόλυνε την άμυνα της αυτοκρατορίας έναντι των απειλών, που ήταν τα σλαβικά φύλα της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης και τα νομαδικά αντίστοιχα της ουκρανικής στέπας και της πεδιάδας της Ουγγαρίας, αλλά δυσχέραινε σε μεγάλο βαθμό την κυριαρχία του Βυζαντίου στους τοπικούς πληθυσμούς. Στην περιοχή του κάτω Δούναβη ωστόσο διευρύνεται η πεδιάδα και συνδέεται με αυτή της ανατολικής Θράκης, επιτρέποντας σε εχθρικά στρατεύματα να προελάσουν ως την Κωνσταντινούπολη. Στα βορειοδυτικά Βαλκάνια το μέτωπο του ποταμού Σάβα ήταν δευτερεύουσας σημασίας. Η απειλή εκεί ερχόταν από τις γερμανικές φυλές της κεντρικής Ευρώπης και της βόρειας Ιταλίας, με το έλεγχο των περιοχών όμως, λόγω και της μεγάλης απόστασης από την Κωνσταντινούπολη, να είναι περιορισμένος. Εξάιρεση αποτελούσε η δαλματική ακτή, η οποία προστατευμένη από τα δύσβατα Δαλμάτια όρη, προσέφερε θαλάσσιες επικοινωνίες με την Ιταλία.

Οι περιοχές της Δυτικής Μεσογείου, οι οποίες κατά τον 6ο αιώνα είχαν καταληφθεί από μια σειρά γερμανικών φυλών – Οστρογόθθοι στην Ιταλία, Βάνδαλοι στη δυτική Αφρική, Βησιγόθθοι στην Ισπανία, Φράγκοι και Βουργουνδοί στη Γαλλία – παρότι είχαν μεγάλη ιδεολογική σημασία θεωρούμενες ως παλαιές επαρχίες που θα έπρεπε να επιστρέψουν στην αυτοκρατορία, ήταν δευτερεύουσας στρατηγικής σημασίας, καθόσον η Βυζαντινή Αυτοκρατορία είχε ως γνώμονα ότι τα ζωτικά της συμφέροντά εστιάζονταν κατά βάση στην άμυνα έναντι των απειλών από την ανατολή και το βορρά, τουλάχιστον μέχρι την εποχή

των σταυροφοριών. Επιπρόσθετα η υπόψη περιοχή ήταν αρκετά μακριά από τα σημαντικά κέντρα του Βυζαντίου και έτσι επηρέαζε ελάχιστα την ασφάλειά του.

2.2.2. Πολιτική Ιδεολογία Βυζαντινής Αυτοκρατορίας

Η πολιτική ιδεολογία του Βυζαντίου βασίστηκε στο δόγμα του οικουμενισμού, αποτελώντας τη συνέχεια της ρωμαϊκής ιδεολογίας, η οποία στηριζόταν στο ρωμαϊκό δίκαιο και την κρατική οργάνωση. Ενισχύθηκε δε από την ελληνορωμαϊκή πνευματική παράδοση και τις αρχές και αξίες του χριστιανισμού.

Η ίδρυση της Κωνσταντινούπολης το 330 εκφράζει τη μετάθεση της προσοχής των κυβερνώντων προς την ανατολή, ενώ η αποδοχή του χριστιανισμού ανταποκρινόταν στους πόθους των ανατολικών πληθυσμών της αυτοκρατορίας, οι οποίοι αποτελούσαν τους πόρους της σε χρήμα, μέσα και προσωπικό, πόροι απολύτως απαραίτητη για την άμυνα και την ασφάλειά της. Η πρώτη βυζαντινή ιδεολογική έκφραση είναι αυτή που υποστηρίζει ότι η Βυζαντινή Αυτοκρατορία δημιουργήθηκε από τους χριστιανούς και για τους χριστιανούς⁶⁵. Η Κωνσταντινούπολη, ως κέντρο του ελληνορωμαϊκού εκχριστιανισμένου κόσμου, θα γίνει φυσιολογικά και πρωτεύουσα της νέας αυτοκρατορίας, παίρνοντας το προσωνύμιο της *Νέας Ρώμης*. Ο οικουμενικός χαρακτήρας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εδραιωμένος στη ρωμαϊκή κληρονομιά, σταθεροποιείται ακόμα περισσότερο με την ενσωμάτωση της *οικουμενικής ιδεολογίας του χριστιανισμού*⁶⁶. Ειδικά μετά το 476, με την πτώση της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και την υποδούλωσή της στους βαρβάρους, το Βυζάντιο γίνεται ο προμαχώνας της χριστιανοσύνης και ο υπερασπιστής του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού, των αρχών και αξιών του. Η Κωνσταντινούπολη γίνεται το νέο κέντρο του πολιτισμένου κόσμου, το μόνο ικανό να διεκδικεί την ανάκτηση του «*Imperium Romanum*».

Το Βυζάντιο, μέχρι τον 6ο αιώνα, έχοντας να αντιμετωπίσει συνεχείς απειλές, από τις επιδρομές των βαρβάρων από Βορά και των Περσών στα ανατολικά, θα αναγκαστεί να αναθεωρήσει την πολιτική του, μετριάζοντας τις φιλοδοξίες του. Η πολιτική του ιδεολογία θα εκφραστεί από δύο αντίθετες και

⁶⁵ Ελένη Γλύκατζη – Αρβελέρ, Η Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκ. Ψυχογιός, 2014, σελ. 18

⁶⁶ Στο ίδιο σελ. 21

αντιφατικές αρχές⁶⁷. Η πρώτη, η ανατολική, η οποία χαρακτηρίζεται ως *ρεαλιστική* υποστήριζε ότι θα έπρεπε με κάθε θυσία να διατηρηθεί το ήδη ρωμαϊκό έδαφος και εντός αυτού να αναπτυχθεί η αυτοκρατορία. Η δεύτερη, η δυτική, η οποία χαρακτηρίζεται ως *ιδεαλιστική*, υποστήριζε ότι θα έπρεπε να επιδιωχθεί η ανάκτηση όλων των εδαφών που είχαν καταληφθεί από τους βαρβάρους και να επιστρέψουν οι υπόδουλοι αδελφοί στο μεγάλο ρωμαϊκό έθνος.

Κατά τη βασιλεία του Ιουστινιανού Α΄, τον έκτο αιώνα, επικράτησε η ιδεαλιστική ρωμαϊκή ιδέα και έγινε πραγματικότητα, με την αποκατάσταση των παλαιών συνόρων και την απώθηση των βαρβάρων από την Ιταλία, το μεγαλύτερο μέρος της Ισπανίας και της Αφρικής, αλλά και την οριστική επικράτηση της Εκκλησίας απέναντι στους ειδωλολάτρες, με το κλείσιμο της Σχολής των Αθηνών. Ωστόσο η χρυσή αυτή εποχή απεδείχθη βραχύβια, παρά τα σημαντικά επιτεύγματά της, με αποτέλεσμα να μετριαστούν οι οικουμενικές βλέψεις της αυτοκρατορίας. Με το θάνατό του Ιουστινιανού το κράτος ήταν κατεστραμμένο οικονομικά από τις αδιάκοπες στρατιωτικές επιχειρήσεις, με το στρατό καταβεβλημένο και ανίκανο να εξασφαλίσει την άμυνα της αυτοκρατορίας, με αποτέλεσμα να παραβιαστούν διαδοχικά τα σύνορα του Δούναβη από τους Βουλγάρους και των ανατολικών επαρχιών από τους Πέρσες. Η αντίδραση οργανώθηκε από τον Ηράκλειο, ο οποίος κατανίκησε τους Πέρσες, αποκαθιστώντας τη ρωμαϊκή χριστιανική αυτοκρατορία στην ανατολή.

Μια νέα όμως απειλή ξεπρόβαλε πριν το τέλος του 7ου αιώνα, με την ίδρυση του αραβικού χαλιφάτου στη Δαμασκό. Οι Άραβες, επωφελούμενοι από την υποστήριξη των βυζαντινών πληθυσμών της Συρίας, κατασκεύασαν στόλο και επέδραμαν στο βυζαντινό έδαφος, φθάνοντας μέχρι την Κωνσταντινούπολη. Η επιτυχία τους, βασισμένη κυρίως στη συνεργασία με τους τοπικούς ανατολικούς πληθυσμούς, στην εξάντληση του ρωμαϊκού κόσμου και στην παρόρμηση που έδινε στους πολεμιστές τους η ιδέα του ιερού πολέμου, οδήγησε τους βυζαντινούς στην αλλαγή της ιδεολογίας τους. Για τους επόμενους δύο περίπου αιώνες θα επικρατήσει η πολιτική ιδεολογία του *εθνικισμού*⁶⁸, η οποία αντλούσε αξίες και αρχές από τις εθνικές παραδόσεις και τις θρησκευτικές τάσεις

⁶⁷ Στο ίδιο σελ. 26

⁶⁸ Στο ίδιο σελ. 35

που διαφοροποιούσαν τον ελληνορωμαϊκό κόσμο από το Ισλάμ. Η περίοδος αυτή έχει χαρακτηριστεί από τη εσωτερική διαμάχη για το θέμα της λατρείας των εικόνων, γνωστή ως *Εικονομαχία*. Οι πολιτικοί προσανατολισμοί των εικονομάχων αυτοκρατόρων, των Ισαύρων, χαρακτηρίζονται ως ρεαλιστικοί. Ο Λέοντας Γ, με τη δημοσίευση της συλλογής νόμων *Εκλογή*, εξέφρασε τους προσανατολισμούς της εικονομαχικής πολιτικής. Η νέα βυζαντινή ιδεολογία απέβλεπε στη δημιουργία μιας εθνικής αλληλεγγύης, που την ταύτιζε με τη χριστιανική, με μέσο την κοινωνική πρόνοια και την κοινωνική δικαιοσύνη, με σκοπό την αντιμετώπιση της εξωτερικής απειλής από τους Σλάβους και Άραβες. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την υιοθέτηση πολιτικών υπέρ των αγροτικών πληθυσμών, που αποτελούσαν τους υπερασπιστές της αυτοκρατορίας και εγκατάλειψη κάθε πολιτικής που εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα των αστικών πληθυσμών, των εμπόρων και των βιοτεχνών των πόλεων και των παραθαλάσσιων περιοχών. Η εικονομαχική πολιτική ήταν εντελώς αντίθετη με τις αρχές που υπερασπιζόταν ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός και η παλαιότερη ιδεολογία, προσπαθώντας να ενώσει τους αστικούς πληθυσμούς της Κωνσταντινούπολης με τους εξαθλιωμένους αγροτικούς πληθυσμούς της ανατολικής Μικράς Ασίας, κάτω από μια κοινή εθνική προσπάθεια, η οποία δεν ήταν άλλη από την επιβίωση. Αυτή η πολιτική ενισχύθηκε από τη στρατικοποίηση της χώρας με τη μετεξέλιξη των στρατιωτικών *Θεμάτων* σε διοικητικές περιφέρειες, υπό τη διοίκηση ενός ανώτερου αξιωματικού με πολιτικές και στρατιωτικές εξουσίες. Το Θέμα, το οποίο αποτελείται από στρατιώτες που στρατολογούνται επιτόπου και επιφορτίζεται με την άμυνα της περιοχής του, αποτελεί ένα είδος εθνικού στρατού. Αυτός ο στρατός δεν υπηρετεί μια επεκτατική πολιτική, που υπαγορεύεται από την οικουμενική ρωμαϊκή ιδέα, αλλά αγωνίζεται για την ασφάλεια της περιφέρειάς του και την επιβίωση της αυτοκρατορίας έναντι των αλλόθρησκων επίδοξων κατακτητών.

Ο Βυζαντινός εθνικισμός προκάλεσε την κινητοποίηση των δυνάμεων όλου του λαού για τη σωτηρία της βυζαντινής πατρίδας του, η οποία ταυτιζόταν με ολόκληρη τη χριστιανική κοινότητα. Αυτή ακριβώς η κυρίαρχη ιδέα, που συνδέει το βυζαντινό και το χριστιανικό έθνος, αποτελεί το θεμέλιο της

ενότητας του Βυζαντίου και τη βάση της ιδεολογικής πολιτικής της εποχής⁶⁹, απετέλεσε δε την απάντηση στον ιερό πόλεμο του Ισλάμ.

Το τέλος της Εικονομαχίας, με το θρίαμβο της ορθοδοξίας, συμπίπτει με την υποχώρηση του αραβικού κινδύνου. Τον 9ο αιώνα η αυτοκρατορία επιβάλλεται στην ανατολή και σταθεροποιείται στη βαλκανική χερσόνησο, στις επαρχίες που είχαν υποταχθεί στους Βουλγάρους. Η βασιλεία των αυτοκρατόρων της μακεδονικής δυναστείας, από τα μέσα του 9ου ως τα μέσα του 11ου αιώνα, εκμεταλλευόμενη τα οφέλη σε οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους της επανάκτησης της ανατολής, άσκησε μια επεκτατική πολιτική, με ιδεολογικό υπόβαθρο την υπεράσπιση των χριστιανικών πληθυσμών από τους απίστους. Οι επεμβάσεις αυτές επεκτάθηκαν και σε χριστιανούς και ειδικά στους Βουλγάρους. Οριοθετείται έτσι η μετεξέλιξη της πολιτικής ιδεολογίας της αυτοκρατορίας με την έναρξη του *βυζαντινού ιμπεριαλισμού*⁷⁰. Οι διαδοχικές στρατιωτικές εκστρατείες των Νικηφόρου Φωκά, του Ιωάννη Τσιμισκή και κυρίως του Βασιλείου Β΄, επεκτείνουν την αυτοκρατορία ως τον Καύκασο, την Παλαιστίνη και τον Δούναβη, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των αντιπάλων.

Ο 10ος και το μεγαλύτερο μέρος του 11ου αιώνα είναι η εποχή των μεγάλων κατακτήσεων και της επέκτασης της αυτοκρατορίας σε όλους τους τομείς. Σημαδεύουν όμως την τελευταία περίοδο ακμής κατά την οποία η αυτοκρατορία θεωρείτο ισχυρή διεθνής δύναμη. Το Βυζάντιο ήταν ο απόλυτος ηγεμόνας, η μεγάλη παγκόσμια δύναμη, που καθόριζε τις εξελίξεις σε όλη την περιοχή. Η ιμπεριαλιστική πολιτική των κυβερνώντων οδήγησε στη δημιουργία ενός συλλογικού αισθήματος υπεροχής, ενός βυζαντινού σωβινισμού, που εκδηλώθηκε με τον αποκλεισμό κάθε τι θεωρείται ξένου προς το Βυζάντιο⁷¹. Δύναμη, πολυτέλεια και αλαζονεία είναι τα χαρακτηριστικά της νοοτροπίας των βυζαντινών εκείνης της εποχής, τα οποία οδήγησαν στην παρακμή.

Αυτό που ακολούθησε της πτώσης της ισχύος του Βυζαντίου ήταν η υιοθέτηση μιας νέας πολιτικής ιδεολογίας, αυτής του *βυζαντινού*

⁶⁹ Στο ίδιο σελ. 47

⁷⁰ Στο ίδιο 53

⁷¹ Στο ίδιο 64

πατριωτισμού. Οι τάσεις τον 11ο και 12ο αιώνα ήταν υπέρ της ανανέωσης του ενδιαφέροντος προς την ελληνική αρχαιότητα και τον κλασικό κόσμο. Οι αρετές του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού δε θεωρούνται πλέον ασυμβίβαστες με τα χριστιανικά ήθη, αλλά εμφανίζονται να συμπληρώνουν τη χριστιανική διδασκαλία. Είναι η εποχή που οι όροι Έλληνας και Ελληνισμός απέκτησαν τη σημασία που τους νομιμοποιεί στο βυζαντινό πολιτισμό⁷². Αυτή η προσέγγιση αποτελεί τον πυρήνα του ιδεολογικού υποβάθρου τους τελευταίους αιώνες του Βυζαντίου. Οι βυζαντινοί συνειδητοποιούν τους προνομιακούς δεσμούς τους με την ελληνική αρχαιότητα, εξαιτίας της χρήσης της ελληνικής γλώσσας, που τους διαφοροποιεί από τη λατινική Δύση. Το ελληνικό ιδεώδες έρχεται να αντικαταστήσει το ρωμαϊκό. Από τον 11ο αιώνα και ύστερα η ελληνικότητα, στην οποία προσκολλούνται οι βυζαντινοί διανοούμενοι και η ορθοδοξία, η οποία εμπνέει και καθοδηγεί το λαό, θα καθοδηγούσαν το Βυζάντιο στον αγώνα επιβίωσής του έναντι των εχθρών του. Το γεγονός του στάθηκε καθοριστικό για αυτή την πατριωτική συμπεριφορά των βυζαντινών, με τα ελληνορθόδοξα χαρακτηριστικά, ως το τέλος της αυτοκρατορίας ήταν αδιαμφισβήτητη η εκκλησιαστική αντιπαράθεση Ανατολής και Δύσης, που κορυφώθηκε με το οριστικό Σχίσμα το 1054. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Luttwak, «όταν ο Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος κατέλαβε την Κωνσταντινούπολη το 1261, αυτό που κυβερνούσε δεν ήταν μια αυτοκρατορία, αλλά ένα ελληνικό βασίλειο⁷³».

2.2.3. Διαστάσεις Υψηλής Στρατηγικής Βυζαντίου

Η μακρόχρονη επιβίωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας έγινε εφικτή λόγω της μοναδικής στα χρονικά υψηλής στρατηγικής της και παρά το γεγονός ότι είχε να αντιμετωπίσει μια σύνθετη πρόκληση. Αφενός επιδίωκε τη συγκρότηση της διεθνούς τάξης στη βάση των δικών της αρχών και αξιών, οι οποίες θα έπρεπε να γίνουν οικουμενικές, μετά την αποδοχή τους από τους υπόλοιπους, κατά κανόνα υποδεέστερους πολιτισμικά, λαούς. Αφετέρου έπρεπε να αντιμετωπίσει άλλες ισχυρές δυνάμεις που απειλούσαν τόσο τα ζωτικά της συμφέροντα, όσο ενίοτε και την ίδια της την επιβίωση. Η διαφορά της από άλλες μεγάλες δυνάμεις τις ιστορίας, όπως οι ΗΠΑ μετά τον Β' ΠΠ που αντιμετώπιζε

⁷² Στο ίδιο 75

⁷³ Edward N. Luttwak, Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκ. Τουρίκη, 2009, σελ.359

αντίστοιχες προκλήσεις, ήταν ότι παρότι κατά κανόνα αντιμετώπιζε τουλάχιστον μια στρατιωτικά υπέρτερη δύναμη, κατάφερε να επιβιώσει περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη ηγεμονική δύναμη στο δυτικό πολιτισμό, εξαπλώνοντας τις αξίες και τον πολιτισμό της στο ευρύτερο περιβάλλον των περιοχών που κατείχε και κατακτούσε. Η επιτυχία αυτή βασίστηκε στη μακροπρόθεσμη προσήλωση στην οικουμενική της ιδεολογία, σε συνδυασμό με τη βραχυπρόθεσμη πολιτική ευελιξία⁷⁴.

Στρατιωτική και Ναυτική Στρατηγική

Οι ένοπλες δυνάμεις της αυτοκρατορίας ήταν ασφαλώς ισχυρές, αλλά μια σειρά τακτικών νικών στα πεδία των μαχών δεν θα ήταν αρκετές για να διατηρήσουν την αυτοκρατορία για περίπου δέκα αιώνες. Άλλωστε δεν ήταν λίγες οι φορές που η αυτοκρατορία υπέστη ολέθριες ήττες, με μεγάλο μέρος της έκτασης της να καταλαμβάνεται από εισβολείς, ενώ και η ίδια η Κωνσταντινούπολη πολιορκήθηκε πολλές φορές. Ο βυζαντινός στρατός ήταν ο κληρονόμος του ρωμαϊκού, όπου κύριο χαρακτηριστικό ήταν η ιδιαίτερα απαιτητική και συστηματική εκπαίδευση των νεοσύλλεκτων, τόσο σε θέματα ατομικής τακτικής, όσο και σε ζητήματα τακτικής, ελιγμών και διάταξης στο πεδίο της μάχης επιπέδου μονάδων και σχηματισμών, προκειμένου να αντισταθμιστεί το μειονέκτημα της αριθμητικής υπεροχής των αντιπάλων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι βυζαντινοί στρατιώτες να εισέρχονται στη μάχη άρτια εκπαιδευμένοι, με πολεμικές δεξιότητες που τους επέτρεπαν να επικρατήσουν έναντι αριθμητικά μεγαλύτερων στρατών, αφού προσάρμοζαν κάθε φορά την τακτική τους στις δεξιότητες του εκάστοτε αντίπαλου, στα οπτικά του συστήματα και την τακτική του, αλλά και στη μορφολογία του εδάφους.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό που διαφοροποιούσε την αυτοκρατορία από τους αντιπάλους της ήταν ο τρόπος ανεύρεσης οικονομικών πόρων, προκειμένου να χρηματοδοτεί τα στρατεύματά της. Ένα μοναδικό σύστημα συλλογής φόρων, υπηρετούμενο από μια σειρά κρατικών αξιωματούχων, ήταν αυτό που εξασφάλιζε τις αμυντικές δαπάνες της αυτοκρατορίας και κυρίως τη δημιουργία μιας τακτικής στρατιωτικής υπηρεσίας. Ενώ οι αντίπαλοι βασιζόνταν σε μια πρωτόγονη φυλετική στρατολογία, η βυζαντινή αυτοκρατορία μπορούσε να

⁷⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 292

συντηρεί μισθωτούς στρατιώτες, ενεργούς σε υπηρεσία όλο το χρόνο. Είχαν δε την επιπλέον δυνατότητα της λειτουργίας μιας πρώτης τάξεως υπηρεσίας επιμελητείας, που στηριζόταν σε ένα πολύπλοκο διοικητικό μηχανισμό. Μπορούσαν να συγκεντρώνουν όλο τον απαραίτητο εξοπλισμό, μέρος του οποίου φυλασσόταν στις αποθήκες του *αρμαμέντου* στη Κωνσταντινούπολη, με υπεύθυνο επικεφαλής το *λογοθέτη του ειδικού*.

Ως προς την τεχνική εξέλιξη των οπλικών συστημάτων τους είχαν την ικανότητα προσαρμογής στον αντίπαλο, αλλά και της αντιγραφής και προσαρμογής των οπλικών συστημάτων του. Ξεχώριζαν για τη γνώση της κατασκευής πολιορκητικών μηχανών, όπως και των τεχνικών οχύρωσης τοποθεσιών στρατηγικής σημασίας. Αποτέλεσμα αυτής της ικανότητας αντιγραφής των δυνατοτήτων του αντιπάλου ήταν η τακτική επανάσταση που έφερε η υιοθέτηση της χρησιμοποίησης ιπποτοξοτών, όπως έπρατταν οι Ούννοι τον 5ο αιώνα. Έχοντας, όπως αναφέρθηκε, ένα μεθοδικό σύστημα εκπαίδευσεως, οι βυζαντινοί κατάφεραν να αντιπαρέλθουν την έλλειψη παιδείας στην ιππασία και την τοξοβολία που διέθεταν οι λαοί της στέπας και να δημιουργήσουν αντίστοιχους μαχητές, με τη ενίσχυση μάλιστα θωράκιση προκειμένου να μπορούν να λάβουν διάφορες αποστολές. Την εποχή που ανέβηκε ο Ιουστινιανός στην εξουσία το 527, οι μονάδες ιπποτοξοτών ήταν οι αποτελεσματικότερες της αυτοκρατορίας⁷⁵. Οι ιππείς αυτοί μπορούσαν να παλέψουν και σε μάχη σώμα με σώμα, εκτός από το να εκτοξεύουν τα βέλη τους από μακριά. Οι βυζαντινοί ιππείς έφεραν τον οπλισμό τους, είτε επρόκειτο για το ελαφρύ ιππικό τους *τραπεζίτες*, είτε για το θωρακισμένο, τους *καταφράκτες* μετά το 10ο αιώνα.

Παρά όμως την αδιαμφισβήτητη ικανότητα του βυζαντινού στρατού, η μακραίωνη επιβίωσή της αυτοκρατορίας επετεύχθη από τη δυνατότητα να παράγει περισσότερη ισχύ από όση τα στρατεύματα της παρείχαν. Η στρατηγική της άλλωστε επαφιόταν λιγότερο στην στρατιωτική ισχύ και περισσότερο στην πειθώ, δηλαδή τη στρατολόγηση συμμάχων, την αποτροπή των εχθρών με ήπια μέσα και την προτροπή δυνητικών εχθρών να επιτεθούν ο ένας στον άλλο. Είχαν δε την τάση να μην καταστρέφουν ολοσχερώς τις δυνάμεις του εχθρού, πρώτον διότι αυτό θα απαιτούσε περισσότερη προσπάθεια και

⁷⁵ Edward N. Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, εκ. Τουρίκη, 2009, σελ.101

μεγαλύτερες απώλειες για τα στρατεύματά τους και κυρίως δεύτερον διότι πίστευαν ότι ο σημερινός εχθρός μπορεί να είναι ο αυριανός σύμμαχος⁷⁶. Εξέχουσα θέση κατείχαν επίσης η κατασκοπία, η προσφυγή σε δόλο, ο πόλεμος φθοράς με τη σωστή χρήση των οχυρών σημείων, όπου ο πληθυσμός και οι στρατιώτες προστατευόντουσαν από τα τείχη των πόλεων⁷⁷.

Βασικό χαρακτηριστικό της στρατηγικής της αυτοκρατορίας ήταν ότι διαχρονικά απέφευγε τις μετωπικές, ολοκληρωτικές συγκρούσεις, επιλέγοντας να εξουθενώσει και αποδυναμώσει τον εχθρό με την υιοθέτηση στρατηγικών έμμεσης προσέγγισης. Μέσω δε και της εφαρμογής των στρατηγικών των συμμαχιών και εξισορροπήσεων εξουδετέρωνε εχθρούς και απειλές χωρίς καν να εμπλέξει τις στρατιωτικές της δυνάμεις. Από την ανάγνωση των βυζαντινών στρατηγικών πραγματειών με την επωνυμία *Τακτικά* διαπιστώνεται ότι οι βυζαντινοί στρατηγοί απέφευγαν τη μάχη εκ του συστάδην, προκειμένου να αποτρέψουν την άσκοπη αιματοχυσία, αναγνωρίζοντας την ολιγανθρωπία τους, εκτός και αν διέθεταν την απόλυτη υπεροχή. Ο μεγαλύτερος υποστηρικτής της στρατηγικής της έμμεσης προσέγγισης, Liddell Hart, αναλύοντας τη στρατηγική του Βελισάριου αναφέρει σχετικά:

«Ο Βελισάριος είχε αναπτύξει μια νέα είδους στρατηγική, με τη οποία γνώριζε ότι θα μπορούσε να υπερνικήσει υπεράριθμους αντιπάλους, εφόσον θα μπορούσε να προκαλέσει τους αντιπάλους του να του επιτεθούν υπό συνθήκες που εξυπηρετούσαν τη δική του τακτική...Η στρατηγική του ήταν περισσότερο ψυχολογική, παρά υπολογιστική...Αυτός (ο Βελισάριος) ήταν επιστήμων της τέχνης της μετατροπής της αδυναμίας σε δύναμη, και της ισχύος του αντιπάλου σε αδυναμία του. Η τακτική του επίσης, είχε το βασικό χαρακτηριστικό της έμμεσης προσέγγισης – αυτής κατά την οποία προκαλείται η ανισορροπία του εχθρού, έτσι ώστε να εκτεθεί η συνοχή του και να αποδιοργανωθεί⁷⁸».

Η τακτική επανάσταση που έφερε η χρησιμοποίηση των ιπποτοξοτών, που αναφέρθηκε παραπάνω, ενίσχυσε αυτή τη στρατηγική. Το παλιό βαρύ πεζικό των ρωμαϊκών λεγεώνων, εκπαιδευμένο και εξοπλισμένο να

⁷⁶ Στο ίδιο σελ. 24

⁷⁷ Jean – Claude Cheynet (υπό τη διεύθυνση), Ο Βυζαντινός Κόσμος, Τόμος Β'. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία (614-1204), εκ. Πόλις, 2011, σελ. 273

⁷⁸ Β. Η. Liddell Hart, Strategy, The Indirect Approach, εκ. Faber and Faber Ltd, σελ. 72

μάχεται στατικά σε ένα αγώνα φθοράς, εκτοπίζοντας του αντιπάλους, επιδιώκοντας την καταστροφή του σε αγώνα εκ του συστάδην, αντικαταστάθηκε από τμήματα που επιχειρούσαν αποφεύγοντας τις μετωπικές επιθέσεις εναντίον άκαμπτων γραμμικών αμυνών, χρησιμοποιώντας τακτικές εφόδου στην επίθεση και ενέδρας στην άμυνα⁷⁹. Σκοπός ήταν η εξάρθρωση του αντιπάλου και όχι η ολική καταστροφή του, μέσω υπερκερωτικών ελιγμών, περικύκλωσης, επιχειρήσεων σε βάθος και στα νώτα του εχθρού, διακοπής των γραμμών επικοινωνιών και συγκοινωνιών του και του ανεφοδιασμού του. Μόνο σε επιχειρήσεις πολιορκίας και σε αγώνα σε ορεινές ή δασωμένες εκτάσεις, όπου δε συνίσταται η χρήση ιππικού ακολουθούνταν πλέον οι παλαιές τακτικές με τη χρήση ελαφρού πεζικού. Ο Luttwak αναφέρει σχετικά:

«Οι Βυζαντινοί θαύμαζαν την ένδοξη αρχαιότητα της μακεδονικής φάλαγγας και ακόμη περισσότερο τη δύναμη των ρωμαϊκών λεγεώνων στην ακμή τους. Απέρριπταν όμως τον τρόπο πολέμου τους. Ποτέ δεν προσπάθησαν να αναπαράγουν τις φονικές μηχανές του ρωμαϊκού πεζικού, γιατί δεν ήθελαν να υφίστανται τις αναπόφευκτες απώλειες του αποφασιστικού αγώνα κατά το ρωμαϊκό τρόπο. Αντί γι αυτό ευνοούσαν συστηματικά άλλες, λιγότερο αποφασιστικές τακτικές, με πιο ευκίνητες και, εν ανάγκη, πιο φευγαλέες δυνάμεις ιππικού⁸⁰».

Τα επιχειρησιακά σχέδια λοιπόν των βυζαντινών αποσκοπούσαν στη μικρότερη δυνατή φθορά και αυτό επιτυγχανόταν με συνδυασμένες τακτικές ελιγμού του πεζικού και του ιππικού. Η ελαχιστοποίηση της φθοράς περιόριζε τις απώλειες πόρων και μείωνε το κόστος του πολέμου, προκειμένου ο βυζαντινός στρατός να είναι σε ετοιμότητα να αντιμετωπίσει μια άλλη επικείμενη απειλή. Άλλωστε θα ήταν αδύνατη η αναπλήρωση στρατιωτών με τέτοια πλήρη και άρτια εκπαίδευση, η οποία απαιτούσε πολύ χρόνο και προετοιμασία.

⁷⁹ Αυτή η ριζικά διαφοροποιημένη δομή από το κλασικό ρωμαϊκό μοντέλο, κατόπιν της μετατόπισης του κέντρου βάρους από το πεζικό στο ιππικό απεικονίζεται στο *Στρατηγικόν του Μαυρικού*, βλ. Ανάλυση στο Edward N. Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, εκ. Τουρίκη, 2009, Κεφάλαιο 11, το οποίο θεωρείται από το συγγραφέα ως το πληρέστερο βυζαντινό εγχειρίδιο εκστρατείας, ικανό να εκπαιδεύσει ένα μαχητή να νικά τρεις.

⁸⁰ Edward N. Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, εκ. Τουρίκη, 2009, σελ. 428

Ο βυζαντινός στόλος μέχρι τον 7ο αιώνα, όντας ο μοναδικός στην ανατολική Μεσόγειο δέσποζε στις θάλασσες, εξασφαλίζοντας την αδιάκοπη ροή του εμπορίου. Στο ναυτικό πόλεμο οι βυζαντινοί δεν είχαν επιδείξει ιδιαίτερη προσοχή, αφού δεν αντιμετώπιζαν κάποια απειλή, μέχρι την εμφάνιση των Αράβων στα μέσα του 7ου αιώνα, οι οποίοι αφού κατέλαβαν τους ναύσταθμους της Συρίας – Παλαιστίνης και Αιγύπτου, προχώρησαν σε ναυπήγηση στόλου ικανού να κυριαρχήσει στην ανατολική Μεσόγειο και κυρίως να πολιορκήσει την Κωνσταντινούπολη από θάλασσα. Η ναυτική άμυνα του Βυζαντίου βασίστηκε στο ναυτικό Θέμα των Καραβησιανών⁸¹, που περιλάμβανε τις παραθαλάσσιες επαρχίες της Μικράς Ασίας και τα νησιά του Αιγαίου. Βασικό όπλο του ναυτικού αποτέλεσε το φημισμένο για την αποτελεσματικότητά του *Υγρό Πυρ*, ιδιαίτερα στα στενά θαλάσσια σημεία, με συγκεντρωμένο τον εχθρικό στόλο. Κύρια αποστολή του ήταν η διατήρηση ανοιχτών των γραμμών θαλάσσιου ανεφοδιασμού, παράγοντας που έκρινε τις βυζαντινές νίκες έναντι των αραβικών πολιορκιών. Κατά τον 9ο αιώνα ο στόλος οργανώθηκε σε τρεις βαθμίδες, στις οποίες κατανεμήθηκαν τα πλοία και ο εξοπλισμός, τον στόλο της Κωνσταντινούπολης, που ήταν και ο μεγαλύτερος υπό τον *δρουγγάριο του πλοΐμου* του αντιναυάρχου δηλαδή του στόλου, τους επαρχιακούς στόλους των ανατολικών Θεμάτων των Κιβυρραιωτών, του Αιγαίου και της Σάμου και τους στολίσκους των Θεμάτων της Δύσης στα Βαλκάνια και την Ιταλία, που διέθεταν ακτές. Τον 10ο αιώνα και μετά την αποδυνάμωση των Αράβων, ο στόλος πέρασε σε δεύτερη προτεραιότητα, λόγω και του υψηλού κόστους συντήρησης του. Η κατάσταση αυτή διατηρήθηκε και μετά την άφιξη των Τούρκων, με αποτέλεσμα η νορμανδική εισβολή του 12ου αιώνα να βρει την αυτοκρατορία ανίκανη να την αντιμετωπίσει, γεγονός που οδήγησε τον αυτοκράτορα Αλέξιο Κομνηνό στη σύναψη συνθήκης με τους Βένετους για παροχή ναυτικής συνεργασίας με αντάλλαγμα εμπορικά προνόμια. Παρά την ανασύσταση του βυζαντινού στόλου από τον Αλέξιο και κυρίως την πλήρη ανασυγκρότησή του τον επόμενο αιώνα από τον Μανουήλ, ο οποίος διαπίστωσε την άνοδο του λατινικού ναυτικού, η προσπάθεια αυτή δε συνεχίστηκε λόγω οικονομικών δυσκολιών, με αποτέλεσμα το 1203 οι Βένετοι να μεταφέρουν

⁸¹ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 147. Για τη συγκρότηση και εξέλιξη του βυζαντινού ναυτικού βλ. Jean – Claude Cheynet (υπό τη διεύθυνση), Ο Βυζαντινός Κόσμος, Τόμος Β'. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία (614-1204), εκ. Πόλις, 2011, σελ. 259-267

τους Σταυροφόρους στην Κωνσταντινούπολη, έχοντας να αντιμετωπίσουν ένα μικρό και εντελώς αναποτελεσματικό βυζαντινό στολίσκο.

Από πλευράς στρατηγικής το βυζαντινό ναυτικό παρέμενε κυρίως σε κατάσταση άμυνας, με κύριες αποστολές την τοπική άμυνα στις παραθαλάσσιες περιοχές και κυρίως της Κωνσταντινούπολης και την εξασφάλιση του ναυτικού ελέγχου της ανατολικής Μεσογείου και του Ευξείνου Πόντου, προκειμένου να υπάρχει μια συνεχής ροή ανεφοδιασμού των χερσαίων περιοχών και των πόλεων. Αυτό επιτυγχανόταν με ένα συνεχή πόλεμο εξάντλησης και την τήρηση του κεντρικού στόλου σε στρατηγική εφεδρεία για επέμβαση σε απειλούμενες περιοχές.

Οι βυζαντινή τέχνη του πολέμου τέλος έδινε πολύ μεγάλη σημασία στη συλλογή και επεξεργασία πληροφοριών. Οι στρατιωτικοί διοικητές επιδίωκαν με κάθε μέσο να συλλέξουν τις απαραίτητες για τη σχεδίαση των ευρύτερων επιχειρήσεων τους πληροφορίες, χρησιμοποιώντας τρεις μεθόδους⁸². Η πρώτη, που θα την ονομάζαμε σήμερα *αναγνώριση*, υλοποιούνταν με περιπολίες ελαφρού ιππικού και πεζικού, με σκοπό να προβούν σε μια επιθετική αναγνώριση, δηλαδή μιας μικρής κλίμακας επίθεση, ένα γρήγορο χτύπημα και μετά αποχώρηση, για παρενόχληση του εχθρού, προκειμένου να μελετηθεί και αξιολογηθεί ο τρόπος αντίδρασης του, να δοκιμαστεί η ικανότητα και το ηθικό του. Η δεύτερη, που με σύγχρονη ορολογία καλείται *ανίχνευση*, υλοποιούνταν με αποστολή μικρών ομάδων στρατιωτών πεζικού και ελαφρού ιππικού, σε μεγάλα βάθη υπό κάλυψη και απόλυτη μυστικότητα, οι οποίοι εκμεταλλεζόμενοι την απόκρυψη του εδάφους, προσέγγιζαν τις θέσεις του εχθρού και τον παρατηρούσαν χωρίς να έρθουν σε επαφή μαζί του. Η τρίτη μέθοδος ήταν η *κατασκοπία*, η οποία υλοποιούνταν με διείσδυση πρακτόρων σε πολύ μεγαλύτερα βάθη, σε εδάφη που κατείχε ο εχθρός, στα στρατόπεδα και τα φρούρια του, ακόμα και εντός των διοικητικών του κέντρων, υπό την κάλυψη ψευδών ιδιοτήτων, όπως έμποροι, απλοί πολίτες ή και στρατιώτες και αξιωματούχοι του εχθρού. Η κατασκοπία μπορούσε να υλοποιηθεί και με στρατολόγηση υπηκόων του εχθρού.

Οικονομική Διάσταση

⁸² Edward N. Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, εκ. Τουρίκη, 2009, σελ. 108

Η βυζαντινή αυτοκρατορία στηριζόταν σε ένα οικονομικό σύστημα αρκετά αποτελεσματικό, προκειμένου όπως έχουμε προαναφέρει να μπορεί να εξασφαλίζει τη συντήρηση ενός πολυάριθμου στρατού, ο οποίος σπάνια δεν πολεμούσε. Ένας σημαντικός παράγοντας της οικονομικής ευημερίας της αυτοκρατορίας, ήταν η γεωγραφική της θέση, στο μέσο των εμπορικών οδών ανάμεσα στην ευρωπαϊκή Δύση και την ασιατική Ανατολή, η οποία ενίσχυε τις προοπτικές του διεθνούς εμπορίου. Σε ολόκληρη δε την ανατολική Μεσόγειο η αυτοκρατορία είχε στην κατοχή της εμπορικά λιμάνια, όπως της Αλεξάνδρειας, της Συρίας, της Ταρσού, της Απάλλειας, της Εφέσου, της Σμύρνης και της Φώκαιας και στη Μαύρη Θάλασσα της Τραπεζούντα και της Χερσώνας. Η Κωνσταντινούπολη αποτέλεσε το μεγαλύτερο διαμετακομιστικό κέντρο του εμπορίου των μπαχαρικών, της ξυλείας και των βαφών, των δερμάτων και υφασμάτων, των τροφίμων, αλλά και των δούλων.

Κατέχοντας επίσης ένα τόσο ποικίλο περιβάλλον περιοχών της Μεσογείου με ευνοϊκό κλίμα, το οποίο προσφερόταν για πολυκαλλιέργεια, το Βυζάντιο ανέπτυξε αποδοτικές παραγωγές δημητριακών, οσπρίων, λαχανικών, σπυροφόρων δέντρων και αμπελιών, αλλά και ποωδών φυτών που παρείχαν τις πρώτες ύλες για την υφαντουργία, όπως το λινάρι. Αντίστοιχη ανάπτυξη είχε και η κτηνοτροφία. Διέθετε τέλος επαρκή μεταλλεία χρυσού στην Αίγυπτο και στις παρακείμενες κοιλάδες του άξονα Μοράβα – Βαρδάρη, αργύρου και χαλκού στη Βιθυνία και τη Δυτική Ανατολία, στους ορεινούς όγκους βορείως της Φρυγίας και στις οροσειρές του Πόντου και στον Ταύρο και μόλυβδου και κασσίτερου στον ορεινό όγκο του Μπολκαρνταγ.

Στο μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας της λοιπόν η αυτοκρατορία έλεγχε την παραγωγή των αγαθών και του εμπορίου αυτών, μέσω των ανοιχτών εμπορικών οδών και θαλασσών. Αναμφίβολα, πλήγμα για την οικονομία της αυτοκρατορίας αποτέλεσε η απώλεια των πλούσιων εδαφών της Αιγύπτου και της Συρίας από τους Άραβες τον 7ο αιώνα, επαρχίες που επί Ιουστινιανού κάλυπταν τα 2/3 του προϋπολογισμού⁸³.

⁸³ Jean – Claude Cheynet (υπό τη διεύθυνση), Ο Βυζαντινός Κόσμος, Τόμος Β'. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία (614-1204), εκ. Πόλις, 2011, σελ. 422

Η οικονομική ισχύς της αυτοκρατορίας στηριζόταν επίσης στη λειτουργία ενός σύνθετου και πολύ αποδοτικού φορολογικού συστήματος. Για το στρατό δεν προβλεπόταν ιδιαίτερος προϋπολογισμός, αλλά ο αυτοκράτορας γνώριζε περίπου το ύψος των απαιτούμενων συνολικών δαπανών. Αφού καθορίζονταν οι ανάγκες για τα έσοδα του επόμενου έτους, στη συνέχεια γινόταν κατανομή στις επαρχίες που με τη σειρά τους το επιμέριζαν στις πόλεις. Το ύψος του φόρου που καλούταν να πληρώσει ο κάθε χωρικός ήταν σε συνάρτηση με τη φοροδοτική του ικανότητα, με βάση την περιουσία του, την έκταση της αρόσιμης γης του και τον εξοπλισμό που διέθετε. Τέτοιοι φόροι ήταν το *δημόσιον ή βασικός έγγειος φόρος*, το *καπνικόν ή φόρος επί της εστίας* και η *συνωνή*. Φυσικά έκτακτες ανάγκες, όπως οι φυσικές καταστροφές και οι πόλεμοι αύξαναν τις ανάγκες για κρατική χρηματοδότηση, άρα και τη φορολογική πίεση, προκαλώντας συμπληρωματικές εισφορές, όπως το *μιτάτουν*. Υπήρχαν και φόροι που δε σχετίζονταν με τη γη, όπως το *κομμέρκιον*, που βάρυναν τις εμπορικές συναλλαγές με ένα σταθερό ποσοστό της τάξεως του 10%⁸⁴.

Σημαντικότερα όργανα της οικονομικής υπηρεσίας της αυτοκρατορίας ήταν τα εξής: Επικεφαλής της κεντρικής υπηρεσίας του δημόσιου ταμείου, με ευθύνη τη συλλογή του έγγειου φόρου ήταν ο *Λογοθέτης του γενικού*. Οι άμεσα υφιστάμενοί του ήταν οι *χαρτουλάριοι*, με ευθύνη τον καταρτισμό των φορολογικών μητρώων, οι *επόπται*, με ευθύνη την ενημέρωση του κτηματολογίου, όπου αυτό υπήρχε και οι *διοικηταί*, με ευθύνη την είσπραξη των φόρων. Ο *κόμης των υδάτων* εισέπραττε τα τέλη της διανομής νερού, ενώ ο *κόμης της Λαμίας* είχε την ευθύνη συλλογής του σιταριού που προοριζόταν για τους κρατικούς λειτουργούς. Υπεύθυνος για τη στρατολόγηση και τη χρηματοδότηση του στρατού ήταν ο *λογοθέτης του στρατιωτικού*, ενώ για το ναύσταθμο ήταν ο *χαρτουλάριος επί του βεσπιαρίου*. Υπεύθυνος για το κρατικό θησαυροφυλάκιο ήταν ο *πραϊπόζινος σακελλίου* και για το νομισματοκοπείο ο *άρχων της χαραγών*.

Εσωτερική Πολιτική

Ο σοβαρότερος παράγοντας συνοχής μιας τόσο μεγάλης σε έκταση, πολυφυλετικής κοινωνίας ήταν αναμφίβολα η χριστιανική θρησκεία. Οι

⁸⁴ Για λεπτομέρειες επιβολής αυτών των φόρων βλ. Jean – Claude Cheynet (υπό τη διεύθυνση), Ο Βυζαντινός Κόσμος, Τόμος Β'. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία (614-1204), εκ. Πόλις, 2011, σελ. 228-232

αρχές και αξίες του χριστιανισμού έγιναν παράλληλα και της αυτοκρατορίας και όποιος επιθυμούσε να απολαύσει τα πλεονεκτήματά της έπρεπε να υιοθετήσει την πίστη, τα έθιμα και την ηθική της.

Το ιδεολόγημα μιας οικουμενικής αυτοκρατορίας, η οποία με τη θεϊκή αρωγή είχε ως πεπρωμένο να επεκταθεί μέχρι τις εσχατιές της γης, κατανικώντας όλους τους αλλόθρησκους, αναγκάζοντας τους άπιστους να ασπασθούν τη μόνη αληθινή θρησκεία, αποτέλεσε διαχρονικά το βασικό εργαλείο εσωτερικής νομιμοποίησης των αποφάσεων των αυτοκρατόρων για τους πολέμους έναντι των λαών της στέπας, των βαρβάρων, των Αράβων και των Τούρκων. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία άλλωστε, σύμφωνα με την Αρβελέρ, «θεωρήθηκε εξαρχής έργο της Θείας εμπνεύσεως». Ο ίδιος ο Θεός, σύμφωνα με το θρύλο, «εμφανίζεται στον Κωνσταντίνο για να του υποδείξει τη θέση της νέας πόλης στις ακτές του Βοσπόρου⁸⁵». Ο αυτοκράτορας δε, σύμφωνα με τον Ostrogorsky:

«δεν είναι μόνο ο ανώτατος διοικητής του στρατού, ο ανώτατος δικαστής και ο μοναδικός νομοθέτης, είναι ακόμα ο προστάτης της Εκκλησίας και της ορθής πίστης. Είναι ο εκλεκτός του Θεού και γι αυτό όχι μόνο ο αυθέντης και δεσπότης, αλλά και η ζωντανή εικόνα του χριστιανικού κράτους που του εμπιστεύτηκε ο Θεός⁸⁶».

Σημαντική παράμετρος για την επαύξηση της ικανότητας του αμυντικού συστήματος των συνόρων ήταν η ριζική μεταβολή στην οργάνωση του βυζαντινού στρατού από τον Ηράκλειο (610-641) σε Θέματα, δηλαδή σε διοικητικές και στρατιωτικές περιφέρειες με εγκατεστημένες Μονάδες, με το στρατηγό να κατέχει την ανώτατη εξουσία⁸⁷. Η νέα διοικητική οργάνωση χρειάστηκε μακρό χρόνο για να πάρει την οριστική της μορφή. Αρχικά αναπτύχθηκε στη Μ. Ασία και με την πάροδο του χρόνου εξαπλώθηκε στη Θράκη, επί Κωνσταντίνου Δ', στην Ελλάδα επί Ιουστινιανού Β' και κατόπιν στη Βαλκανική. Την περίοδο της μακεδονικής δυναστείας ολοκληρώνεται η διαμόρφωση του

⁸⁵ Ελένη Γλύκατζη – Αρβελέρ, Η Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκ. Ψυχογιός, 2014, σελ. 17

⁸⁶ Georg Ostrogorsky, Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, Α' Τόμος, εκδ. Πατάκη, 2012, σελ. 89

⁸⁷ Στο ίδιο, σελ. 162-163, 202-204

συστήματος, με την ανάπτυξη των υπολοίπων Θεμάτων⁸⁸. Με αυτή τη σημαντική ανασυγκρότηση του στρατού έχουμε τη μετεξέλιξή του από μισθοφορικό σε στρατό που αποτελούταν από στρατολογημένους κατοίκους. Με την υποχρέωση δε της κληρονομικής στρατιωτικής θητείας, οι στρατιώτες απέκτησαν κτήματα με δικαίωμα να τα κληροδοτούν στα παιδιά τους. Η άμυνα των τοπικά στρατολογημένων στρατιωτών είχε πλέον πιο προσωπικά χαρακτηριστικά, αφού οι *ακρίτες*, οι οποίοι έχουν τόσο υμνηθεί από τη λαϊκή παράδοση, πολεμούσαν όχι μόνο για την άμυνα, τα συμφέροντα, τις αξίες και τα ιδανικά της αυτοκρατορίας, αλλά και για τη δική τους ασφάλειά και την υπεράσπιση των περιουσιών τους και των εδαφών που κατοικούσαν οι ίδιοι και οι οικογένειές τους⁸⁹.

Διεθνής Πολιτική Νομιμοποίηση

Όταν ο Κωνσταντίνος ίδρυσε την πρωτεύουσά του, έπρεπε να βρει ένα τρόπο να ανταγωνιστεί το χριστιανικό κύρος της Ρώμης, αφού η επικρατούσα χριστιανική θρησκεία ήταν αυτή που εκείνη την εποχή εξέφραζε τους πτανανθρώπινους ηθικούς κανόνες και αξίες.

Η επικράτηση του χριστιανισμού στο Βυζάντιο, με τον ιεραποστολικό του χαρακτήρα, χρησίμευσε και ως μέσο εξάπλωσης του βυζαντινού πολιτισμού, που ταυτιζόταν με τις επικρατούσες διεθνώς εκείνη την εποχή αξίες και κατ' επέκταση λειτούργησε και ως μέσο άσκησης της υψηλής στρατηγικής του, προσδίδοντάς της μια μορφή διεθνούς νομιμοποίησης, έξω από τα στενά σύνορα της αυτοκρατορίας.

Διπλωματία

Αποτελεί παράδοξο πως παρότι, όπως έχει ήδη αναφερθεί, η υψηλή στρατηγική του Βυζαντίου έδινε μεγάλη έμφαση στην τέχνη της πειθούς,

⁸⁸ Στις αρχές του 10ου αιώνα η αυτοκρατορία αποτελείται από τα εξής θέματα: στην Ασία τα θέματα Οψικίου, Βουκελλαρίων, Οπτιμάτων, Παφλαγονίας, Αρμενιικών, Χαλδίας, Κολωνείας, Χαρσιανού, Ανατολικών, Θρασηκών, Καππαδοκίας, Μεσοποταμίας, Σεβαστείας, Λυκανδού, Λεοντοκώμης, Σελευκείας και το ναυτικό θέμα των Κιβυρραιωτών. Στη θάλασσα τα θέματα Σάμου και Αιγαίου Πελάγους. Στην Ευρώπη τα θέματα Θράκης, Μακεδονίας, Στρυμόνος, Θεσσαλονίκης, Ελλάδος, Πελοποννήσου, Κεφαλληνίας, Νικοπόλεως, Δυρραχίου, Δαλματίας, Σικελίας, Λογγιβαρδίας και Χερσώνος. Βλ. Georg Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, Β' Τόμος, εκδ. Πατάκη, 2012, σελ. 123

⁸⁹ Για την οργάνωση και τον τρόπο στρατολόγησης των Θεμάτων βλ. Jean – Claude Cheynet (υπό τη διεύθυνση), *Ο Βυζαντινός Κόσμος*, Τόμος Β'. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία (614-1204), εκ. Πόλις, 2011, σελ. 255-259

όταν είχε να αντιμετωπίσει ξένες δυνάμεις, στην αυτοκρατορία δεν υπήρξε ποτέ σώμα επαγγελματιών διπλωματών, ούτε και ένα εξειδικευμένο γραφείο εξωτερικών υποθέσεων. Η εργασία αυτή γινόταν με την υποδοχή και αποστολή *πρεσβειών*, με τους απεσταλμένους, οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις διακινδύνευαν τη ζωή τους, να μην έχουν σαν αποκλειστικό επάγγελμα τη διπλωματία, αλλά να επιλέγονται από μια σειρά άλλων αξιωματούχων. Ήταν συνήθως κοσμικοί άρχοντες, ανώτεροι κληρικοί και σπανιότερα μοναχοί, της απολύτου εμπιστοσύνης του αυτοκράτορα, μορφωμένοι και εξοικειωμένοι με τα προβλήματα της αυτοκρατορίας και της ξένης αυλής προς την οποία αποστέλλονταν.

Στη σχεδίαση και την εκτέλεση της δράσης των βυζαντινών πρεσβειών επικρατούσε ο πραγματισμός. Πρώτος στόχος ήταν πάντοτε να αποφευχθεί η ανώφελη σύγκρουση και να επιτευχθεί μια ειρηνική διευθέτηση. Οι διαπραγματευτές σέβονταν τα ήθη και έθιμα των αντιπάλων τους, λαμβάνοντάς τα υπόψη. Έχοντας συνήθως καλή πληροφόρηση, την οποία λάμβαναν από το άρτιο σύστημα πληροφοριών της αυτοκρατορίας, επιζητούσαν την πιο αποτελεσματική και χωρίς μεγάλο κόστος λύση. Αντί της προσφυγής στα όπλα, που απαιτούσε ανθρώπινους και υλικούς πόρους, προτιμούσαν τη σαφώς οικονομικότερη διπλωματική οδό, με συνηθέστερη μέθοδο το χρηματισμό του εχθρού μέσω της προσφοράς δώρων ή της καταβολής φόρου υποτέλειας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ευάγγελος Χρυσός:

«η εξαγορά της ειρήνης στοίχιζε για το αυτοκρατορικό ταμείο περίπου 8 έως 10 φορές φτηνότερα από τη διεξαγωγή του πολέμου⁹⁰». Άλλος ένας τρόπος ήταν η προσφορά αυλικών τίτλων.

Σε κάθε περίπτωση οι βυζαντινοί επιδίωκαν καταρχήν την αποτροπή μέσω εξαγοράς, αναγνωρίζοντας ότι η ισχύ που διέθεταν δεν ήταν αρκετή για να αντιμετωπίσουν πολλούς ικανούς εχθρούς. Είχαν όμως και άλλους πιο επιδέξιους τρόπους εφαρμογής της αρχής της πειθούς. Στρατολογούσαν συμμάχους έναντι κοινών εχθρών, διασπούσαν συμμαχίες που είχαν συνασπιστεί

⁹⁰ Ευάγγελος Χρυσός, Ο Πόλεμος Έσχατη Λύση στο Βυζάντιο στο Συλλογικό Έργο, με την επιμέλεια Άννα Αβραμέα, Αγγελική Λαΐου Ευάγγελος Χρυσός, Βυζάντιο: Κράτος και Κοινωνία, εκ. Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2003, σελ.547

εναντίον τους και εξέτρεπαν ολόκληρα έθνη από την πορεία τους, στρέφοντας τους προς άλλη κατεύθυνση.

Στο πλαίσιο της διπλωματικής πολιτικής εντάσσεται και η βυζαντινή ορθόδοξη εκκλησία, η οποία προσέλκυσε ολόκληρα έθνη νεοφώτιστων, όπως των Βουλγάρων, των Σλάβων της βαλκανική, των Μοραβών και των Ρώσων του Κιέβου. Χρησιμοποιήθηκε δε και ως μέσο επιρροής σε ξένους ηγεμόνες και στους λαούς τους. Κατάφερε κατά αυτόν τον τρόπο να δημιουργήσει το 10ο αιώνα ένα χριστιανικό ορθόδοξο περιβάλλον, με τη σύσταση μιας κοινοπολιτείας αυτοκέφαλων ορθόδοξων εκκλησιών, με κέντρο την αυτοκρατορία.

Οι δυναστικοί γάμοι⁹¹ ήταν επίσης μια διαδεδομένη πρακτική της Βυζαντινής διπλωματίας, με σκοπό τη σύσφιξη των σχέσεων με άλλες ισχυρές ξένες δυνάμεις. Γάμοι γίνονταν μεταξύ βυζαντινών βασιλέων και θυγατέρων ξένων ηγεμόνων, μεταξύ θυγατέρων ή υιών βυζαντινών αυτοκρατόρων και ξένων ηγεμόνων, ή ακόμα και εγγονών των βυζαντινών αυτοκρατόρων με μέλη ξένων ηγεμονικών οίκων. Η πρακτική αυτή χρησιμοποιήθηκε, τις περισσότερες φορές με μεγάλη επιτυχία, με όλους τους λαούς που συνόρευαν και απειλούσαν την αυτοκρατορία, όπως οι Χαζάροι, οι Φράγγοι, οι Αλανοί, οι Ούγγροι, οι Βούλγαροι, οι Μογγόλοι και οι Ρώσοι.

2.3. Η Υψηλή Στρατηγική του Βασιλείου Β'

Έχοντας περιγράψει τις βασικές παραμέτρους της βυζαντινής υψηλής στρατηγικής, οι οποίοι παρέμεναν γενικά σταθεροί από τον 6ο έως τον 11ο αιώνα, θα αναλύσουμε πως αυτές είχαν διαμορφωθεί την εποχή της βασιλείας του Βασιλείου Β', από το 976 μέχρι το θάνατό του το 1025, η οποία χαρακτηρίζεται ως το αποκορύφωμα της διεθνούς ισχύος της μεσαιωνικής Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Αφού παρουσιαστούν οι σημαντικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα και διαμόρφωσαν μια νέα ισορροπία ισχύος κατά το 10ο αιώνα και ποιες ήταν οι νέες απειλές που εμφανίστηκαν στην περιφέρεια του Βυζαντίου, θα εξεταστεί ο τρόπος εφαρμογής των τεσσάρων αρχέτυπων στρατηγικών για την αντιμετώπιση αυτών και την εξασφάλιση της επιβίωσης της αυτοκρατορίας από το Βασίλειο Β'.

⁹¹ Περισσότερα για τους δυναστικούς γάμους στο Αγγελική Παναγοπούλου, Οι Διπλωματικοί Γάμοι στο Βυζάντιο (6ος-12ος αιώνας), εκ. Λιβάνης, 2006

Η περίοδος της βασιλείας του Βασιλείου Β' μπορεί γενικά να χωριστεί σε δύο περιόδους. Το πρώτο μέρος της μακράς βασιλείας του χαρακτηρίστηκε από μια ευρεία εμφύλια διαμάχη έναντι της στρατιωτικής αριστοκρατίας της Ανατολίας, η οποία θα εξεταστεί στην ανάλυση της εσωτερικής πολιτικής. Μετά την επικράτηση επί της στρατιωτικής ελίτ, της τάξης των *δυνατών*, ο Βασίλειος στράφηκε προς τους εξωτερικούς εχθρούς της Βυζαντινής αυτοκρατορίας για τη σταθεροποίηση των συνόρων της, την επέκταση των ανατολικών ορίων της και κυρίως την τελική και πλήρη υποταγή της Βουλγαρίας, τον κυριότερο ευρωπαϊκό εχθρό της αυτοκρατορίας. Αυτός είναι και ο λόγος που η ιστορία του έδωσε το προσωνύμιο Βουλγαροκτόνος, με το οποίο είναι ευρύτερα γνωστός. Ο θάνατός του το 1025 δε θα του επιτρέψει να ολοκληρώσει το όραμά του για την κατάκτηση της Σικελίας.

2.3.1. Διεθνές Περιβάλλον

Κατά τη διάρκεια του προηγούμενου αιώνα, από τα μέσα του 9ου έως τα μέσα του 10ου, εισβολείς από κάθε κατεύθυνση είχαν επιτεθεί εναντίον της χριστιανοσύνης, τόσο στο ελληνικό Βυζάντιο, όσο και στη λατινική Δύση⁹². Από βορά επιτέθηκαν οι Σκανδιναβοί πολεμιστές, άριστοι γνώστες της τέχνης της ναυσιπλοΐας, φθάνοντας μέχρι τα παράλια της Μικράς Ασίας, την Αγγλία και τη Γαλλία. Από την ανατολική ευρασιατική στέππα νομαδικοί λαοί, ικανοί μαχητές και ιππείς, έφθασαν ως την κεντρική Ευρώπη με προεξέχοντες τους Μαγουάρους, και από εκεί εισέβαλαν στα Βαλκάνια, την Ιταλική χερσόνησο, τη Γαλλία και τη Γερμανία. Στο νότο και συγκεκριμένα στη Μεσόγειο κυριάρχησαν οι Άραβες επιδρομείς, πλήττοντας τα παράλια της Μικράς Ασίας, της Βαλκανικής και Ιταλικής χερσονήσου, της νότιας Γαλλίας και τα νησιά του Αιγαίου και κυρίως την Κρήτη.

Ειδικά για το Βυζάντιο είχε ανακύψει και η απειλή της ενωμένης Δύσης υπό τον Καρλομάγνο, με την εποχή να στιγματίζεται από τις θρησκευτικές διαφωνίες του Πάπα Νικόλαου Α' με τον Πατριάρχη Φώτιο, οι οποίες θεωρούνται η απαρχή του τελικού Σχίσματος των εκκλησιών δύο αιώνες αργότερα⁹³. Επιπλέον, λόγω της στενής γειτνίασης υπήρχε πάντα η απειλή των

⁹² Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 187

⁹³ Η Ελένη – Γλύκατζη Αρβελέρ αναφέρει σχετικά: «οι αυτοκρατορικοί τίτλοι που ιδιοποιήθηκαν ο Καρλαμάγνος και οι διάδοχοί του με την υποστήριξη και την ευλογία του Πάπα, προκάλεσαν διαμαρτυρίες

ομόθρησκων Βουλγάρων, ενώ η αυτοκρατορία είχε να επιλύσει και ζητήματα με το σλαβικό κόσμο, καθώς η Μοραβία, και οι νοτιοσλαβικές χώρες δημιουργούσαν σοβαρά προβλήματα ασφαλείας⁹⁴. Την ίδια στιγμή η αυτοκρατορία είχε απολέσει τον σημαντικότερο σύμμαχο στην περιοχή της ευρασιατικής στέπας, τους Χαζάρους, λόγω της παρακμή τους⁹⁵, με τους νομάδες Σκανδιναβούς Ρώσους του Κιέβου, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στο βόρειο τμήμα της ουκρανικής στέπας, δύναμης άγνωστης έως τότε στους βυζαντινούς, να εμφανίζονται για πρώτη φορά μπροστά στην Κωνσταντινούπολη το 860⁹⁶. Τέλος, ένα νέο τουρκιδικό έθνος, οι Πετσενέγοι, εμφανίστηκαν τον 9ο αιώνα στις στέπες, αντικαθιστώντας τους Χαζάρους ως σύμμαχους της αυτοκρατορίας τον 10 αιώνα⁹⁷.

Είναι λοιπόν εμφανές ότι μετά τα μέσα του 9ου αιώνα διαμορφώνεται μια νέα κατάσταση στο διεθνή καταμερισμό ισχύος. Το προηγούμενο μονοπολικό⁹⁸ σύστημα των ημερών της ανώτατης ισχύος του Αραβικού Χαλιφάτου, έχει μετατραπεί σε έντονα πολυπολικό⁹⁹. Το γεγονός αυτό εντάθηκε από την πολυδιάσπαση του ισλαμικού κόσμου, που επέφερε την περαιτέρω αποδυνάμωση του χαλιφάτου των Αββασίδων και τον κατακερματισμό της Αυτοκρατορίας των Καρολιδών με τις συνθήκες του Βερντέν το 843, του Προυμ το 855 και του Μερσέν το 870.

και βίαιες αντιδράσεις από μέρος της Κωνσταντινούπολης, που δεν δίστασε καθόλου να κηρύξει πόλεμο κατά της Δύσης. Έναν πόλεμο που δεν υπήρξε μόνο διπλωματικός. Θεωρούμε ότι η έκταση και η βιαιότητα αυτού του γεγονότος σημειώνουν το πρώτο σημαντικό σχίσμα στους κόλπους της χριστιανοσύνης», Η Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκ. Ψυχογιός, 2014, σελ. 52

⁹⁴ Οι Τουρκόφωνοι σαμανιστές Πρωτοβούλγαροι αφομοιώθηκαν και προσηλυτίστηκαν σε σλαβόφωνους Βούλγαρους χριστιανούς μετά τον προσηλυτισμό του χαγάνου Βόγορη ή Βορίδα Α' το 865, ο οποίος πήρε το όνομα του αναδόχου του, Βυζαντινού Αυτοκράτορα Μιχαήλ. Βλ. Edward N. Luttwak, Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκ. Τουρίκη, 2009, σελ. 289. Επίσης για τον εκχριστιανισμό των Σλάβων βλ. Georg Ostrogorsky, Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, Β' Τόμος, εκ. Πατάκη, 2012, σελ. 102-107

⁹⁵ Edward N. Luttwak, Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκ. Τουρίκη, 2009, σελ. 242. Η τελική κατάρρευση των Χαζάρων ήρθε το 969, όταν η πρωτεύουσά τους Ιτίλ ή Ατίλ στις όχθες του Βόλγα καταστράφηκε από τις δυνάμεις του υιού του Ιγκόρ, ηγεμόνα των Ρώσων, Σβιατοσλάβου.

⁹⁶ Στο ίδιο σελ. 243-246

⁹⁷ Στο ίδιο σελ. 249-254. Οι Πετσενέγοι δεν αποτέλεσαν μόνιμους συμμάχους των βυζαντινών, λόγω της μη ύπαρξης μόνιμων κοινών εχθρών, αλλά ευκαιριακούς, κυρίως εναντίον των Μαγυάρων και των Βουλγάρων, με κίνητρο τις υψηλές αμοιβές, σε αγαθά που τους ήταν άμεσα αναγκαία, παρά σε χρυσό, που θα έπρεπε να τον μεταφέρουν σε μεγάλες αποστάσεις για να τον δαπανήσουν. Η συμμαχία αυτή θα κρατήσει ουσιαστικά ως το 1036, όταν οι δυνάμεις τους θα νικηθούν από τις δυνάμεις των Ρως υπό τον Γιαροσλάβο Α'. Ο νέος τουρκιδικός λαός που αποτέλεσε σύμμαχο για την αυτοκρατορία στη στέπα ήταν οι Κουμάνοι ή Κιπτσάκοι.

⁹⁸ Για μια σύντομη ανάλυση των συστημικών θεωριών βλ. Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, Η Αμερικάνικη Εξωτερική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, Ιδεολογικά Ρεύματα, εκ. Ποιότητα, 2003, σελ. 73-89

⁹⁹ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 192

Οι εξωτερικές επιθέσεις από όλα τα μέτωπα ανέτρεψαν στη Δύση τα φραγκικά βασίλεια, αναδεικνύοντας το πόσο αδύναμο διοικητικά ήταν το αποκεντρωμένο φεουδαρχικό σύστημα του Καρλομάγνου. Αντίθετα το Βυζάντιο, έχοντας μάλιστα να αντιμετωπίσει περισσότερες απειλές, διαθέτοντας ένα ενιαίο κράτος, υπό συγκεντρωτική, κεντρικά κατευθυνόμενη διοίκηση, ικανή να συντηρεί τακτικά στρατεύματα στην ξηρά και στη θάλασσα, χρηματοδοτούμενα από ένα άρτιο φορολογικό σύστημα, κατάφερε να συγκεντρώσει τους απαραίτητους εκείνους πόρους, οι οποίοι του επέτρεψαν να διαμορφώσει μια ηγεμονική υψηλή στρατηγική έναντι των πολυεπίπεδων απειλών εκείνης της εποχής και να τις αντιμετωπίσει με προσαρμοσμένες στρατηγικές που θα αναλυθούν παρακάτω. Σε αυτό το αποτέλεσμα συνέβαλε και το γεγονός ότι είχε πλέον εγκαταλείψει την πολιτική της εσωστρέφειας της εποχής της εικονομαχίας μετά το οριστικό τέλος αυτής το 843, με τη δράση κυρίως του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μέγα Φώτιου Α' ενός από τους σημαντικότερους λογίους του μεσαιωνικού ελληνισμού και του καίσαρα Βάρδα, ενός ικανότατου κρατικού αξιωματούχου, επί αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ' του Μέθυσου (842-867). Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία βρέθηκε και πάλι σε φάση πολιτιστικής άνθησης, ξανακερδίζοντας μια θέση στο κέντρο της διεθνούς σκηνής από την οποία είχε εκτοπισθεί τους δύο προηγούμενους αιώνες, κυρίως λόγω των αραβικών εισβολών, αλλά και της εικονομαχικής πολιτικής των Ισαύρων. Όταν λοιπόν ο πρώην αντιβασιλέας Βασίλειος Α', αφού δολοφόνησε διαδοχικά το Βάρδα και το Μιχαήλ, ανέλαβε την εξουσία το 867 ιδρύοντας τη μακεδονική δυναστεία, είχε ολοκληρωθεί η μεταστροφή της πολιτικής ιδεολογίας του Βυζαντίου με την υιοθέτηση εξωστρεφών επεκτατικών πολιτικών, οι οποίες θα διατηρηθούν για τους επόμενους δύο αιώνες, οδηγώντας την αυτοκρατορία στη μεγαλύτερη ακμή της ιστορίας της επί της βασιλείας των Βασιλείου Β', με τα σύνορά της να έχουν επεκταθεί από τον Ευφράτη και τον Καύκασο έως την Ιταλία και από το Δούναβη ως την Παλαιστίνη. Αυτή η επέκταση θα φέρει το Βυζάντιο απέναντι όχι μόνο στους αλλόθρησκους γείτονες, αλλά και στους ομόθρησκους Βούλγαρους, αλλοιώνοντας τον μέχρι τότε θεμελιακό χαρακτήρα της ιδεολογίας του, που είχε ως βάση την υπεράσπιση της χριστιανοσύνης, σηματοδοτώντας την έναρξη της εποχής του βυζαντινού ιμπεριαλισμού¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Ελένη Γλύκατζη – Αρβελέρ, Η Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκ. Ψυχογιός, 2014,

Οι επιτυχίες στα πεδία των μαχών των προγενέστερων του Βασιλείου Β΄ αυτοκρατόρων ήταν εντυπωσιακές. Ο Νικηφόρος Φωκάς, επί βασιλείας Ρωμανού Β' (959-63), μετά από μια μακρά πολιορκία του Χάνδακα (Χανίων) κατέλαβε την Κρήτη το 961, μετατρέποντάς τη σε Θέμα, εξουδετερώνοντας την αραβική ναυτική βάση, από την οποία επέδραμαν για ενάμιση αιώνα οι Άραβες εναντίον των παραλιακών επαρχιών της αυτοκρατορίας¹⁰¹. Αργότερα, ως αυτοκράτορας (963-69) προσάρτησε την Κύπρο το 965, το ίδιο έτος, αφού πολιορκήσε τη Μοψουεστία προσάρτησε την Κιλικία, η οποία έγινε Θέμα και κατόπιν προσάρτησε το κρατίδιο του Ταρών το 968 και τέλος κατέλαβε την Αντιόχεια¹⁰². Ο Ιωάννης Τσιμισκής (969-76) επέκτεινε την αυτοκρατορία έως την Παλαιστίνη και τα εδάφη του σημερινού Λιβάνου. Ο ξαφνικός θάνατός του το 976, που αποδίδεται σε δηλητηρίαση από το Βασίλειο Λεκαπηνό – εικάζεται ότι ο αυτοκράτορας ήταν εξοργισμένος μαζί του ανακαλύπτοντας ότι είχε οικειοποιηθεί κατακτημένες γαίες εις βάρος της αυτοκρατορίας – σημάδεψε τον τερματισμό της προέλασης και επέκτασης των βυζαντινών προς τα ανατολικά¹⁰³.

Στα μέσα και προς τα τέλη του 10ου αιώνα, την περίοδο που ο Βασίλειος Β' ανέρχεται στην εξουσία θα συμβεί μια εκ νέου μεταβολή του διεθνούς καταμερισμού ισχύος ως αποτέλεσμα δύο σημαντικών εξελίξεων¹⁰⁴. Η πρώτη ήταν η επέκταση του σιιτικού χαλιφάτου των Φατιμίδων¹⁰⁵, το οποίο καταλάμβανε τις περιοχές της σημερινής Αλγερίας και Τυνησίας, τη δεκαετία του 970 κατέκτησε την Αίγυπτο και κατόπιν προχώρησε προς την Παλαιστίνη και τη Συρία, φθάνοντας στις παρυφές της Μεσοποταμίας ανατολικά και ως το Σουδάν στο νότο, προβάλλοντας ως μια νέα απειλή για το Βυζάντιο στα νότια σύνορά του. Οι Φατιμίδες, οι οποίοι θα παρέμεναν γείτονες του Βυζαντίου τους επόμενους δύο αιώνες ήταν ανεκτικοί στη θρησκεία και συνετοί στην τέχνη της διακυβέρνησης, ικανοποιούμενοι με την προώθηση της οικονομικής τους επέκτασης και του

σελ. 53

¹⁰¹ Jean – Claude Cheynet (υπό τη διεύθυνση), Ο Βυζαντινός Κόσμος, Τόμος Β'. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία (614-1204), εκ. Πόλις, 2011, σελ. 117

¹⁰² Στο ίδιο σελ. 118-119

¹⁰³ Στο ίδιο σελ. 121

¹⁰⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 242

¹⁰⁵ Η ονομασία προέρχεται από τη Φατιμά, κόρη του Μωάμεθ, από την οποία ισχυρίζονταν ότι καταγόταν ο ιδρυτής τους Αμπτουλλάχ αλ Μάνχι Μπιλλάχ. Όπως όλοι οι σίτες πίστευαν ότι ο Αλή Ιμπν Αμπού Ταλίμπ, σύζυγος της Φατιμά, ήταν λόγω κληρονομικού δικαιώματος ο νόμιμος διάδοχος του Μωάμεθ

υπερπόντιου εμπορίου, συμβάλλοντας έτσι στο γεγονός ότι παρά του πολλούς πολέμους της εποχής, υπήρχαν και μεγάλες περίοδοι ειρήνης¹⁰⁶.

Οι σουνίτες Άραβες της Συρίας, παρότι παραδοσιακοί εχθροί του Βυζαντίου, αναγκάστηκαν να στραφούν σε αυτούς, προκειμένου να εξασφαλίσουν την προστασία τους. Αυτό το γεγονός, σε συνδυασμό με τον κατακερματισμό του χαλιφάτου των Αββασιδών του Ιράκ σε μικρά εμιράτα, επιδεικνύει τον συνολικό κατακερματισμό της ισχύος του αραβικού κόσμου, που ευνοούσε την επεκτατική πολιτική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Το άλλοτε ενιαίο χαλιφάτο που κυβερνούσε όλους τους μουσουλμάνους ως ένα έθνος (*ούμα*) είχε αντικατασταθεί από πολλές μικρότερες εξουσίες, οι οποίες πολλές φορές βρισκόντουσαν μεταξύ τους σε σύγκρουση.

Η δεύτερη σημαντική εξέλιξη ήταν η άνοδος της Γερμανικής Αυτοκρατορίας του Όθωνα Α', ο οποίος μετά τη νίκη επί των Μαγυάρων στη μάχη του ποταμού Λεχ το 955, κατάφερε να ανασυστήσει την αυτοκρατορία του Καρλομάγνου στη Γερμανία ως τα εδάφη της βόρειας Ιταλίας¹⁰⁷. Η αυτοκρατορία του δεν αποτέλεσε απειλή για το Βυζάντιο, καθώς το κέντρο βάρους της ήταν στη βόρεια Ευρώπη, ενώ παρά την έκτασή της, εμφάνιζε τα ίδια προβλήματα και αδυναμίες με την αυτοκρατορία του Καρλομάγνου, λόγω της αποκεντρωμένης φεουδαρχικής διοίκησης που αποδυνάμωνε τον αυτοκράτορα. Εξαιρέση αποτέλεσε η Ιταλία, λόγω της εγγύτητας των δύο αντιμαχομένων χριστιανικών εκκλησιών.

Το διεθνές περιβάλλον την εποχή του Βασιλείου Β' παρέμενε πολυπολικό, όπως και στην προηγούμενη περίοδο, με τους σίιτες Φατιμίδες και τους Γερμανούς του Όθωνα να έχουν προστεθεί στους υπόλοιπους διεθνείς δρώντες. Η θέση όμως του Βυζαντίου στο νέο καταμερισμό ισχύος ήταν

¹⁰⁶ Edward N. Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, εκ. Τουρίκη, 2009, σελ. 337

¹⁰⁷ Ο πάπας Ιωάννης ΙΒ' προσέφερε τον αυτοκρατορικό θρόνο στον Όθωνα στις 2 Φεβρουαρίου 962, έχοντας ανάγκη προστασίας, λόγω έντονων εσωτερικών πολιτικών συγκρούσεων. Από το 966, ο Όθωνας άρχισε να επιτίθεται στο Θέμα της Λογγιβαρδίας, στη σημερινή Καλαβρία και Απουλία στη νοτιοανατολική Ιταλία, με τις επιθέσεις να αποκρούονται με επιτυχία από τις τοπικές στρατιωτικές δυνάμεις. Ο βυζαντινός αυτοκράτορας Ιωάννης Α' Τσιμισκής, έχοντας ως προτεραιότητα την εκστρατεία εναντίον των Χαμδανιδών στο Χαλέπι, θέλοντας επομένως να αποφύγει να χρησιμοποιήσει δυνάμεις προς την στρατηγικά ασήμαντη Ιταλία, προτίμησε να έρθει σε συμφωνία με τον Όθωνα και το 972 του αναγνώρισε τον αυτοκρατορικό τίτλο. Η συμφωνία μάλιστα επικυρώθηκε με το δυναστικό γάμο της ανιψιάς του, Θεοφανούς με το γιο και διάδοχό του Όθωνα, Όθωνα Β'.

βελτιωμένη, λόγω των προαναφερθέντων επιτυχιών της επεκτατικής πολιτικής των προκατόχων του Βασιλείου, οι οποίες δημιούργησαν πρωτοφανείς συνθήκες ασφάλειας. Η μετέπειτα δε επικράτηση επί των Βουλγάρων δημιούργησε αντίστοιχες συνθήκες και στη Βαλκανική χερσόνησο. Σύμφωνα με τον Παπασωτηρίου:

«το Βυζάντιο (την εποχή του Βασιλείου Β') απέκτησε επικυρίαρχη θέση στον διεθνή καταμερισμό συντελεστών ισχύος. Οι επιτυχίες της βυζαντινής υψηλής στρατηγικής τροφοδότησαν τον ενάρετο κύκλο της αύξησης των οικονομικών πόρων της Αυτοκρατορίας, που με τη σειρά της ενίσχυε υλικά την υψηλή στρατηγική¹⁰⁸».

Είχε δημιουργηθεί δηλαδή ένα πολυπολικό σύστημα με ένα δυνητικό ηγεμόνα, κατάσταση την οποία ο Mearsheimer ονομάζει *μη ισορροπημένο πολυπολιτισμό*, θεωρώντας την αυτή που δημιουργεί το μέγιστο φόβο στις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις¹⁰⁹.

2.3.2. Εσωτερική Πολιτική

Η εσωτερική πολιτική σκηνή του 10ου αιώνα στιγματίστηκε από τη διαμάχη μεταξύ της άρχουσας τάξης του αυτοκρατορικού κέντρου της Κωνσταντινούπολης με την αναδυόμενη στρατιωτική αριστοκρατία της Μικράς Ασίας, λόγω των αλληλοσυγκρουόμενων, οικονομικών κυρίως, συμφερόντων. Η άνοδος της οικονομικής ισχύος της νέας αυτής τάξης θα σηματοδοτούσε τη δημιουργία ενός νέου πόλου ισχύος στο βυζαντινό πολιτικό σύστημα που θα οδηγούσε σε μια σειρά εμφυλίων συγκρούσεων και θα καθόριζε σε μεγάλο βαθμό όλη την κατοπινή εξέλιξη του βυζαντινού κράτους.

¹⁰⁸ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. σελ. 243

¹⁰⁹ John J. Mearsheimer, Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων, Εκ. Ποιότητα, 2011, σελ. 107. Σύμφωνα με αυτή την ανάλυση ένας δυνητικός ηγεμόνας είναι κάτι παραπάνω από απλώς το ισχυρότερο κράτος στο σύστημα. Είναι μια μεγάλη δύναμη, που διαθέτει τόσο μεγάλη πραγματική στρατιωτική ικανότητα και τόσο μεγάλη δυνητική ισχύ - αυτή που βασίζεται στο μέγεθος του πληθυσμού και το επίπεδο του πλούτου του -, ώστε να έχει καλή πιθανότητα να κυριαρχήσει και να ελέγξει όλες τις άλλες μεγάλες δυνάμεις της περιφέρειας στην οποία βρίσκεται γεωγραφικά. Θα πρέπει να έχει, με κάποια λογικά μεγάλη διαφορά από τα υπόλοιπα, τον ισχυρότερο στρατό, καθώς και τη μεγαλύτερη λανθάνουσα ισχύ - αυτή που αναφέρεται στα κοινωνικοοικονομικά στοιχεία, τα οποία υπεισέρχονται στην οικοδόμηση της στρατιωτικής ισχύος - μεταξύ όλων των κρατών που βρίσκονται στην περιφέρειά του.

Η έναρξη αυτής της σκληρής διαμάχης, σύμφωνα με τον Ostrogorsky οριοθετείται την εποχή του Ρωμανού Α' Λαπακηνού (920-944), με την εφαρμογή νομοθεσίας το 922 υπέρ των μικρογαιοκτημόνων, καθώς το βυζαντινό κράτος βρισκόταν, μπροστά σε ένα πολύ σοβαρό πρόβλημα. Οι *δυνατοί* αγόραζαν με αυξανόμενο ρυθμό τη γη των *πτωχών* και τους μετέβαλαν σε παροίκους τους, απειλώντας τη σταθερότητα του βυζαντινού κράτους, το οποίο από την εποχή του Ηράκλειου βασιζόταν στη μικροϊδιοκτησία των γεωργών και των στρατιωτών. Σύμφωνα με το Ρωμανό Α', προκειμένου να διατηρηθεί το σύστημα, το οποίο είχε δοκιμαστεί και επιβιώσει επί αιώνες, θα έπρεπε η κρατική εξουσία να εμποδίσει την απορρόφηση του συνόλου της γης από τους μεγαλοϊδιοκτήτες¹¹⁰. Παρά το γεγονός ότι οι διατάξεις αυτής της νομοθεσίας προστάτευαν τους πτωχούς από εξαγορά των ιδιοκτησιών τους από τους δυνατούς, δεν έφεραν τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα, κυρίως λόγω ενός απρόβλεπτου γεγονότος, του παρατεταμένου και δυνατού χειμώνα το 927/28, ο οποίος έφερε πολύ φτωχή σοδειά. Οι δυνατοί εκμεταλλεύτηκαν το γεγονός και αγόρασαν τα αγροτεμάχια του λιμοκτονούντα πληθυσμού, σε εξευτελιστικές τιμές. Παρά τα νέα μέτρα του Ρωμανού, υπέρ της επιστροφής των κτημάτων στους φτωχούς, αυτό δεν μπορούσε να επιτευχθεί, καθώς τις περισσότερες φορές οι μεγαλοϊδιοκτήτες ταυτίζονταν με τους τοπικούς κρατικούς λειτουργούς, σχηματίζοντας μια ενιαία τάξη, που έλεγχε τις διαδικασίες. Κατά κανόνα οι δυνατοί ήταν συγχρόνως και κρατικοί αξιωματούχοι. Ένα άλλο επίσης γεγονός που ενίσχυσε τη συγκέντρωση της γης υπό τους μεγαλογαιοκτήμονες ήταν η υπερβολική φορολογία που επέβαλε το κεντρικό κράτος στους εξαντλημένους οικονομικά μικροϊδιοκτήτες, οι οποίοι έφθαναν στο σημείο να προτιμούν να παραιτηθούν από την ελευθερία τους πουλώντας τα κτήματά τους, προκειμένου να εξασφαλίσουν την προστασία ενός *δυνατού*, η οποία θα τους ανακούφιζε από τα βάρη και τις υποχρεώσεις. Στην ουσία οι φτωχοί χωρικοί και οι στρατιώτες είχαν βρεθεί στο μέσο της διαμάχης μεταξύ κεντρικής διοίκησης και *δυνατών*. αποτελώντας αντικείμενο εκμετάλλευσης και των δύο πλευρών. Την ίδια πολιτική ακολούθησαν και ο Κωνσταντίνος Ζ' ο Πορφυρογέννητος, από το 945 όταν πέτυχε σε ηλικία σαράντα περίπου ετών να

¹¹⁰ Ostrogorsky, Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, Β' Τόμος, εκ. Πατάκη, 2012, σελ. 150

ασκήσει το αυτοκρατορικό του δικαίωμα και μετά το θάνατό του το 959 ο υιός του Ρωμανός Β' (959-63)¹¹¹.

Η σύντομη βασιλεία του Ρωμανού¹¹², λόγω του πρόωρου θανάτου του, χαρακτηρίζεται από τις μεγάλες επιτυχίες του δομέστικου Νικηφόρου Φωκά¹¹³, με την επανακατάκτηση της Κρήτης από τους Άραβες, μετά από ενάμιση περίπου αιώνα και κατόπιν την επιτυχή εκστρατεία του εναντίον του Saif ad Daulah, ηγέτη των Χαμδανιδών με την κατάληψη διαδοχικά της Κιλικίας, της Γερμανικείας, της Ραμπάν, της Δολίχης και του Χαλεπιού. Η αμοιβή του μεγάλου στρατηλάτη ήταν το αυτοκρατορικό στέμμα. Μετά το θάνατο του Ρωμανού η νεαρή χήρα του Θεοφανώ ανέλαβε την αντιβασιλεία στη θέση των ανήλικων υιών του, Βασιλείου Β' και Κωνσταντίνου Η', 6 και 3 ετών αντίστοιχα και αναζήτησε την παροχή προστασίας του αρχιστράτηγου από τον ισχυρό στη πολιτική σκηνή της Κωνσταντινούπολη *παρακοιμωμένου* Ιωσήφ Βρίγγα, ο οποίος προωθούσε τον αρχιστράτηγο της Δύσης Μαριανό Αργυρό. Ο γάμος της βασιλομήτωρ με το γηραιό στρατηλάτη εξασφάλισε την επιβίωση των πορφυρογέννητων υιών της, των οποίων τα δικαιώματα για το θρόνο παρέμειναν άθικτα. Στην ηγεσία της πολιτικής διοικήσεως, αναλαμβάνοντας το ανώτατο παλατιακό αξίωμα του *παρακοιμωμένου*, ανήλθε ο ευνούχος Βασίλειος Λαπακηνός, νόθος υιός του Ρωμανού Α', ο οποίος είχε συνεισφέρει στην επικράτηση του Νικηφόρου Φωκά, οργανώνοντας μια βίαιη λαϊκή εξέγερση στους δρόμους της Κωνσταντινούπολης

¹¹¹ Για το ζήτημα της προστασίας των μικροϊδιοκτητών από τους *δυνατούς* και τη διαμάχη μεταξύ κεντρικής εξουσίας και στρατιωτικής αριστοκρατίας πριν τη βασιλεία του Βασιλείου Β', βλ. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, Β' Τόμος, εκ. Πατάκη, 2012, σελ. 150-179

¹¹² Ο Ρωμανός Β' δεν ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τις εσωτερικές υποθέσεις, αναθέτοντάς τις στον ευνούχο Ιωσήφ του Βρίγγα, ο οποίος ανέλαβε το αξίωμα του *παρακοιμωμένου*. Ήταν δε κάτω από τη σκιά της συζύγου του Θεοφανούς, κόρης ενός ταβερνιάρη, απaráμιλλης ομορφιάς, αλλά ανήθικη και υπερβολικά φιλόδοξη, η οποία θα έπαιζε σημαντικό ρόλο στην μετέπειτα ιστορία του Βυζαντίου. Βλ. Στο ίδιο σελ. 164

¹¹³ Ο Νικηφόρος Φωκάς ήταν γόνος της πρώτης οικογένειας που ανέδειξε την ισχύ της στρατιωτικής αριστοκρατίας της Μικράς Ασίας. Ο θείος του Λέων Φωκάς, *δομέστικος των Σχολών* και αρχιστράτηγος της Ανατολής – το ανώτατο στρατιωτικό αξίωμα της αυτοκρατορίας – διεκδίκησε, αλλά έχασε την εξουσία από τον Ρωμανό Α', επί της βασιλείας του οποίου οι Φωκάδες αποκλείστηκαν, για ευνόητους λόγους, από όλα τα αξιώματα με τα αξιώματα να περνούν στα χέρια μιας άλλης ισχυρής οικογένειας της Μικράς Ασίας, των Κουρκούα. Στη συνέχεια ωστόσο ο Κωνσταντίνος Ζ' διόρισε τον πατέρα του Βάρδα Φωκά ως *δομέστικο των Σχολών* και αρχιστράτηγο της Ανατολής, με τον ίδιο να αναλαμβάνει τη διοίκηση των Θεμάτων των Ανατολικών και τον αδελφό του Λέοντα των αντίστοιχων της Καππαδοκίας. Το 955 αντικατέστησε τον πατέρα του στα καθήκοντά του, αναλαμβάνοντας το πλέον αξιόμαχο τμήμα του βυζαντινού στρατού, Βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 257

υπέρ του. Τη θέση του *δομέστικου των Σχολών* και ανώτατου στρατιωτικού διοικητή της Ανατολής ανέλαβε ο στρατηγός Ιωάννης Τσιμισκής¹¹⁴.

Με το Νικηφόρο Β΄ Φωκά (963-969) αυτοκράτωρ πλέον ανέβηκε στην εξουσία μια από τις πιο επιφανείς οικογένειες ευγενών της Μικράς Ασίας, σηματοδοτώντας στην ουσία τη νίκη της στρατιωτικής αριστοκρατίας. Ο Νικηφόρος ήταν και παρέμενε ένας γνήσιος εκπρόσωπος των *δυνατών*, οι οποίοι βρήκαν την ευκαιρία να αντεπιτεθούν. Ενώ ως τότε η νομοθεσία επιδίωκε την αποτροπή των επεκτατικών διαθέσεων των μεγαλοϊδιοκλήτων, οι νομοθέτες του, με το πρόσχημα ότι όλοι οι προκάτοχοί του με την μονόπλευρη εύνοια υπέρ των χωρικών παραβίαζαν τη βασική αρχή περί ισοτιμίας όλων των υπηκόων της αυτοκρατορίας, άμβλυαν την αγροτική νομοθεσία σε βάρος των *δυνατών*, διευκολύνοντας τη συσσώρευση γαιοκτησιών. Με την εγκατάλειψη της πολιτικής των προγενέστερων τού Νικηφόρου αυτοκρατόρων υπέρ των *πτωχών*, οι *δυνατοί* πλέον προστατευόντουσαν από το νόμο, στο όνομα μάλιστα της δικαιοσύνης. Η επεκτατική πολιτική των γαιοκτημόνων αριστοκρατών εκδηλώθηκε με δύο τρόπους, με την απορρόφηση της μικρής ιδιοκτησίας των επαρχιών και τη διεύρυνση των συνόρων της αυτοκρατορίας, συνέπεια των κατακτήσεων στην Ανατολή.

Παρά τις λαμπρές επιτυχίες του στο εξωτερικό εναντίον των Αράβων, η εσωτερική πολιτική του Νικηφόρου δεν ήταν το ίδιο επιτυχημένη. Αποξενωμένος από την αριστοκρατία της Κωνσταντινούπολης και έχοντας επιβάλει δυσβάσταχτη φορολογία, προκειμένου να χρηματοδοτήσει τις δαπανηρές εκστρατείες του, ήρθε αντιμέτωπος τόσο με την αριστοκρατία, όσο και με το λαό. Η πτώση του δεν άργησε να έρθει με μια κλασική στο βυζαντινό κόσμο παλατιακή συνωμοσία, οργανωμένη από τη σύζυγό του Θεοφανώ, η οποία οργάνωσε το πραξικόπημα και εκτελεσμένη από τον πρώην συμπολεμιστή και φίλο του Ιωάννη Τσιμισκή.

Με τη δολοφονία του Νικηφόρου το 969, ο αυτοκρατορικός θρόνος κατελήφθη από τον Ιωάννη Α΄ Τσιμισκή (969-976) και η εξουσία πέρασε

¹¹⁴ Ο Ιωάννης Τσιμισκής ήταν γόνος μιας ευγενούς αρμένικης οικογένειας, ο οποίος δίπλα στον αυτοκράτορα ήταν ο σημαντικότερος στρατηγός της εποχής. Ήταν ανιψιός του Ιωάννη Κουρκούα από την πλευρά του πατέρα του, είχε συγγένεια με τους Φωκάδες, από την πλευρά της μητέρας του, ενώ η γυναίκα του προερχόταν από μια ακόμα ισχυρή αριστοκρατική οικογένεια της Μικράς Ασίας, των Σκληρών.

από τους Φωκάδες στις άλλες δύο ισχυρές οικογένειες της στρατιωτικής αριστοκρατίας, στους Κουρκούες και τους Σκληρούς. Οι δύο πορφυρογέννητοι συναυτοκράτορες, Κωνσταντίνος Η' και Βασίλειος Β', ανήλικοι ακόμα, παρέμεναν ανίσχυροι και παραγκωνισμένοι, με την πολιτική εξουσία να παραμένει στο θείο τους *παρακοιμώμενο* Βασίλειο. Η απαίτηση δε του Πατριάρχη Πολύδευκτου, ο οποίος έθεσε ως προϋπόθεση για να στέψει τον Ιωάννη Τσιμισκή αυτοκράτορα την τιμωρία των πρωταίτιων της δολοφονίας του Νικηφόρου, οδήγησε σε απομάκρυνση της Θεοφανούς από τα ανάκτορα. Η εξορία της ερωμένης του Τσιμισκή, τον οδήγησε στη λογική επιλογή να συνάψει ένα γάμο με τη Θεοδώρα, κόρη του Κωνσταντίνου Ζ' και θεία των νεαρών αυτοκρατόρων, αναλαμβάνοντας έτσι το ρόλο του προστάτη των δύο πορφυρογέννητων.

Παρά το γεγονός ότι ο Ιωάννης Α' Τσιμισκής ανήκε, όπως και ο προκάτοχός του, στην ανώτατη τάξη της στρατιωτικής αριστοκρατίας, στα ζητήματα της αγροτικής πολιτικής ακολούθησε διαφορετική πολιτική και δεν υποστήριξε τους *δυνατούς*. Με διαταγή του έστειλε τους υπαλλήλους των Θεμάτων για να ελέγξουν αν στα κτήματα των μοναστηριών και μεγαλοκτημόνων απασχολούνταν χωρικοί ή στρατιώτες που είχαν υποχρεώσεις στο κεντρικό κράτος και σε περίπτωση που έβρισκαν τους έθεταν άμεσα υπό την κρατική εξουσία. Η βυζαντινή κεντρική εξουσία λοιπόν ερχόταν σε άμεση αντιπαράθεση με τους μεγαλογαιοκτήμονες, προκειμένου να υπερασπίσει τα δικά της συμφέροντα και δικαιώματα, μετατρέποντας τούς άλλοτε μικροκτηματίες σε πάροικους τους κράτους, αποσπώντας τους από τις υπηρεσίες των *δυνατών*, αφαιρώντας τους ισχύ.

Η ένδοξη βασιλεία του Ιωάννη Α' Τσιμισκή τερματίστηκε αναπάντεχα από τον ξαφνικό θάνατό του, μετά από μόλις επτά χρόνια βασιλείας, προσβεβλημένος από μια μυστηριώδη θανατηφόρα ασθένεια, πιθανώς τύφο, όπως αναφέρει ο Ostrogorsky¹¹⁵. Έχοντας κυβερνήσει συνεχόμενα την αυτοκρατορία δύο μη πορφυρογέννητοι βασιλείς, είχε αρχίσει να θεωρείται σύνηθες να βρίσκεται η κρατική εξουσία στα χέρια στρατηγών που προέρχονταν

¹¹⁵ Georg Ostrogorsky, Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, Β' Τόμος, εκ. Πατάκη, 2012, σελ. 179. Τον μυστηριώδη θάνατο του ως τότε ακμαιότατου βασιλιά πολλοί απέδωσαν σε δηλητηρίαση. Εικάζεται ότι αυτοουργός θα μπορούσε να είναι ο *παρακοιμώμενος* Βασίλειος Λεκαπηνός, για να προλάβει την τιμωρία του, διότι ο αυτοκράτωρ είχε ανακαλύψει ότι κατείχε παράνομα τεράστια κτήματα στη Μικρά Ασία, βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 260

από τη στρατιωτική αριστοκρατία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, αμέσως μετά το θάνατο του Ιωάννη Τσιμισκή να εμφανιστεί ως επίδοξος διάδοχος ο κουινιάδος του Βάρδας Σκληρός, ο οποίος ως δομέστικος των Σχολών ήταν ο δεύτερος στην ιεραρχία. Οι υιοί του Ρωμανού Β΄ όμως είχαν φθάσει πλέον σε ηλικία που μπορούσαν να αναλάβουν την εξουσία. Ο Βασίλειος Β΄ ήταν 18 ετών και ο Κωνσταντίνος Η΄ 15, την εξουσία όμως ασκούσε στην πραγματικότητα ο θεός τους *παρακοιμώμενος* Βασίλειος, καθώς οι νεαροί διάδοχοι αφενός ήταν ανέτοιμοι να αναλάβουν τόσο σημαντικά καθήκοντα και να ασκήσουν εξουσία, αφετέρου αναλώνονταν τότε σε προσφιλείς για τους νεαρούς απολαύσεις, ειδικά δε ο Κωνσταντίνος Η΄ παρέμεινε επιπόλαιος σε όλη του τη ζωή¹¹⁶.

Η επαναστατική κίνηση του Βάρδα Σκληρού, η οποία εκδηλώθηκε την άνοιξη του 976 με την ανακήρυξή του σε αυτοκράτορα από τα στρατεύματά του στη Μελιτίνη και οδήγησε την αυτοκρατορία σε τριετή εμφύλιο πόλεμο, είχε στόχο στην πραγματικότητα, μάλλον τον *παρακοιμώμενο* Βασίλειο, παρά τους ανίσχυρους νεαρούς βασιλείς. Ο Βάρδας Σκληρός, γόνος μιας από τις αρχαιότερες και πλουσιότερες βυζαντινές οικογένειες ευγενών και ικανότατος στρατηγός, ο οποίος κατείχε την εποχή του Ιωάννη Τσιμισκή το ανώτατο στρατιωτικό αξίωμα, είχε με το μέρος του τις οικογένειες των Σκληρών και των Κουρκούων, αλλά και τους ηγεμόνες της Υπερκαυκασίας και των Αράβων που γνώριζαν περισσότερο τους βυζαντινούς στρατηγούς με τους οποίους έρχονταν σε επαφή, παρά με την άρχουσα τάξη της μακρινής Κωνσταντινούπολης. Είχε όμως να αντιμετωπίσει την αντιπαλότητα των Φωκάδων, ισχυρότερος εκπρόσωπος των οποίων ήταν ο εξόριστος στη Χίο από την εποχή που είχε οργανώσει πραξικόπημα κατά του Ιωάννη Τσιμισκή, Βάρδας Φωκάς, στον οποίο στράφηκε για βοήθεια ο *παρακοιμώμενος* Βασίλειος όταν ο Βάρδας Σκληρός έφθασε στα πρόθυρα της πρωτεύουσας, με την κατάληψη της Νικαίας στις αρχές του 978. Ενεργοποιώντας το δίκτυο των Φωκάδων και των συμμάχων τους, έχοντας επιτύχει τη σύμπραξη και των υπερκαυκάσιων Ιβήρων, ο Φωκάς κατάφερε να νικήσει τον Σκληρό στην πεδιάδα της Παγκάλειας, κοντά στο Αμόριο και να τον τρέψει σε φυγή και σε αναζήτηση καταφυγίου στην αυλή του Χαλίφη στη Βαγδάτη.

¹¹⁶ Για τα νεανικά έτη του Βασιλείου Β΄ βλ. Gustave Schlumberger, Βασίλειος Β΄ ο Βουλγαροκτόνος, Μέρος Α΄, Νεανικά Έτη, εκ. Δημιουργία, 1999

Ο τερματισμός του πρώτου από τους εμφύλιους πολέμους της εποχής δεν αποδυνάμωσε την στρατιωτική αριστοκρατική τάξη, αφού στην ουσία ήταν μια διαμάχη μεταξύ δύο από τις οικογένειες που την αντιπροσώπευαν. Όπως δε απεδείχθη ο νικητής Βάρδας Φωκάς είχε τις ίδιες επιδιώξεις με τον στασιαστή Βάρδα σκληρό, με αποτέλεσμα η θέση του αυτοκράτορα Βασιλείου Β' και του *παρακοιμωμένου* να παραμένουν επισφαλής. Τα επόμενα χρόνια αυτός και οι σύμμαχοί του θα διατηρήσουν τα σημαντικά στρατιωτικά πόστα, ενώ ο *παρακοιμώμενος* Βασίλειος, ο οποίος είχε υπηρετήσει όλους τους αυτοκράτορες τα τελευταία σαράντα χρόνια, δέσποζε στην πολιτική σκηνή της Κωνσταντινούπολης. Μεγαλώνοντας και ωριμάζοντας ο Βασίλειος Β' άρχισε να νιώθει αφόρητη πίεση και επιθυμία να ξεφύγει από την καθοδήγηση του γηραιού θείου του. Σύμφωνα με τον Ostrogorsky:

«η κηδεμονία την οποία είχε αρχικά δεχθεί ακούσια, έγινε βαθμιαία αφόρητη ώσπου τελικά η ακόρεστη δίψα του για εξουσία και η οργή του για τον παρατεινόμενο παραγκωνισμό του δημιούργησαν ένα αίσθημα αδιάλλακτου μίσους εναντίον του άνδρα εκείνου, στον οποίο όφειλε την πολιτική αγωγή του, ακόμη και το θρόνο του¹¹⁷».

Ο έμπειρος πολιτικός άνδρας Βασίλειος Λεκαπηνός, αντιλαμβανόμενος τη δυσμένεια στην οποία είχε περιπέσει, σχεδίαζε μια συνωμοσία εναντίον του νεαρού βασιλιά, σε συνεργασία με το Βάρδα Φωκά. Ο αυτοκράτορας όμως τον πρόλαβε και το 985, αφού τον συνέλαβε, δήμευσε την περιουσία του και τον έστειλε στην εξορία, όπου μετά από σύντομο χρονικό διάστημα πέθανε ψυχικά κλονισμένος. Υποβίβασε δε το Βάρδα Φωκά, από δομέστικο των σχολών και αρχιστράτηγο της Ανατολής σε δούκα της Αντιόχειας.

Το επόμενο έτος 986, προκειμένου να αυξήσει το κύρος του, αποφάσισε να ηγηθεί της εκστρατείας εναντίον των Βουλγάρων στη βαλκανική, οι οποίοι εκμεταλλευόμενοι τα προηγούμενα χρόνια τον εμφύλιο του Βυζαντίου είχαν επαναδραστηριοποιηθεί μετά το θάνατο του Ιωάννη Τσιμισκή, προβαίνοντας σε ένα απελευθερωτικό πόλεμο, καταφέροντας να αποσπάσουν από την αυτοκρατορία το μεγαλύτερο μέρος της βαλκανικής. Για πρώτη φορά έπειτα από 118 χρόνια ένας αυτοκράτορας της μακεδονικής δυναστείας οδηγούσε προσωπικά

¹¹⁷ Georg Ostrogorsky, Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, Β' Τόμος, εκ. Πατάκη, 2012, σελ. 182

τα στρατεύματα στη μάχη, ελπίζοντας στη νίκη που θα τον ισχυροποιούσε έναντι του επιτυχημένου στρατηλάτη Βάρδα Φωκά, προσδίδοντάς του αίγλη και φήμη. Η τελική κατάληξη δε τον δικαίωσε και η ολοκληρωτική ήττα καταρράκωσε το γόητρο του και κυρίως δρομολόγησε τις επόμενες εξελίξεις που οδήγησαν σε ένα νέο εμφύλιο πόλεμο.

Ο Χαλίφης, διαπιστώνοντας την αποδυνάμωση του Βασιλείου Β', απελευθέρωσε το Βάρδα Σκληρό, ο οποίος αφού ανακηρύχθηκε εκ νέου αυτοκράτορας το 987, με την αναγνώριση μάλιστα της Βαγδάτης που πρόσβλεπε σε μελλοντικά ανταλλάγματα αν αυτός επικρατούσε, ξεκίνησε από τη Μελιτίνη και πάλι τον ένοπλο αγώνα του. Ο Βασίλειος Β', ταπεινωμένος, αναγκάστηκε να προσφύγει ξανά στο Βάρδα Φωκά, επαναδιορίζοντάς τον ως αρχιστράτηγο της Ανατολής, υιοθετώντας μια τακτική που είχε μάθει από τον *παρακοιμώμενο* Βασίλειο και είχε αποτελέσματα δέκα χρόνια πριν. Ο Φωκάς όμως, μη μπορώντας να συγχωρήσει στον αυτοκράτορα το γεγονός ότι τον είχε παραγκωνίσει τα τελευταία χρόνια, αποφάσισε να διαφοροποιηθεί από τις αποφάσεις της κεντρικής εξουσίας της Κωνσταντινούπολης και αυτοανακηρύχθηκε και αυτός αυτοκράτορας στις 15 Αυγούστου 987, έχοντας συσπειρώσει το σύνολο της στρατιωτικής αριστοκρατίας της Μικράς Ασίας. Είχε βέβαια φροντίσει νωρίτερα να εξουδετερώσει τον σημαντικότερο αντίπαλό του Βάρδα Σκληρό. Αρχικά ήρθε σε συνεννόηση μαζί του, συναποφασίζοντας ότι θα διαιρούσαν την αυτοκρατορία σε δυτική ευρωπαϊκή, με την Κωνσταντινούπολη, την οποία θα έπαιρνε ο Φωκάς και ανατολική ασιατική, την οποία θα έπαιρνε ο Σκληρός. Συνειδητοποιώντας όμως την υπεροχή του έναντι του αντιπάλου του, τον ξεγέλασε και αφού τον συνέλαβε τον αιχμαλώτισε, θέτοντας τον εκτός της διεκδίκησης της εξουσίας.

Όταν στις αρχές του 988 ο Φωκάς εμφανίστηκε έξω από την Κωνσταντινούπολη, με το ένα τμήμα του στρατού του να βρίσκεται στη Χρυσούπολη και το άλλο στην Άβυδο, προετοιμάζοντας διπλή επίθεση από ξηρά και θάλασσα, η θέση του Βασιλείου ήταν απελπιστική. Η ήττα από τη Βουλγαρία είχε αποδυναμώσει τις στρατιωτικές δυνάμεις της Δύσης, οι οποίες ήταν έτσι κι αλλιώς κατώτερες αυτών της Ανατολής. Η αυτοκρατορία κινδύνευε να διαλυθεί από την εσωτερική αντιπαράθεση μεταξύ Κωνσταντινούπολης και Μικράς Ασίας.

Τη λύση στο Βασίλειο Β' έδωσε ένας μεγαλειώδης διπλωματικός ελιγμός. Ο αυτοκράτορας στράφηκε έγκαιρα προς τον πρίγκιπα των Ρως του Κιέβου Βλαδίμηρο ζητώντας του βοήθεια. Παρά το γεγονός ότι επρόκειτο για έναν άξεστο βάρβαρο ειδωλόατρο, δεσμεύτηκε σε αντάλλαγμα της βοήθειας του, να του προσφέρει την αδελφή του Άννα ως σύζυγο, υπό την προϋπόθεση όμως ο ίδιος και ο λαός του να βαπτιστούν χριστιανοί. Το γεγονός αυτό ήταν μεγάλη παραχώρηση, καθώς ποτέ έως τότε μια πορφυρογέννητη πριγκίπισσα δεν είχε παντρευτεί αλλόφυλο. Ο Βλαδίμηρος έστειλε την άνοιξη του 988 μια ρωσική επίλεκτη δύναμη – Druzina (πολεμικό άγημα) - 6000 ανδρών, των περίφημων Βαράγγων, Ο αυτοκράτορας ηγήθηκε προσωπικά στο πόλεμο εναντίον των στασιαστών που οδήγησε στην ήττα τους κοντά στη Χρυσούπολη. Ο πόλεμος κρίθηκε οριστικά στη μάχη της Αβύδου στις 13 Απριλίου 989, όταν κατά τη διάρκεια της μάχης και ενώ η πλάστιγγα είχε γείρει υπέρ των δυνάμεων του αυτοκράτορα, ο Φωκάς τον προκάλεσε σε προσωπική μονομαχία. Έκπληκτα τα δύο στρατεύματα είδαν το Φωκά, ενώ κάλπαζε προς το Βασίλειο, να πέφτει στο έδαφος νεκρός, πιθανότατα από καρδιακή προσβολή¹¹⁸. Το γεγονός αξιοποιήθηκε από την προπαγάνδα της πύλης, ερμηνευόμενο ως Θεία Δίκη και η στάση κατέρρευσε. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Schlumberger:

«Το απίστευτον άγγελμα ταχύτερον αστραπής διεδόθη εις τας τάξεις των μαχομένων, τερασίαν δ' έσχεν επίδρασιν. Ευθύς ο αγών έπαυσεν, οι του αποστάτου στρατιώται, εκτός εαυτών γενόμενοι έφυγον εν φοβερά αταξία, οι δε περί τον βασιλέα, ωρυγάς βάλλοντες θριάμβου, εξώρμησαν κατόπιν αυτών και μεγίστην επήνεγκον σφαγήν και αιχμαλωσίαν¹¹⁹».

Η σύζυγος του Φωκά, η οποία φύλαγε το Βάρδα Σκληρό σε ορεινό κάστρο του Τυριαίου, έσπευσε να τον απελευθερώσει, προκειμένου να αναλάβει να εκδικηθεί το βασιλιά. Η δεύτερη αυτή στάση του Σκληρού, η οποία δεν ήταν ικανή να ανατρέψει τη διαμορφωθείσα ισορροπία υπέρ του Βασιλείου, θα διαρκέσει μερικούς μόνο μήνες ως το τέλος του 989, όταν ο Σκληρός

¹¹⁸ Gustave Schlumberger, Βασίλειος Β' ο Βουλγαροκτόνος, Μέρος Α', Νεανικά Έτη, εκ. Δημιουργία, 1999, σελ. 451-452. Ο Βασίλειος, όπως περιγράφει ο Ψελλός, καυχιόνταν πάντοτε ότι αυτός διέτρησε το Φωκά με τη λόγχη του, γεγονός που δεν επαληθεύεται, ενώ ο Ζωναράς ισχυρίζεται ότι πιθανόν ο λόγος ήταν η δηλητηρίαση του Φωκά από το θεράποντα του Συμεών, ο οποίος είχε δωροδοκηθεί από τον αυτοκράτορα. Ο Schlumberger θεωρεί ως πιθανότερη την εκδοχή της συγκοπής ή συμφορήσεως.

¹¹⁹ Στο ίδιο σελ. 453

αποθαρρυσμένος, σε μεγάλη ηλικία και σχεδόν τυφλός, αντιλαμβανόμενος την αδυναμία του, παραδόθηκε επιζητώντας τη συμφιλίωση με τον αυτοκράτορα¹²⁰.

Ο Βασίλειος Β', μετά από δεκατρία δύσκολα χρόνια, που στιγματίστηκαν από εξοντωτικούς εμφυλίους πολέμους, κατέστη ο απόλυτος κυρίαρχος της αυτοκρατορίας, έχοντας επιβληθεί πλήρως της στρατιωτικής αριστοκρατίας της Μικράς Ασίας. Από το 989 μέχρι το τέλος της βασιλείας του, λόγω του θανάτου του το 1025, υπήρξε ο απόλυτος μονοκράτορας, έχοντας μεταβάλλει την εσωτερική ισορροπία της βυζαντινής αυτοκρατορίας υπέρ της κεντρικής διοίκησης της Κωνσταντινούπολης. Όλη η οικογένεια των Φωκάδων, πλην ενός, έχασαν τα αξιώματά τους και τις περιουσίες τους, ενώ ο έτερος στασιαστής Βάρδας Σκληρός υποχρεώθηκε μετά την παράδοσή του να εγκατασταθεί μακριά από τη μικρασιατική βάση του στο Διδυμότειχο. Δεν ήταν όμως στις προθέσεις του να καταστρέψει το σύνολο της στρατιωτικής αριστοκρατίας της ανατολής, κυρίως τις στρατιωτικές της δυνατότητες, καθώς τη χρειαζόταν για τη δημόσια διοίκηση και την άμυνα της περιοχής. Προώθησε έτσι νέες οικογένειες, όπως τους Δαλασσηνούς, τους Κομνηνούς, τους Ξιφίες και τους Μελισσηνούς. Περιορίσε όμως την οικονομική της ισχύ, επαναφέροντας την αντιαριστοκρατική αγροτική πολιτική που είχε εγκαινιάσει ο Ρωμανός Α΄ Λεκαπηνός¹²¹, με τους πλέον αυστηρούς αγροτικούς νόμους εις βάρος των *δυνατών* στη βυζαντινή ιστορία, με τους οποίους επιδιωκόταν η αφαίρεση των παράνομα αποκτηθέντων κτημάτων και ο περιορισμός στη συσσώρευση γαιοκτησίας. Η δε αγροτική φορολογία αντλούσε πόρους κυρίως από τους *δυνατούς*¹²². Επιχειρούσε επίσης να περιορίσει την αύξηση της εκκλησιαστικής περιουσίας σε βάρος των αγροτών. Οι αντιδράσεις των *δυνατών* ήταν μεγάλες, ιδιαίτερα μετά την επιβολή του *αλληλέγγυου υπέρ πτωχών*, της ευθύνης δηλαδή για τις υπολειπόμενες απλήρωτες φορολογικές υποχρεώσεις των χωρικών, στο πλευρό των οποίων τάχθηκε και ο πατριάρχης Σέργιος. Ο Βασίλειος Β΄ δεν κλονίστηκε από τις διαμαρτυρίες αυτές, καθώς ήταν αμετάκλητη η απόφασή του να συντρίψει την ισχύ της στρατιωτικής αριστοκρατίας, η οποία είχε απειλήσει την ύπαρξη των προγόνων του και την ασφάλεια της ίδιας της αυτοκρατορίας.

¹²⁰ Gustave Schlumberger, Βασίλειος Β' Βουλγαροκτόνος, Μέρος Β', Αυτοκρατορικοί Χρόνοι, εκ. Δημιουργία, 1999, σελ. 38

¹²¹ Georg Ostrogorsky, Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, Β' Τόμος, εκ. Πατάκη, 2012, σελ. 188-190

¹²² Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 265-66

Η απαλλαγή του Βασιλείου από τον κίνδυνο των Φωκάδων και η επιτυχής έκβαση της αντιπαράθεσης με την στρατιωτική αριστοκρατία της Μικράς Ασίας έθετε προς στιγμής αμφίβολη τη συμμαχία με τους Ρως του Κιέβου. Διαπιστώνοντας ο Βλαδίμηρος ότι οι διαπραγματεύσεις έπαιρναν άσχημη τροπή για τα σχέδια του, υπό την πίεση της αριστοκρατίας της Κωνσταντινούπολης, η οποία, ασφαλώς πλέον, προσπαθούσε να ακυρώσει την υπόσχεση σύναψης γάμου με την πορφυρογέννητη Άννα, καθώς από την αρχή δεν έβλεπε με καλό μάτι τη σύναψη συμμαχίας με τους ξένους προς τις βυζαντινές παραδόσεις βαρβάρους, αποφάσισε να επιτεθεί στη Χερσώνα¹²³, ακμαία βυζαντινή αποικία στην Κριμαία, προκειμένου να ασκήσει πίεση. Η κατάληψη της ήταν μια προειδοποίηση να επισπευσθούν οι διαδικασίες, πετυχαίνοντας το σκοπό της, αφού η πολιτική σκηνή του Βυζαντίου αναγκάστηκε σε υποχώρηση, με τις διαπραγματεύσεις να επισπεύδονται και το γάμο να λαμβάνει χώρα, παρά την αντίδραση και της ίδιας της βασίλισσας που δήλωνε ότι προτιμούσε να πεθάνει επί τόπου – στην Κωνσταντινούπολη – παρά να παντρευτεί¹²⁴. Ο Βλαδίμηρος βαπτίστηκε χριστιανός στη Χερσώνα και ακολούθησε η ομαδική βάπτισμα του λαού του στο Κιέβο, που σήμανε τον εκχριστιανισμό του ρωσικού έθνους¹²⁵. Η συμμαχία είχε μεγάλα οφέλη για αμφότερες τις πλευρές. Οι Ρώσοι είχαν κάνει ένα τεράστιο ποιοτικό άλμα, ενισχύοντας το κύρος τους στο εξωτερικό, ασπάζόμενοι τις οικουμενικές αξίες του χριστιανισμού, γεγονός που τους βοήθησε στην πολιτιστική τους ανάπτυξη που συντελέστηκε τους επόμενους αιώνες. Το κέρδος για το Βυζάντιο ήταν ανυπολόγιστο, καθώς διεύρυνε τη σφαίρα επιρροής του σε μεγάλη έκταση, θέτοντας υπό πνευματική κηδεμονία έναν από τους πιο επίδοξους λαούς στην περιφέρειά του. Το εκχριστιανισμένο ρωσικό έθνος του Βλαδίμηρου θα παρέμενε ο σταθερότερος σύμμαχος της αυτοκρατορίας και μέχρι το θάνατό του τα δύο κράτη δεν θα ερχόντουσαν ποτέ σε σύγκρουση, καθώς η κοινή θρησκεία προσδιόριζε και τα κοινά εθνικά τους συμφέροντα.

¹²³ Gustave Schlumberger, Βασίλειος Β' Βουλγαροκτόνος, Μέρος Α', Νεανικά Έτη, εκ. Δημιουργία, 1999, σελ. 465-476

¹²⁴ Στο ίδιο σελ. 477-484

¹²⁵ Gustave Schlumberger, Βασίλειος Β' Βουλγαροκτόνος, Μέρος Β', Αυτοκρατορικοί Χρόνοι, εκ. Δημιουργία, 1999, σελ. 24-28. Η Άννα, όπως περιγράφει ο Schlumberger, γνωρίζοντας ότι ο πρίγκιπας πάσχει από μια ασθένεια στα μάτια, του διαμήνυσε ότι το ταχύτερο που θα βαπτιστεί θα θεραπευτεί. Ακούγοντας αυτό ο Βλαδίμηρος απάντησε «εάν τούτο γίνει, αληθώς ο Θεός των χριστιανών είναι μέγας Θεός». Όντως αμέσως μετά τη βάπτισμα ο Βλαδίμηρος γιατρεύτηκε, πιθανότατα βέβαια από ένα αρχίατρο της αυλής που ανήκε στη συνοδεία της πριγκίπισσας και αμέσως είπε «*νυν μόνον γινώσκω τον αληθινόν Θεόν*».

Ο Βασίλειος Β' είχε χρησιμοποιήσει με επιδεξιότητα δύο από τα ισχυρότερα μέσα της βυζαντινής διπλωματίας, την ορθόδοξη θρησκεία με τον εκχριστιανισμό των Ρως του Κιέβου και το δυναστικό γάμο της πορφυρογέννητης Άννας με τον ειδωλόατρη πρίγκιπα τους Βλαδίμηρο, προκειμένου να συνάψει μια σημαντική εξωτερική συμμαχία και να επιτύχει τους σκοπούς του. Είχε δε πετύχει την ανακοπή της ανόδου της στρατιωτικής αριστοκρατίας που απειλούσε την ασφάλεια και την επιβίωση της ίδιας της αυτοκρατορίας τις προηγούμενες δεκαετίες. Σε αυτό βέβαια συντέλεσε και ο επαναπροσανατολισμός της στρατηγικής του βυζαντινού επεκτατισμού, από την Ανατολή που ήταν επί Νικηφόρου Β' Φωκά και Ιωάννη Α' Τσιμισκή, προς τη Δύση και κυρίως τη Βουλγαρία και την ιταλική χερσόνησο.

Οι επιτυχημένες εκστρατείες των προηγούμενων δύο στρατηλατών αυτοκρατόρων είχαν επεκτείνει τη βυζαντινή επικράτεια στην ανατολή ως την Παλαιστίνη τον Καύκασο και τον Ευφράτη ποταμό, καθιστώντας την αυτοκρατορία κυρίαρχη δύναμη της λεγόμενης *εύφορης ημισελήνου* της Μέσης Ανατολής, μιας περιοχής που λόγω των πλούσιων εδαφών της, αποτελούσε τη βασική πηγή της οικονομικής της ανάπτυξης, ικανής να χρηματοδοτεί τις αλληπάλληλες εκστρατείες των αυτοκρατόρων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Αρβελέρ: «*το Βυζάντιο ακολουθεί μια επεκτατική πολιτική, την οποία ολοκληρώνει χάρη στα μέσα, σε ανθρώπους και χρήμα που του προμηθεύει η ανακτημένη Ανατολή*¹²⁶». Ο αναπροσανατολισμός της στρατηγικής του Βασιλείου Β', με την ανακοπή του περαιτέρω επεκτατισμού προς την Ανατολή, όπως είχε σχεδιαστεί από τον Ιωάννη Α' Τσιμισκή σε συνεργασία με αρμενικές δυνάμεις αλλά δεν υλοποιήθηκε λόγω του πρόωγου θανάτου του, αφαίρεσε τη δυνατότητα μεγαλύτερης οικονομικής ανάπτυξης. Η επιλογή βέβαια του Βασιλείου ήταν συνειδητή για δύο λόγους. Ο πρώτος ήταν το γεγονός ότι από τον πλούτο της Ανατολής επωφελούνταν κυρίως η στρατιωτική αριστοκρατία η οποία έπρεπε πάση θυσία να αποδυναμωθεί για τους λόγους που έχουν ήδη αναφερθεί. Ο δεύτερος ήταν η ενίσχυση της ασφάλειας της πρωτεύουσας, με αύξηση του στρατηγικού βάθους της άμυνάς της, καθώς λόγω της απόκεντρης θέσης της από το κέντρο της αυτοκρατορίας λειτουργούσε και ως συνοριακό φρούριο. Η

¹²⁶ Ελένη Γλύκατζη – Αρβελέρ, Η Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκ. Ψυχογιός, 2014, σελ. 53

κατάκτηση της βαλκανικής προσέδωσε αυτή την ασφάλεια για επιθέσεις από βορειοδυτικά στην Κωνσταντινούπολη και ταυτόχρονα την επανατοποθέτησε ως κέντρο βάρους της αυτοκρατορίας, αντί της Μικράς Ασίας.

Το κόστος από αυτό τον επαναπροσανατολισμό της στρατηγικής του επεκτατισμού προς τα Βαλκάνια ήταν ότι έχασε την ευκαιρία να κατακτήσει το σύνολο των πλούσιων περιοχών της *εύφορης ημισελήνου*. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Παπασωτηρίου:

«Η Κωνσταντινούπολη έγινε ασφαλέστερη από επιθέσεις στην ενδοχώρα και στα τείχη της. Η παραδοσιακή άρχουσα τάξη της έγινε ασφαλέστερη στη μονοπώληση της κεντρικής εξουσίας. Για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία ως σύνολο όμως η απόκτηση των κεντρικών Βαλκανίων αποτελούσε φτωχό υποκατάστατο των πλούσιων περιοχών της εύφορης ημισελήνου, που ένας Νικηφόρος Φωκάς ή ένας Ιωάννης Τσιμισκής θα είχαν κατακτήσει κατά την τριακονταετία που ο Βασίλειος Β' ο Βουλγαροκτόνος ανέλωσε για τον βουλγαρικό του πόλεμο¹²⁷».

Σε κάθε περίπτωση όμως, κατά το 10ο αιώνα αντιστράφηκε η μεγάλη οικονομική παρακμή του 7ου αιώνα. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Βασίλειος κληροδότησε στο διάδοχό του το δεύτερο μεγαλύτερο απόθεμα 14.400.000 νομισμάτων¹²⁸.

2.3.3. Η Στρατιωτική Στρατηγική του 10ου Αιώνα

Ο νέος προσανατολισμός της πολιτικής του Βυζαντίου με αντικειμενικό σκοπό την επέκταση προκάλεσε αλλαγές της υψηλής στρατηγικής του στη διάσταση της στρατιωτικής στρατηγικής, καθώς περνούσε από την άμυνα στην επίθεση¹²⁹. Από τα μέσα του 10ου αιώνα η αυτοκρατορία προέβη σε μια σειρά στρατηγικών επιθέσεων, τόσο εναντίον των μουσουλμάνων στο νότο, όσο και εναντίον των Βουλγάρων στο βορρά. Η εποχή των μεγάλων αραβικών επιθέσεων είχε παρέλθει, όταν είχε υιοθετηθεί η στρατιωτική στρατηγική της

¹²⁷ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 268

¹²⁸ Στο ίδιο, σελ.243. Μεγαλύτερο απόθεμα στη βυζαντινή αυτοκρατορία ήταν τα 23.040.000 νομίσματα του Αναστασίου στις αρχές του 6ου αιώνα, ο οποίος όμως κατείχε πολύ μεγαλύτερη έκταση.

¹²⁹ Για αναλυτική παρουσίαση της στρατιωτικής αναγέννησης του 10ου αιώνα βλ. Edward N. Luttwak, Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκ. Τουρίκη, 2009, κεφάλαιο 14

άμυνας σε βάθος, κατά την οποία αποφεύγονταν οι παρατεταμένες μάχες και επιδιωκόταν η φθορά του αντιπάλου με έμμεσες μεθόδους, όπως εφέλκυση του αντιπάλου σε πεδία που δεν μπορούσαν να αναπτυχθούν μεγάλες δυνάμεις, οι ενέδρες και κατόπιν οι καταδρομικές αντεπιθέσεις στα πλάγια ή στα νώτα του εχθρού. Με το πέρασμα από την άμυνα στην επίθεση έπρεπε ο βυζαντινός στρατός να βρει τρόπους να επικρατεί σε μεγάλες παρατεταγμένες μάχες, όπου ο ίδιος σε αντίθεση με πριν, βρισκόταν μακριά από τις γραμμές ανεφοδιασμού του. Η βασιλεία του Νικηφόρου Β' Φωκά είναι αυτή που σηματοδοτεί τη νέα εποχή με την εφαρμογή επιθετικών επιχειρήσεων αντί των έμμεσων αμυντικών και επαναφέρει τακτικές του 6ου αιώνα επί Ιουστινιανού. Παρά όμως αυτές τις ομοιότητες των τακτικών στρατών των δύο αυτών περιόδων, υπήρχαν και σημαντικές διαφοροποιήσεις. Το στρατιωτικό εγχειρίδιο *Η Στρατηγική Έκθεσις και Σύνταξις*¹³⁰, το οποίο αποδίδεται στον ίδιο το Φωκά, αναφέρεται στις επεκτατικές εκστρατείες έναντι των Αράβων στην ανατολική Μικρά Ασία, έχοντας δηλαδή την ίδια γεωγραφική περιοχή και τους ίδιους αντιπάλους με το προγενέστερο έργο *Περί Παραδρομής Πολέμου*¹³¹, το οποίο όμως αναφερόταν σε αμυντικό αγώνα, προτάσσοντας τακτικές έμμεσης προσέγγισης, με τις οποίες ο στρατηγός κάνει πολλά με λίγα μέσα.

Η σημαντικότερη καινοτομία του Νικηφόρου ήταν η δημιουργία ενός νέου βαρέως σώματος ιππικού, των *καταφράκτων*, που είχαν το ρόλο που αναλαμβάνουν τη σύγχρονη εποχή τα βαριά τεθωρακισμένα άρματα μάχης, της διάσπασης της αμυντικής τοποθεσίας σε παρατεταγμένες μάχες. Επρόκειτο για ιππείς με ολόσωμη φολιδωτή θωράκιση πάνω σε θωρακισμένα άλογα, πλήρως εξοπλισμένοι, με το κλασικό όπλο του αγώνα εκ του συστάδην, το σιδερένιο ρόπαλο. Ο σχηματισμός μάχης ήταν ως εξής: το κύριο σώμα του ιππικού αναπτυσσόταν σε τρεις μακρόστενες παρατάξεις, καθεμία βάθους μερικών ιππέων. Η παράταξη ήταν χωρισμένη σε τρία μέρη με τήρηση διαστημάτων μεταξύ τους, με τους κατάφρακτους να αποτελούν το μεσαίο μέρος της πρώτης παράταξης, με σκοπό τη διάσπαση του κέντρου της εχθρικής

¹³⁰ Για το *Η Στρατηγική Έκθεσις και Σύνταξις*, βλ. Edward N. Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, εκ. Τουρίκη, 2009, σελ. 547-566

¹³¹ Για το *Περί Παραδρομής Πολέμου*, βλ. Edward N. Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, εκ. Τουρίκη, 2009, σελ. 551-535

παράταξης¹³². Σε μεγάλα εκστρατευτικά σώματα το τμήμα των κατάφρακτων έφθανε και τους 12 ζυγούς (όρδινους) σε βάθος. Το σχήμα της παράταξης ήταν σφηνοειδές τραπέζιο, με τον στενότερο εγγύτερο ζυγό επαφής με τον εχθρό να αποτελείται από 20 ιππείς, σε κάθε επόμενο ζυγό να προστίθενται 2 ιππείς σε κάθε πλευρά και το δωδέκατο να φθάνει τελικά τους 64. Οι οπλίτες των τεσσάρων πρώτων ζυγών έφεραν σιδερένια ρόπαλα (σιδηροραβδία), αυτοί των πτερυγίων ελαφρύτερα ρόπαλα, τα οποία προσφερόντουσαν και για ρίψη (βαρδούκια και ματσούκια), σπάθες (παραμήρια) και λόγχες (κοντάρια), ενώ οι τοξότες βρίσκονταν στο κέντρο της παράταξης. Άπαντες έφεραν επιπλέον και *σπαθία*, ένα μακρύ όπλο σα μαχαίρι, τουλάχιστον 90 εκατοστά, για μάχη σώμα με σώμα. Το τμήμα, βαριά θωρακισμένο, ήταν προστατευμένο από τα εχθρικά όπλα και βέλη, αλλά αργό και δυσκίνητο, χρησίμευε για τη διάσπαση του κέντρου της εχθρικής παράταξης. Την επερχόμενη καταδίωξη του εχθρού πραγματοποιούσαν άλλα τμήματα ελαφρού ιππικού.

Όπισθεν της πρώτης παρατάξεως οι βυζαντινοί τηρούσαν δύο εφεδρικές δυνάμεις. Η πρώτη από αυτές τεσσάρων τμημάτων, με διαστήματα μεταξύ τους, προκειμένου αν απαιτηθεί να οπισθοχωρήσει η πρώτη παράταξη να υπάρχει χώρος. Η δεύτερη αποτελούταν από τρία τμήματα, επίσης με διαστήματα μεταξύ τους. Το σχηματισμό μάχης συμπλήρωναν τρεις μονάδες ελαφρού ιππικού. Οι δύο ήταν τοποθετημένες αριστερά και δεξιά από τα τρία τμήματα της παράταξης, υλοποιώντας υπερκερωτικούς ελιγμούς στα πλευρά του εχθρού, προσφέροντας παράλληλα ασφάλεια πλευρών και νώτων. Η τρίτη των *προκουρσατόρων*¹³³ ήταν μια ευέλικτη μονάδα πρώτης γραμμής κρούσης, με ιππείς που έφεραν τόξα και λόγχες και επιχειρούσαν να αποδιοργανώσουν τον εχθρό, παρενοχλώντας τον με γρήγορους ελιγμούς, πριν την επίθεση του κυρίως σώματος. Το σημαντικότερο στη διεξαγωγή παρατεταγμένων επιθέσεων ήταν τα βαρέα τμήματα να διατηρούσαν τη συνοχή της παράταξης τους. Διαφορετικά όπου αυτή διασπóταν δημιουργούνταν ρήγματα στα οποία εφορμούσε ο εχθρός. Αυτός ήταν και ο κύριος αντικειμενικός σκοπός στις επιθέσεις των *προκουρσατόρων*, η δημιουργία δηλαδή αυτών των ρηγμάτων.

¹³² Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 245

¹³³ Edward N. Luttwak, Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκ. Τουρίκη, 2009, σελ. 558. Ο όρος αναφέρεται σε ένα ελαφρύ ιππικό, που προοριζόταν για ανίχνευση, επιδρομές, αναγνωρίσεις και απόκρουση των αντιστοίχων ενεργειών του εχθρού.

Στο πεζικό η καινοτομία του Νικηφόρου Β' Φωκά ήταν η ίδρυση νέων Μονάδων ικανών να υποστηρίξουν επεκτατικές εκστρατείες, των *ταξιαρχιών*. Αυτές αποτελούνταν από 1000 οπλίτες, εκ των οποίων 400 έφεραν βαριά πανοπλία, 300 τόξο, 200 λόγχη και 100 δόρατα. Ο ρόλος βέβαια του πεζικού στις επεκτατικές εκστρατείες ήταν κυρίως η ασφάλεια μετόπισθεν και η προστασία των γραμμών ανεφοδιασμού. Επιπλέον, σε περίπτωση αρνητικής εξέλιξης της επίθεσης, μπορούσε να οργανώσει μια αμυντική τοποθεσία, όπισθεν της οποίας θα μπορούσε να ανασυνταχθεί το κυρίως σώμα.

Τα εκστρατευτικά σώματα, τα οποία επί Νικηφόρου είχαν συνολικά 8000 ιππείς, 504 καταφράκτους και 16000 πεζούς¹³⁴, οδήγησαν τους βυζαντινούς στις μεγάλες νίκες απέναντι στους Άραβες στα ανοιχτά πεδία των μαχών της Μικράς Ασίας, τα οποία δεν ενδείκνυνται για έμμεσες στρατηγικές άμυνας.

Το θέατρο επιχειρήσεων όμως της βαλκανικής χερσονήσου, στο οποίο θα επιχειρούσε μερικά χρόνια αργότερα ο Βασίλειος Β', ήταν τελείως διαφορετικό. Οι γεωλογικές της συνθήκες, με δασωμένες οροσειρές να δεσπόζουν στην ενδοχώρα, ήταν ιδανικές για ενέδρες και καταδρομικές ενέργειες, βασικά συστατικά της έμμεσης αμυντικής στρατηγικής. Ο Βασίλειος έπρεπε να συνδυάσει τις νέες τακτικές με τις παραδοσιακές της έμμεσης προσέγγισης, προκειμένου να βγει νικητής απέναντι στη βουλγαρική αυτοκρατορία του Σαμουήλ.

Οι πληροφορίες που έχουμε για τις εκστρατευτικές μεθόδους του Βασιλείου στη βαλκανική προέρχονται από το *Ανώνυμο Βιβλίο περί Τακτικής*¹³⁵, η συγγραφή του οποίου ανάγεται στις αρχές της βασιλείας του. Στο επιχειρησιακό επίπεδο το εγχειρίδιο δίνει έμφαση περισσότερο στην ασφάλεια των στρατευμάτων κατά τις κινήσεις και στην αποφυγή ρίσκων σε βάρος του αιφνιδιασμού, προτάσσοντας στρατηγικές άμεσης προσέγγισης, με την ασφαλή συγκέντρωση του συνόλου της ισχύος έναντι του κέντρου βάρους του εχθρού. Χαρακτηριστικές είναι οι οδηγίες που δίνει για την οργάνωση της προσωρινής στρατοπεδιάς ενός εκστρατευτικού σώματος, της διέλευσης από εδάφη που ο

¹³⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 247

¹³⁵ Στο ίδιο, σελ. 248. Σύμφωνα με τον Luttwak πιθανός συγγραφέας του εγχειριδίου είναι ο στρατηγός του Βασιλείου, Νικηφόρος Ουρανός, σελ.546

εχθρός έχει τη δυνατότητα να στήσει ενέδρες, όπως τα ορεινά περάσματα και της προετοιμασίας των πολιορκιών, προτάσσοντας πάντα την ασφάλεια των στρατευμάτων. Ιδιαίτερη σημασία δίνει επίσης στη χρήση κατασκόπων και συλλογή πληροφοριών. Σε τακτικό όμως επίπεδο υιοθετεί πρακτικές έμμεσης προσέγγισης, προσπαθώντας να αξιοποιήσει την κινητικότητα και τον αιφνιδιασμό υπέρ της αποσταθεροποίησης του εχθρού.

Οι μεγάλες νίκες του Βασιλείου Β' βασίστηκαν εν πολλοίς στην έμμεση προσέγγισή, λαμβάνοντας υπόψη ότι και οι Βούλγαροι απέφευγαν τις παρατεταγμένες μάχες εναντίον ισχυρότερων αντιπάλων. Είχε άλλωστε ο ίδιος υποστεί τη βαριά ήττα του 986, όταν τα στρατεύματά του έπεσαν στην ενέδρα στο στενό της Πύλης του Τραϊανού. Οι μάχες του Σπερχειού το 997 και του Αξιού το 1003 κρίθηκαν από τις νυχτερινές καταδρομικές ενέργειες των βυζαντινών, που βρήκαν τους αντιπάλους τους απροετοίμαστους στα στρατόπεδα τους, στα οποία δεν τηρούσαν επαρκή μέτρα ασφάλειας¹³⁶. Στην αποφασιστικότερη δε των μαχών, αυτή της διάβασης του Κλειδίου στην άνω κοιλάδα του Στρυμώνα το 1014, η νίκη ήρθε από το συνδυασμό μιας μετωπικής επίθεσης στο κέντρο της εχθρικής παράταξης, υπό τη διοίκηση του ίδιου του αυτοκράτορα, όπου οι Βούλγαροι κατά την προσφιλή τακτική τους είχαν τοποθετήσει πασσαλόπηκτους φράκτες, με έναν υπερκερωτικό ελιγμό πάνω από τα υψώματα του στρατηγού Νικηφόρου Ξιφία¹³⁷, ο οποίος έφθασε ως τα νώτα των εχθρικών δυνάμεων, κυκλώνοντας τους, με αποτέλεσμα να ακολουθήσει η σφαγή τους, χάριν της οποίας ο αυτοκράτορας, δύο αιώνες αργότερα, θα αποκτήσει το προσωνύμιο *Βουλγαροκτόνος*¹³⁸.

¹³⁶ Gustave Schlumberger, Βασίλειος Β' Βουλγαροκτόνος, Μέρος Β', Αυτοκρατορικοί Χρόνοι, εκ. Δημιουργία, 1999. Χαρακτηριστικές οι περιγραφές για τη μάχη του Σπερχειού στις σελ.184-185 και Αξιού στις σελ. 283-284

¹³⁷ Gustave Schlumberger, Βασίλειος Β' Βουλγαροκτόνος, Μέρος Β', Αυτοκρατορικοί Χρόνοι, εκ. Δημιουργία, 1999, σελ. 406 και Edward N. Luttwak, Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκ. Τουρίκη, 2009, σελ.301

¹³⁸ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Η Στρατηγική Σκέψη, Από την Αρχαιότητα ως Σήμερα, εκ. Ποιότητα, 2008, σελ. 113. Ο συγγραφέας αναφέρει σχετικά: «...όταν η αυτοκρατορία έφθασε στο απόγειό της επί Βασιλείου Β' Βουλγαροκτόνου και οι βυζαντινοί ακολούθησαν στρατηγική επέκτασης, υιοθετούσαν όλο και περισσότερο την άμεση προσέγγιση στο επιχειρησιακό επίπεδο (συγκέντρωση δυνάμεων στον επιχειρησιακό σκοπό, έστω με τίμημα την προβλεψιμότητα των κινήσεων τους) διατηρώντας εν τούτοις την έμμεση προσέγγιση στο τακτικό επίπεδο – σχετικό παράδειγμα αποτελεί ο κυκλωτικός ελιγμός του Νικηφόρου Ξιφία στη μάχη του Κλειδίου το 1014. Στην τελευταία δε μάχη οι Βυζαντινοί δεν άφησαν δίοδο διαφυγής στους περικυκλωμένους Βούλγαρους προβαίνοντας στην πλήρη καταστροφή των εχθρικών ενόπλων δυνάμεων».

2.3.4. Στρατηγικές Βασιλείου Β'

Προκειμένου η αυτοκρατορία να αντιμετωπίσει τις πολυσύνθετες απειλές και προκλήσεις που προέκυπταν από το ρευστό και διαρκώς μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον, λαμβάνοντας υπόψη κάθε φορά τους διαμορφωμένους συσχετισμούς ισχύος, η υψηλή στρατηγική της μακεδονικής δυναστείας, σε όλη τη διάρκειά της, ακολούθησε εκείνες τις στρατηγικές που υπηρετούσαν το όραμα της αναβίωσης της *βυζαντινής κοινοπολιτείας*, που επετεύχθη μέσω της εξάπλωσης του πολιτισμού του Βυζαντίου και της δημιουργίας συμμαχιών στην περιφέρειά του. Βασιζόμενη δε η αυτοκρατορία στην στρατιωτική ισχύ που ανέπτυξε τη συγκεκριμένη περίοδο, προέβη σε μεγάλη εδαφική επέκταση, εξασφαλίζοντας την άμυνα των συνόρων της, ενισχύοντας παράλληλα τις δυνατότητες οικονομικής υποστήριξής της, αφού διεύρυνε τη βάση άντλησης οικονομικών πόρων. Έχοντας, τέλος, ως γνώμονα την αρχή της πειθούς, ακολούθησε σε κάποιες περιοχές, κυρίως του βορείου μετώπου, πολιτικές ισορροπίας δυνάμεων, μέσω της εφαρμογής ευέλικτης διπλωματίας. Αυτή η εποχή της κατά τον Schlumberger *χρυσής εποποιίας* της στρατιωτικής επέκτασης χαρακτηρίζεται από την Αρβελέρ ως αναγέννησης της *βυζαντινής οικουμενικότητας* ή αλλιώς του *βυζαντινού ιμπεριαλισμού*, σαφώς αντίθετη από την *περιορισμένη οικουμενικότητα* της προηγούμενης οικονομολογικής εποχής¹³⁹.

Πριν από την εξεταζόμενη εποχή της βασιλείας του Βασιλείου Β', θα γίνει μια σύντομη ανάλυση των στρατηγικών των δύο προγενέστερων στρατηλατών προκειμένου να διαφανούν οι μεταβολές που επήλθαν κατά τη βασιλεία του. Κατά την περίοδο αυτή ο βυζαντινός επεκτατισμός οδήγησε στην απορρόφηση ή κατάκτηση άλλοτε συμμαχικών ή υποτελών ηγεμονιών σε περιοχές που περιέβαλλαν την αυτοκρατορία, όπως η βαλκανική χερσόνησος και η υπερκαυκασία.

Στη βαλκανική επί Νικηφόρου Β' Φωκά, ενός αυτοκράτορα που δε φημιζόταν για τις διπλωματικές ικανότητες, είχαμε τη διατάραξη των σχέσεων με τους Βούλγαρους. Η βυζαντινή πολιτική, από τη εποχή του Ρωμανού Α' Λακαπηνού, ακολουθούσε στρατηγική κατευνασμού, βασισμένη στο

¹³⁹ Αλέξιος Γ.Κ. Σαββίδης, Benjamin Hendrickx, Εισαγωγή στη Βυζαντινή Ιστορία (284-1461), εκ. Ηρόδοτος, 2008, σελ. 61

διπλωματικό γάμο της εγγονής του Ρωμανού Α', Μαρίας με τον Τσάρο Πέτρο, υιό του Συμεών της Βουλγαρίας, που συνοδεύονταν από καταβολή πληρωμών ως επιδοτήσεων προς την τσαρίνα. Ο θάνατος της όμως το 965 θα δημιουργήσει μια κρίση στις φιλικές ως τότε σχέσεις με τη Βουλγαρία, καθώς ο Νικηφόρος, αφού πρώτα διέκοψε τις πληρωμές, κατόπιν έδωσε τη βουλγαρική πρεσβεία που είχε παρουσιαστεί στην Κωνσταντινούπολη για να τις διεκδικήσει και τέλος, σε μια επίδειξη ισχύος, προκάλεσε πόλεμο καταλαμβάνοντας συνοριακά βουλγαρικά οχυρά. Διαγιγνώσκοντας όμως την αδυναμία του να μεταφέρει ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις, λόγω των ανοιχτών μετώπων στην Ανατολή, προχώρησε σε μια εξισοροπητική πολιτική, πληρώνοντας με 108.000 νομίσματα το Ρώσο ηγεμόνα Σβιατοσλάβο για να επιτεθεί στη Βουλγαρία από το βορρά. Οι βουλγαρικές δυνάμεις συνετρίβησαν, αλλά η νέα ανησυχία του Νικηφόρου αφορούσε την απειλή της ασφάλειας της αυτοκρατορίας, λόγω της γεωπολιτικής αλλαγής που είχε επέλθει με την αντικατάσταση στην περιοχή των χριστιανών Βουλγάρων από ειδωλολάτρες Ρώσους. Κάνοντας εκ νέου στροφή στην πολιτική του, σύναψε συμμαχία με τους Βουλγάρους και παρακίνησε τους Πατζινάκες, σε μια εξισοροπητική πολιτική, να εισβάλουν στη Ρωσία. Η στρατηγική του είχε θετικό αποτέλεσμα και οι Ρώσοι επέστρεψαν στην πατρίδα τους το 968.

Με την ανατροπή του Νικηφόρου Β' Φωκά και την ενθρόνιση του Ιωάννη Α' Τσιμισκή το 969, οι Ρώσοι αναθάρρησαν, επέστρεψαν στη Βουλγαρία και παρά την πρόταση ειρήνης του αυτοκράτορα προς το Σβιατοσλάβο, απαίτησαν την αποχώρηση των βυζαντινών στρατευμάτων από τις ευρωπαϊκές επαρχίες, συμπεριλαμβανομένης της Κωνσταντινούπολης. Η απάντηση του Τσιμισκή στα παράλογα ρωσικά αιτήματα ήταν μια αστραπιαία επίθεση που οδήγησε τα βυζαντινά στρατεύματα ως το Δούναβη και το Σβιατοσλάβο στη συνθηκολόγηση το 971. Ο ίδιος δε θα δολοφονηθεί κατά την επιστροφή του στη Ρωσία από Πατζινάκες συμμάχους του Βυζαντίου. Παρά το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια του πολέμου ο Τσιμισκής είχε συνάψει συμμαχία με τους Βούλγαρους, αναγνωρίζοντας τον Μπόρις Β' ως διάδοχο του Πέτρου, μετά την ήττα των Ρώσων άλλαξε στάση αποφασίζοντας την προσάρτηση της ανατολικής Βουλγαρίας και την αιχμαλωσία του Μπόρις, επιδεινώνοντας τις σχέσεις με την ηγέτιδα τάξη της. Ο βυζαντινός ηγεμονισμός του Τσιμισκή προκάλεσε την εξέγερση των υιών του κόμητα Νικαλάου, των *κομητόπουλων* Δαυίδ, Μωησή, Ααρών και Σαμουήλ, οι

οποίοι αργότερα, κατά τη διάρκεια της στάσης του Βάρδα Σκληρού την τριετία 976-979, εξαπέλυσαν μεγάλες επιθέσεις κατά των βαλκανικών επαρχιών στα Βαλκάνια, κυριαρχώντας στην περιοχή.

Στην Υπερκαυκασία οι τοπικές ηγεμονίες απορροφήθηκαν σταδιακά από το Βυζάντιο, χωρίς να απαιτηθεί να δημιουργηθούν νέες συμμαχίες πέραν της περιοχής.

Στην Ιταλική χερσόνησο ασκούσαν μια πολιτική συμμαχιών, με προεξέχουσα τη σημαντικής γεωπολιτικής αξίας πόλη της Βενετίας, δίαυλο εμπορίου μεταξύ δυτικής Ευρώπης και Βυζαντίου. Ο Τσιμισκής μάλιστα το 971 απαίτησε και πέτυχε τη διακοπή της προμήθειας με ναυπηγική ξυλεία και οπλισμό του αραβικού στόλου, πράξη που επικυρώθηκε από τις αρχές της Βενετίας με σχετικό διάταγμα. Η άνοδος δε της ισχύος του Όθωνα Α' αντιμετωπίστηκε από τον Τσιμισκή με κατευναστική πολιτική, που επικυρώθηκε όπως έχουμε προαναφέρει με το γάμο της ανιψιάς του Θεοφανούς με το διάδοχο Όθωνα Β'.

Έχοντας αναλύσει τις στρατηγικές των προκατόχων του θα προβούμε στη συνέχεια στην ανάλυση των στρατηγικών του Βασιλείου Β'. Στη Βαλκανική χερσόνησο, στην ανάλωση το μεγαλύτερο μέρος της βασιλείας του, άσκησε στρατηγική επέκτασης, η οποία πήρε τη μορφή ολοκληρωτικού πολέμου εναντίον των Βουλγάρων του Σαμουήλ. Μετά την αποφασιστικής σημασίας νίκη του στη διάβαση του Κλειδίου το 1014 τους καθυπόταξε και προσάρτησε τα εδάφη τους, αποκαθιστώντας τη βυζαντινή κυριαρχία από την Αδριατική ως το Δούναβη. Οι πρώην βουλγαρικές επαρχίες οργανώθηκαν σε Θέματα και η εκκλησία τους υποβιβάστηκε από πατριαρχείο σε αρχιεπισκοπή, παραμένοντας αυτοκέφαλη ως μέσο διευκόλυνσης της ενσωμάτωσης των Βουλγάρων στη βυζαντινή αυτοκρατορία. Η επιτυχής στρατηγική επέκτασης ως το Δούναβη είχε ως αρνητικό επακόλουθο ότι άφηνε την αυτοκρατορία εκτεθειμένη από βορρά σε επιδρομές βαρβάρων, χωρίς το απαιτούμενο αμυντικό στρατηγικό βάθος που προσέδιδε στην αυτοκρατορία η βουλγαρική αυτοκρατορία.

Προκειμένου να αντισταθμίσει αυτό το μειονέκτημα, ο Βασίλειος επιχείρησε την εξάπλωση της πολιτισμικής επιρροής του Βυζαντίου προς τις βόρειες ηγεμονίες των Ρως και των Μαγυάρων, σε εφαρμογή της

στρατηγικής των συμμαχιών. Η μεγαλύτερη επιτυχία του, με ιστορική σημασία για τη μετέπειτα ιστορία ολόκληρης της ανατολικής Ευρώπης, ήταν αναμφίβολα η υπαγωγή της Ρωσίας υπό τη βυζαντινή πολιτική και κυρίως πολιτισμική σφαίρα επιρροής. Αυτό επετεύχθη, όπως έχει προαναφερθεί, με την επιδέξια χρήση δύο από τα σημαντικότερα μέσα τη βυζαντινής διπλωματίας, της θρησκείας και των δυναστικών γάμων. Ο γάμος της αδελφής του πορφυρογέννητης Άννας με τον ηγεμόνα των Ρως του Κιέβου Βλαδίμηρο και ο επακόλουθος εκχριστιανισμός του ρωσικού έθνους, αποτέλεσαν την αρχή μιας από τις σημαντικότερες συμμαχίες της ιστορίας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Η αντίστοιχη προσπάθεια εκχριστιανισμού των Μαγυάρων δεν ευοδώθηκε, καθώς ο ηγεμόνας τους Στέφανος επέλεξε να προσχωρήσει στο χριστιανισμό, υπό τη λατινική εκκλησία το 1000. Σε πολιτικό όμως επίπεδο ακολουθήθηκε εφαρμόστηκε μια στρατηγική συνεργασίας, που ξεκίνησε το 1004 με τη συνδρομή της Ουγγαρίας στον πόλεμο κατά των Βουλγάρων, συμμαχία που συνεχίστηκε ως το 12ο αιώνα, παρά το γεγονός ότι η Ουγγαρία ήταν μέρος της δυτικής εκκλησίας¹⁴⁰. Η πετυχημένη υψηλή στρατηγική του Βασιλείου στην περιοχή είχε επιτύχει να ελέγξει όλα τα κέντρα ισχύος στα βόρεια σύνορα της, με ένα πετυχημένο συνδυασμό στρατηγικών· τους Ρώσους και τους Μαγυάρους με στρατηγική συμμαχιών και τους Βούλγαρους με στρατηγική επέκτασης, προσθέτοντάς τους στους Πατζινάκες, με τους οποίους τηρούσε στρατηγική εξισορρόπησης. Το αποτέλεσμα ήταν να μην απειληθεί η αυτοκρατορία επί βασιλείας του από εχθρούς βόρεια του Δουνάβευς.

Στην περιοχή της υπερκαυκασίας, αντίθετα δεν υιοθετήθηκε στρατηγική συμμαχιών, αλλά επέκτασης, με την κατάκτηση εδαφών στις περιοχές της σημερινής νότιας Γεωργίας, της ανατολικής Τουρκίας και του δυτικού Ιράν, με το θάνατο του Αρμένιου ηγεμόνα Δαυίδ του Τάο το 1000, αφού τον είχε πείσει ή εξαναγκάσει να μην ορίσει διάδοχο¹⁴¹. Ο Βασίλειος επιδίωξε με αυτόν τον τρόπο να εξουδετερώσει τους τοπικούς ηγεμόνες που μερικά χρόνια πριν είχαν ταχθεί στο πλευρό των στασιαστών Βάρδα Φωκά και Βάρδα Σκληρό, κατά τη διάρκεια των εμφυλίων. Η κατάκτηση της κεντρικής υπερκαυκασίας είχε ένα αρνητικό επακόλουθο, καθώς αποδυνάμωσε τις τοπικές ηγεσίες, οι οποίες, λειτουργούσαν διαχρονικά ως προφυλακές ασφαλείας για την αυτοκρατορία, πολλές φορές και ως

¹⁴⁰ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 271

¹⁴¹ Edward N. Luttwak, Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκ. Τουρίκη, 2009, σελ. 298

στρατηγικοί σύμμαχοι. Το αποτέλεσμα δε θα αργούσε να φανεί, όταν μερικά χρόνια αργότερα η κατάκτηση αυτών των εδαφών από τους Σελτζούκους Τούρκους το 1071, με τη νίκη τους στη μάχη του Ματζικέρτ, θα ήταν οριστική, σφραγίζοντας την παρακμή του Βυζαντίου.

Στα νότια σύνορα της αυτοκρατορίας, στα οποία οι προκάτοχοι του πέτυχαν περιφανείς νίκες εις βάρος των Αράβων εφαρμόζοντας επεκτατική στρατηγική, ο Βασίλειος, λόγω του αναπροσανατολισμού της πολιτικής του, ακολούθησε άλλη στρατηγική. Το εμιράτο των Χαμδανιδών του Χαλεπιού, που είχε δεχθεί φόρο υποτέλειας από την εποχή του Νικηφόρου Β΄ Φωκά, λειτουργούσε προστατευτικά έναντι του επιθετικού χαλιφάτου των Φατιμίδων και ο Βασίλειος ακολουθούσε στρατηγική άμυνας. Το 1001 όμως, θέλοντας να επικεντρωθεί αποκλειστικά στην εκστρατεία εναντίον της Βουλγαρίας, διαπραγματεύτηκε και πέτυχε μια δεκαετή συνθήκη ανακωχής, σε εφαρμογή στρατηγικής συμμαχιών, με τον χαλίφη αλ-Χακίμ, η οποία ανανεώθηκε άλλες δυο φορές το 1011 και το 1023.

Στη Δύση ο Βασίλειος αναβάθμισε περαιτέρω τις σχέσεις της αυτοκρατορίας με τη Βενετία, ενώ επιδίωξε μια μονιμότερη προσέγγιση με τη γερμανική αυτοκρατορία του Όθωνα, προωθώντας το γάμο της πορφυρογέννητης ανιψιάς του Ζωής με τον Όθωνα Γ΄, υιό του Όθωνα Β΄ και της Θεοφανούς. Ο γάμος δεν έμελλε να πραγματοποιηθεί, λόγω του αιφνίδιου θανάτου της Ζωής στο ταξίδι της προς την Ιταλία και η προσπάθεια στενότερης συνεργασίας με την ισχυρότερη λατινική αυτοκρατορία δεν ολοκληρώθηκε. Η ισχύς όμως της αυτοκρατορίας στην Ιταλία θα είχε μεγιστοποιηθεί αν ο Βασίλειος προλάβαινε να υλοποιήσει το μεγαλύτερο στόχο του να κατακτήσει τη Σικελία. Ο θάνατος τον βρήκε στις 15 Δεκεμβρίου 1025, εν μέσω των προετοιμασιών για την εκστρατεία, η οποία τελικά πραγματοποιήθηκε από τους διαδόχους του, οι οποίοι και σε αυτό το ζήτημα φάνηκαν ανεπαρκείς συνεχιστές του έργου του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Η Υψηλή Στρατηγική των ΗΠΑ μετά τον Ψυχρό Πόλεμο

3.1. Εισαγωγή

Πολλοί αναλυτές έχουν ισχυριστεί ότι η εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ, αμέσως μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου και την τελική της επικράτηση, βρέθηκε ουσιαστικά χωρίς κυρίαρχη αποστολή, η οποία θα διαμόρφωνε ανάλογα την υψηλή της στρατηγική¹⁴². Τα χρόνια που ακολούθησαν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οι ΗΠΑ είχαν αναλωθεί σε μια στρατηγική ανάσχεσης της Σοβιετικής Ένωσης, η κατάρρευση της οποίας οδήγησε στην ανάγκη επαναπροσανατολισμού της πολιτικής τους, καθώς δημιούργησε ένα κενό ισχύος στο ανατολικό ημισφαίριο. Ένας νέος κόσμος είχε αναδειχθεί, με τη δυτική Ευρώπη και μέρος των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών, τη βόρεια Αμερική και τον αναπτυσσόμενο κόσμο να χαρακτηρίζονται από ειρήνη, ασφάλεια και δημοκρατία, ενώ τα υπόλοιπα μέρη του πλανήτη γνώριζαν την αστάθεια, την έκρηξη εθνοτικών συγκρούσεων και εμφύλιων συρράξεων¹⁴³.

Δύο ακαδημαϊκές προσεγγίσεις, αλληλοσυγκρουόμενες μεταξύ τους, προσπάθησαν στις αρχές τις δεκαετίας του 1990 να προσδιορίσουν τις προκλήσεις της νέα εποχής για την αμερικάνικη εξωτερική πολιτική. Η πρώτη του Φράνσις Φουκουγιάμα με το επιχείρημα του *τέλους της ιστορίας*, που επετεύχθη λόγω της επικράτησης του φιλελευθερισμού και η δεύτερη του Σάμιουελ Χάντιγκτον περί *σύγκρουσης των πολιτισμών*, σύμφωνα με την οποία τις ιδεολογικές διαχωριστικές γραμμές του ψυχρού πολέμου, μεταξύ Δύσης και Ανατολής, αντικατέστησαν οι διαχωριστικές γραμμές που είχαν ως βάση τις πολιτισμικές διαφορές. Το πρώτο επιχείρημα ήταν αρεστό στην πλειονότητα της αμερικάνικης πολιτικής σκηνής, αφού απεδείκνυε την επικράτηση των αρχών και

¹⁴² Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικάνικο Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, εκ. Ποιότητα, 5η έκδοση 2012, σελ. 389

¹⁴³ *Εθνοτική σύγκρουση* είναι αυτή μεταξύ κοινοτήτων που βλέπουν τους εαυτούς τους ως έχοντες διαφορετική κληρονομιά όσον αφορά τις σχέσεις ισχύος, ενώ *εμφύλια σύγκρουση* είναι η αμφισβήτηση μεταξύ φυλών στο πλαίσιο της ίδιας κοινότητας ως προς τον τρόπο διακυβέρνησης της κοινότητας. Βλ. Ειρήνη Χειλά, *Οι Διεθνείς Συγκρούσεις στον 21ο Αιώνα, Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης*, εκ. Ποιότητα 2013, σελ. 49

ιδεών της επικρατούσας σχολής σκέψης του φιλελεύθερου ιδεαλισμού¹⁴⁴, ενώ το δεύτερο επιχειρούσε να εξηγήσει τις αφορμές και τους λόγους της έκρηξης του εθνικισμού και των εθνοφυλετικών συρράξεων που ταλάνιζαν την ανατολική Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική. Εν τέλη και τα δύο επιχειρήματα, αφού δέχθηκαν έντονη κριτική, απεδείχθησαν ανεπαρκή στο να περιγράψουν πως θα είναι ο κόσμος τον 21ο αιώνα. Το πρώτο, που υποστήριξε ότι πλέον όλος ο κόσμος θα ακολουθήσει το πετυχημένο φιλελεύθερο μοντέλο ανάπτυξης και δημοκρατίας απεδείχθη μια ψευδαίσθηση, κατόπιν των γεγονότων της δεκαετίας του 1990, με την έκρηξη των ανθρωπιστικών κρίσεων, συνέπεια των προαναφερθέντων συγκρούσεων και της νέας διάστασης που εξέλαβε το φαινόμενο της τρομοκρατίας, ειδικά μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου. Ο Φουκουγιάμα απέτυχε κυρίως να προβλέψει ότι ο εθνικισμός θα παρέμενε ζωντανός, αγνοώντας τη δυναμική των θρησκευτικών πολέμων του ισλαμικού κόσμου¹⁴⁵. Το δεύτερο, που υποστήριξε ότι είχε παρέλθει η εποχή των ιδεολογιών και άρχιζε αυτή των πολιτισμικών αντιθέσεων, κατά την οποία κάθε κράτος για να κάνει τις επιλογές του θα κατέφευγε στις πολιτισμικές του κυρίως αξίες, βάζοντας σε δεύτερη μοίρα τους οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες, ουσιαστικά απομυθοποιήθηκε από τη δυναμική που ανέπτυξε το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, που απέδειξε ότι οι αλληλεξαρτήσεις στο παγκόσμιο γίνεσθαι είναι πολύ ευρύτερες. Ακόμα μεγαλύτερο κενό της προσέγγισης του Χάντιγκτον αποτέλεσε το γεγονός ότι δεν υπολόγιζε τις συγκρούσεις μεταξύ των μελών του ίδιου πολιτισμού, δηλαδή στο εσωτερικό του, ενώ επίσης δεν ξεκαθάριζε τη σχέση της εξωτερικής πολιτικής των μελών ενός κοινού πολιτισμού¹⁴⁶.

Εν τέλη η αποτυχία των δύο αυτών απόψεων, επανέφερε τις παραδοσιακές προσεγγίσεις. Το ρεαλιστικό παράδειγμα επιμένει ότι τίποτα δεν

¹⁴⁴ Ο Κίσιγγκερ αναφέρει σχετικά: «Καθώς ο Ψυχρός Πόλεμος όδευε προς το τέλος του, η κρατούσα άποψη στην Αμερική ήταν ότι το βασικό έργο του προσεταιρισμού είχε επιτευχθεί. Πλέον θα αναδυόταν μια ειρηνική παγκόσμια τάξη, εφόσον οι δημοκρατίες φρόντιζαν να συνδράμουν στο τελικό κύμα των δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων στις χώρες οι οποίες τελούσαν ακόμη υπό απολυταρχικά καθεστώτα. Έτσι, θα πραγματοποιόταν πλήρως το όραμα του Ουίλσον. Οι ελεύθεροι πολιτικοί και οικονομικοί θεσμοί θα εξαπλώνονταν και τελικά θα κατασείγαζαν τους παρωχημένους ανταγωνισμούς, για να επικρατήσει ένα κλίμα ευρύτερης αρμονίας», Henry Kissinger, *Παγκόσμια Τάξη, Σκέψεις γύρω από το χαρακτήρα των εθνών και την πορεία της ιστορίας*, εκ. Λιβάνη, 2014, σελ. 441

¹⁴⁵ Stanley Hoffmann, *Χάος και Βία, Η Παγκοσμιοποίηση, τα Καταρρέοντα Κράτη, Η Τρομοκρατία και η Αμερικάνικη Εξωτερική Πολιτική*, εκ. Παπαζήση, 2011, σελ. 52.

¹⁴⁶ Στο ίδιο, σελ. 53

έχει αλλάξει στις διεθνείς σχέσεις από την εποχή του Θουκυδίδη, με την ισχύ των κρατών να έχει σημαίνοντα ρόλο στη βασική επιδίωξή τους, που δεν είναι άλλη από την ασφάλεια και την επιβίωση τους. Οι διεθνείς θεσμοί και οργανισμοί συνεχίζουν να έχουν δευτερεύοντα ρόλο. Στη νέα εποχή όμως δυσκολεύεται να ενσωματώσει τις μεγάλες αλλαγές που επέφερε η παγκοσμιοποίηση και μεγάλα παγκόσμια προβλήματα, όπως η περιβαλλοντική μόλυνση, οι φυσικές καταστροφές και η εμφάνιση μη κρατικών δρώντων ως απειλών. Οι φιλελεύθεροι από την άλλη ερμήνευσαν το νέο κόσμο υπό το θρίαμβο της παγκοσμιοποίησης, η οποία καταργεί τα σύνορα με νέα μέσα πληροφοριών και επικοινωνίας, δημιουργώντας νέες ευκαιρίες προόδου και ευημερίας στους συμμετέχοντες. Τα κράτη έχουν δύο επιλογές, ή να παραμείνουν κλειστά με κίνδυνο να απομονωθούν και να περιπέσουν σε παρακμή ή να ενσωματωθούν στο σύστημα, αποδεχόμενα όμως το νέο μειωμένο τους ρόλο, που αφορά εσωτερικά κυρίως ζητήματα, όπως την κοινωνική και φυσική προστασία του.

3.2. Επισκόπηση Υψηλής Στρατηγικής ΗΠΑ

Προτού αναλυθεί η υψηλή στρατηγική των ΗΠΑ κατά τη μεταψυχροπολεμική περίοδο, θα γίνει αρχικά μια παρουσίαση του διεθνούς συστήματος, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί με τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου. Στη συνέχεια θα γίνει μια σύντομη παρουσίαση των ιδεολογικών ρευμάτων και παραδόσεων που διαχρονικά διαμορφώνουν την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ και καθορίζουν την υψηλή της στρατηγική.

3.2.1. Διεθνές Σύστημα μετά τον Ψυχρό Πόλεμο

Το διεθνές σύστημα μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου βρέθηκε σε μια φάση μετεξέλιξης, με μεγάλες αλλαγές στο διεθνή καταμερισμό ισχύος. Παρά το γεγονός της αναμφισβήτητης μεταβολής της διεθνούς πολιτικής και της κατανομής ισχύος, το διεθνές σύστημα παρέμενε άναρχο, με την απουσία μιας κεντρικής αρχής που θα επέβαλε κανόνες και νόμους. Ο Mearsheimer πιστοποιεί αυτό το γεγονός, αναφέροντας ότι οι πέντε κατά τον ίδιο υποθέσεις με

βάση τις οποίες είναι οργανωμένος ο κόσμος, παρέμεναν ανέπαφες και αναλλοίωτες¹⁴⁷.

Οι νέες απειλές στο διεθνές σύστημα δεν είναι το ίδιο ευκρινείς, όπως ήταν η αντίστοιχη σοβιετική απειλή, καθώς αυτές είναι πολύ περισσότερες, μικρότερης ίσως έντασης, οι οποίες όμως εκδηλώνονται σε διαφορετικά πεδία και με διαφορετικές εντάσεις. Η πολλαπλή αυτή προέλευση των διαφορετικής βαρύτητας απειλών, καταδεικνύει και τη δυσκολία υιοθέτησης μιας ενιαίας στρατηγικής, τόσο εντός του πολιτικού συστήματος των ΗΠΑ, όσο και μεταξύ των συμμάχων τους.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 είχε διαμορφωθεί μια εντελώς νέα κατάσταση στην παγκόσμια ισορροπία ισχύος. Στην ανατολική Ευρώπη, στη θέση της πανίσχυρης Σοβιετικής Ένωσης είχαν εμφανιστεί μετά τη διάλυση της 15 άλλα, τα περισσότερα οικονομικά ανίσχυρα και με σοβαρά εθνικά ζητήματα, κράτη. Αντίστοιχα προβλήματα, λόγω της κοινωνικής τους μετεξέλιξης, αντιμετώπιζαν και τα υπόλοιπα κράτη της ανατολικής Ευρώπης, τα περισσότερα από τα οποία έσπευσαν να ενταχθούν σε διεθνείς οργανισμούς ασφαλείας, όπως το NATO και η Ευρωπαϊκή Ένωση μετά τη δημιουργία της το 1993. Το μεγαλύτερο όμως πρόβλημα στην ευρωπαϊκή ήπειρο προέκυψε με τον αιματηρό εμφύλιο της πρώην Γιουγκοσλαβίας, τη μεγαλύτερη πολεμική σύρραξη στην ήπειρο από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, που ανέδειξε, πρώτον, τις παθογένειες και τις αδυναμίες του ΟΗΕ και κυρίως της Ευρωπαϊκής Ένωσης που κλήθηκε ανεπιτυχώς να διαχειριστεί την κρίση και δεύτερον, τον παραμένοντα σημαντικό ρόλο του NATO και στη νέα εποχή. Άλλοι σημαντικοί παράγοντες μεταβολής της ισχύος στην ευρωπαϊκή ήπειρο ήταν η ένωση των δύο Γερμανιών και η οικονομική ισχυροποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην περιοχή της Μέσης Ανατολής η κατάσταση παρέμενε ασταθής, ενώ σε πολλά μέρη του κόσμου και κυρίως στην Αφρικανική ήπειρο μαίνονταν εμφύλιες συρράξεις, οι οποίες οδήγησαν στην

¹⁴⁷ Οι 5 αυτές υποθέσεις είναι: πρώτον, τα κράτη είναι οι κύριοι δρώντες της διεθνούς πολιτικής που ενεργούν σε ένα άναρχο σύστημα, δεύτερον, οι μεγάλες δυνάμεις έχουν μια εν γένει επιθετική συμπεριφορά, τρίτον, τα κράτη δεν μπορούν να είναι σίγουρα για τις πιθανές προθέσεις των άλλων κρατών, τέταρτον, η επιβίωση είναι η κύρια αξία για τις μεγάλες δυνάμεις και τέλος πέμπτον, τα κράτη είναι ορθολογικοί δρώντες. Βλ. John J. Mearsheimer, Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων, εκ. Ποιότητα, 2011, κεφάλαιο 2.

εφαρμογή των λεγόμενων *ανθρωπιστικών επεμβάσεων*, όπως στις περιπτώσεις της Αϊτής, της Σομαλίας και του Κοσόβου.

Σε αυτό το υπό διαμόρφωση νέο διεθνές σύστημα οι ΗΠΑ είχαν αναμφισβήτητα δεσπόζουσα θέση. Με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης καμία άλλη χώρα δεν μπορούσε να τις αντιπαρατεθεί. Υπερείχαν σε ισχύ σε παγκόσμιο επίπεδο, τόσο σε στρατιωτική, όσο και σε οικονομική και πολιτισμική. Το ερώτημα που γεννήθηκε ήταν για τη μορφή που θα έπαιρνε το νέο διεθνές σύστημα. Θα δημιουργούνταν μια νέα ισορροπία ισχύος μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων που θα εδραίωνε ένα πολυπολικό σύστημα, θα μετεξελίσσονταν σε ένα νέο διπολικό, με ένα δυτικό και έναν ανατολικό πόλο ή μήπως ανέδιδε ένα μονοπολικό σύστημα με τις ΗΠΑ να εδραιώνουν την ηγεμονία τους; Υπήρξαν και αυτοί που πίστεψαν στην εγκαθίδρυση μιας διαρκούς ειρήνης, βασισμένης στη συνεννόηση και συνεργασία των μεγάλων δυνάμεων, σε εφαρμογή του *Παγκοσμίου μοντέλου* του Κάπλαν¹⁴⁸.

Πολλοί αναλυτές ισχυρίστηκαν ότι το διεθνές σύστημα ήταν ουσιαστικά μονοπολικό, λόγω της πρωτοκαθεδρίας των ΗΠΑ σε όλα τα επίπεδα, μέσω της επικράτησης της φιλελεύθερης δημοκρατίας και της παγκοσμιοποίησης. Στην πραγματικότητα το μεταδιπολικό, μεταψυχροπολεμικό σύστημα έδειχνε να έχει στοιχεία τόσο μονοπολικού, όπως μια υπερδύναμη που υπερισχύει σε όλους τους τομείς, ικανή να προβάλλει την ισχύ της όποτε χρειαστεί, προωθώντας τα συμφέροντά της, αλλά και πολυπολικού, όπως την ανάγκη συνεννόησης στη διευθέτηση διεθνών ζητημάτων, σε εφαρμογή πολυμερών δράσεων, ένα σύστημα που ο Huntington χαρακτήρισε ως περίεργο μονοπολυπολικό υβρίδιο¹⁴⁹. Ο Waltz, από την άλλη, σε άρθρο του το 1993 με τίτλο *The Emerging Structure of International Politics*¹⁵⁰, ισχυρίστηκε ότι το σύστημα παρέμενε διπολικό, καθώς η Ρωσία παρέμενε μεγάλη δύναμη, κυρίως στρατιωτικά με πυρηνικές δυνατότητες, αλλά και λόγω άλλων ενδεικτών ισχύος, όπως του μεγέθους της, των φυσικών πόρων της και του πληθυσμού της, ενώ ταυτόχρονα δεν είχαν αναδειχθεί άλλες

¹⁴⁸ Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Αμερικάνικη Εξωτερική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο*, Ιδεολογικά Ρεύματα, εκ. Ποιότητα, 2003, σελ.81. Το ιδεατό *παγκόσμιο μοντέλο* του Κάπλαν προϋποθέτει την καθολική αποδοχή λειτουργίας ενός παγκόσμιου οργανισμού, όπως ο ΟΗΕ, ως παγκόσμια κεντρική εξουσία και θα αποτελούσε ένα συνεκτικό και ειρηνικό διεθνές σύστημα.

¹⁴⁹ Στο ίδιο, σελ. 91-92

¹⁵⁰ Όλο το άρθρο που δημοσιεύτηκε στο *International Security*, Vol 18, No 2, pp 44-79, στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.ir.rochelleterman.com/sites/default/files/Waltz%201993.pdf>

μεγάλες δυνάμεις ικανές να αμφισβητήσουν την πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ. Παρά το γεγονός ότι αναγνώριζε ότι το σύστημα έρρεπε προς το μονοπολικό, απέφευγε να το χαρακτηρίσει έτσι, καθώς θεωρούσε ότι οι ΗΠΑ χρειαζόντουσαν τη συναίνεση των υπολοίπων μεγάλων δυνάμεων στη διευθέτηση των διεθνών ζητημάτων. Αναλύοντας ιστορικά το διεθνές σύστημα διαπίστωνε ότι αυτό, μέσω του συστήματος της ισορροπίας ισχύος, απέτρεπε διαχρονικά τη δημιουργία μιας και μόνο υπερδύναμης. Επειδή στη μεταψυχροπολεμική εποχή δεν υπήρχε ο δυνητικός εξισορροπιστής των ΗΠΑ θεώρησε ότι δομή του συστήματος ήταν αφύσικη και ως εκ τούτου μεταβατική.

Ο Mearsheimer¹⁵¹, ο οποίος αναλύει το ζήτημα σε υποσυστήματα, συμφωνεί ότι το σύστημα παραμένει διπολικό στην Ευρώπη. Για την περίπτωση όμως της βορειοανατολικής Ασίας ισχυρίζεται ότι το σύστημα είναι ισορροπημένο πολυπολικό, με τις ΗΠΑ, Ρωσία και Κίνα να μην διαθέτουν χαρακτηριστικά δυνητικού ηγεμόνα στην περιοχή. Συμπληρωματικά, τονίζει ότι το διεθνές σύστημα δεν είναι μονοπολικό, καθώς παρότι οι ΗΠΑ είναι ηγεμόνας στο δυτικό ημισφαίριο, δεν είναι πλανητικός ηγεμόνας. Στο διεθνές σύστημα υπάρχουν τουλάχιστον άλλες δύο μεγάλες δυνάμεις, η Κίνα και η Ρωσία, ενώ και οι ίδιες οι ΗΠΑ δεν προτίθενται να εγκαθιδρύσουν πλανητική ηγεμονία, δεδομένης και της δυσκολίας προβολής ισχύος δια μέσου των ωκεανών, το οποίο αποτελεί βασικό του επιχείρημα.

3.2.2. Ιδεολογικά Ρεύματα και Παραδόσεις

Υπάρχει μια γενική παραδοχή ότι τα κράτη, τα οποία είναι μέρη του διεθνούς συστήματος, διαμορφώνουν την πολιτική και στρατηγική τους, κυρίως με βάση τις πιέσεις που δέχονται από αυτό και τις απειλές και αλληλοεπιδράσεις των άλλων δρώντων του συστήματος και όχι σύμφωνα με τους δικούς τους ιδεολογικούς προσανατολισμούς. Εξαίρεση σε αυτό τον κανόνα αποτελούν οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, οι οποίες εξαιτίας της κυρίαρχης θέσης που κατέχουν στο διεθνές σύστημα δεν απειλούνται βραχυπρόθεσμα από καμία άλλη χώρα, μέλος του διεθνούς συστήματος. Συνεπώς, είναι σε θέση να διαμορφώσουν την πολιτική τους σύμφωνα με τη δική τους παράδοση και την ιδεολογική τους ταυτότητα. Συνεπώς η ανάλυση των ιδεολογικών ρευμάτων των

¹⁵¹ John Mearsheimer, Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων, εκ. Ποιότητα, 2011, σελ. 734-37

ΗΠΑ θα βοηθήσει στην κατανόηση των πολιτικών που υιοθετήθηκαν διαχρονικά από τις πολιτικές της ηγεσίες.

Η αμερικανική εξωτερική πολιτική χαρακτηρίζεται από τη σύνθεση του πραγματισμού, με τον οποίο διαχειρίζεται τις καθημερινές διπλωματικές της υποθέσεις και του ιδεαλισμού, με τον οποίο προωθεί τις ιστορικές ηθικές της πεποιθήσεις¹⁵². Προκύπτουν έτσι δύο βασικές σχολές σκέψης, αυτή του απομονωτισμού, η οποία πρεσβεύει ότι οι ΗΠΑ πρέπει να λειτουργούν ως μοντέλο δημοκρατικής διαδικασίας για τα υπόλοιπα έθνη, απέχοντας όμως από το διεφθαρμένο διεθνές σύστημα και αυτή του παρεμβατισμού, που υποστηρίζει ότι οι ΗΠΑ πρέπει να προβαίνουν σε ιδεολογικές σταυροφορίες διάδοσης των αξιών και αρχών τους. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Παπασωτηρίου:

«η παλινδρόμηση αυτή δείχνει μια έντονα ιδεολογική κοινωνία που πιστεύει στη μοναδικότητά της και που θεωρεί ότι είτε πρέπει να είναι απομονωμένη από τις "αθλιότητες" του Παλαιού Κόσμου, για να μη "μολυνθεί" και διαφθαρεί η ίδια, είτε πρέπει να αλλάξει τον υπόλοιπο κόσμο κατ' εικόνα και ομοίωσή της¹⁵³».

Παρά το γεγονός ότι οι δυο αυτές αρχές έχουν αντίρροπη στόχευση, αντλούν τις αρχές του από το ίδιο σύστημα αξιών, που υποστηρίζει ότι οι ΗΠΑ έχουν το καλύτερο πολιτικό σύστημα, βασισμένο στις αρχές της δημοκρατίας, του δικαίου και της ελευθερίας, στην έκφραση, την άποψη και την οικονομία.

Η ροπή της αμερικάνικης εξωτερικής πολιτικής ήταν ανέκαθεν προς τον απομονωτισμό, λόγω της πεποίθησης της αμερικάνικης μοναδικότητας που βασίζεται σε δημοκρατικές και ανθρωπιστικές αξίες και του πλεονεκτήματος της ασφάλειας που της προσέδιδε η γεωγραφική της απόσταση από τις άλλες ηπείρους. Η αμερικάνικη εξωτερική πολιτική, αφού αμφιταλαντεύτηκε μεταξύ των δύο αυτών σχολών μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, με την είσοδο των ΗΠΑ σε

¹⁵² Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, Η Αμερικάνικη Εξωτερική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, Ιδεολογικά Ρεύματα, εκ. Ποιότητα, 2003, κεφάλαιο 1

¹⁵³ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Αμερικάνικο Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002, εκ. Ποιότητα, 5η έκδοση 2012, σελ. 37

αυτόν και κυρίως μετά την επιτυχή για αυτές έκβασή του, πρωτοστάτησε, μέσω του προέδρου Ουίλσον, στη δημιουργία της Κοινωνίας των Εθνών, ορμώμενη από την ολοένα αυξανόμενη ισχύ, σε μια προσπάθεια οικοδόμησης μιας διεθνούς τάξης βασισμένης στις αξίες και τα ιδανικά της, για την ορθότητα των οποίων ήταν απόλυτα πεπεισμένη. Στη μεταουίλσονική περίοδο του μεσοπολέμου οι ΗΠΑ ήθελαν μια ηθική και ειρηνική παγκόσμια τάξη, μη πρόθυμες όμως να πληρώσουν το τίμημα που τους αναλογούσε. Αυτή η τάση απομονωτισμού τους άφησε εκτός αρχικά του Β' Παγκόσμιου Πόλεμου, ως την επίθεση που δέχθηκε στο έδαφός της στο Περλ Χάρμπορ, περίοδο όπου νομιμοποιήθηκαν στην πολιτική σκηνή, αλλά και στην κοινή γνώμη οι αρχές του παρεμβατισμού, οι οποίες θα επικρατήσουν καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, με μόνη εξαίρεση την περίοδο του πολέμου στο Βιετνάμ. Με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου εμφανίστηκε ένα ρεύμα νεοαπομονωτιστών, οι οποίοι έχοντας ως βασικά επιχειρήματα την παντοδυναμία των ΗΠΑ και την ανυπαρξία δυνητικών απειλών για την ασφάλεια, την κυριαρχία και την εδαφική της ακεραιότητα, σε ένα περιβάλλον πυρηνικής ισορροπίας, υποστήριξαν την απεμπλοκή τους από τη διεθνή σκηνή. Στον οικονομικό τομέα ισχυρίζονταν ότι οι ΗΠΑ είναι αυτόρκες και ικανές να εξασφαλίσουν την ευημερία, εκφράζοντας αντίθεση στον υψηλό προϋπολογισμό για την άμυνα, ο οποίος μπορεί να μειωθεί χωρίς να υπονομεύεται η ασφάλεια της χώρας, η οποία διασφαλίζεται από την ύπαρξη πυρηνικών όπλων και τη γεωγραφική θέση της χώρας στο μέσο των δύο μεγάλων ωκεανών. Τα επιχειρήματά τους δεν υιοθετήθηκαν από τους διαμορφωτές της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ, καθώς κρίθηκε ότι η πιθανή αναδίπλωση των ΗΠΑ θα δημιουργούσε ένα κενό ισχύος στο διεθνή καταμερισμό, το οποίο πιθανώς θα έσπευδαν να καλύψουν άλλοι ανταγωνιστές, ενώ κανείς δεν μπορούσε να αποκλείσει την ανάδυση μιας μελλοντικής νέας απειλής.

Οι τέσσερις κυριότερες ιδεολογικές παραδόσεις των ΗΠΑ είναι η *ουίλσονική*, η *χαμιλτονιακή*, η *τζακσονική* και η *τζεφερσονιακή*¹⁵⁴, έχοντας πάρει τα ονόματα των αμερικανών ηγετών που είτε τις εμπνεύστηκαν πρώτοι, είτε μέσω της πολιτικής τους τις υποστήριξαν και εφάρμοσαν.

¹⁵⁴ Σχετική ανάλυση στο Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21ο Αιώνα*, εκ. Ποιότητα, 2009, κεφάλαιο 9

Η *ουίλσονική* πολιτική χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια διάδοσης εκ μέρους των ΗΠΑ των φιλελεύθερων και δημοκρατικών αξιών σε πανανθρώπινο επίπεδο. Σύμφωνα με αυτή την παράδοση, οι ΗΠΑ οφείλουν να μεσολαβούν ή να παρεμβαίνουν, προκειμένου οι δυτικές αξίες της δημοκρατίας να διαδοθούν σε ολόκληρο τον κόσμο. Στην κεντροαριστερή της εκδοχή εκφράζεται μέσω των πολυμερών συνεργασιών εντός του πλαισίου λειτουργίας διεθνών οργανισμών, ενώ στην κεντροδεξιά νεοσυντηρητική, μέσω της μονομερούς δράσης, με σκοπό την εξάπλωση ή και επιβολή των παραπάνω ιδεών. Στο πλαίσιο αυτής της παράδοσης ο Κλίντον επιδίωξε τη διεύρυνση του ΝΑΤΟ προς ανατολάς και προέβη στην διενέργεια ανθρωπιστικών επεμβάσεων. Ο Μπους ο νεότερος, κινούμενος στην ίδια λογική, επιδίωξε τον εκδημοκρατισμό της Μέσης Ανατολής, μέσω της επέμβασης και παρουσίας στο Ιράκ.

Η *χαμιλτονιακή* παράδοση, που στην ουσία αποτελεί την αμερικάνικη εκδοχή του ρεαλισμού, εστιάζει στο ρόλο της οικονομίας στη διαμόρφωση της ισχύος. Η ύπαρξη του σημερινού ανοικτού διεθνούς συστήματος, με την επικράτηση του φιλελεύθερου οικονομικού μοντέλου, αποτελεί την μεγαλύτερη επιτυχία της παράδοσης αυτής. Η εξωτερική πολιτική καθορίζεται με βάση το εθνικό συμφέρον, στο πλαίσιο ορθολογιστικής διαδικασίας, αφήνοντας την ιδεολογία και τις ηθικές αξίες εκτός. Η κύρια διαφορά των δύο παραπάνω παραδόσεων έγκειται στο γεγονός ότι οι *χαμιλτονιακοί* ενδιαφέρονται κυρίως για την προάσπιση του εθνικού συμφέροντος και όχι για ιδεολογικές σταυροφορίες *ουίλσονιακής* μορφής.

Η *τζακσονική* παράδοση αποτελεί ένα μείγμα εθνικισμού και λαϊκισμού. Βρίσκεται σε αντίθεση με την ιεραποστολική διάσταση του *ουίλσονισμού* και την οικονομοκεντρική διάσταση της *χαμιλτονιακής* παράδοσης. Εναντιώνεται στις πολυμερείς δεσμεύσεις των ΗΠΑ, όπως για παράδειγμα του πολέμου στο Ιράκ, ενώ βλέπει με σκεπτικισμό το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Απευθύνεται και βρίσκει απήχηση στα χαμηλότερα στρώματα της αμερικανικής κοινωνίας. Αναφορικά με τη χρήση στρατιωτικών μέσων, πρεσβεύει ότι αυτά θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για την προάσπιση πολύ σημαντικών εθνικών συμφερόντων, τονίζοντας την ανάγκη για ολοσχερή καταστροφή του εχθρού, σε περίπτωση που οι ΗΠΑ δεχτούν επίθεση.

Η *τζεφερσονιακή*, τέλος, παράδοση αφορά κυρίως την ανησυχία για ενδεχόμενη καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τους μηχανισμούς ασφάλειας των ΗΠΑ, εκφράζοντας μια επιφύλαξη για την ομοσπονδιακή κυβέρνηση σε ζητήματα κατάχρησης εξουσίας. Η ανησυχία αυτή πηγάζει από τη γενικότερη δυσπιστία των Αμερικανών πολιτών απέναντι στο κράτος, η οποία εντάθηκε μετά τα υπερβολικά μέτρα που έλαβε η κυβέρνηση Μπους, μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2001. Ως παράδοση βρίσκει απήχηση κυρίως στην αντιπολιτευτική ρητορική¹⁵⁵.

Οι δύο βασικές ιδεολογίες που αντιμάχονται κατά τη χάραξη της αμερικάνικης εξωτερικής πολιτικής είναι ο φιλελεύθερος ιδεαλισμός και ο πολιτικός ρεαλισμός. Ο ιδεαλισμός που εκφράστηκε αρχικά με τον απομονωτισμό ήταν η κυρίαρχη ιδεολογία κατά τον αντιαπιοικιακό αγώνα και τα πρώτα χρόνια μετά τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας το 1776, λόγω των αρχών που πρεσβεύει, αποτελώντας εδραιωμένη παράδοση της αμερικάνικης εξωτερικής πολιτικής. Παρά όμως τον ιδεαλισμό που διακήρυττε αυτή η ιδεολογία, στην πράξη η ανθρωπότητα γνώρισε τη μεγαλύτερη επέκταση από ένα κράτος, το οποίο από την αρχική ανασφάλεια και τρωτότητα πέρασε στον ηγεμονισμό του 20ου αιώνα¹⁵⁶.

Ο απομονωτικός ιδεαλισμός θα αντικατασταθεί αρχικά από τον ουίλσονιακό παρεμβατικό ιδεαλισμό, που θα βγάλει την Αμερική από τον απομονωτισμό με τις δεσμεύσεις του για εφαρμογή των αξιών της σε ολόκληρο τον πλανήτη, συνδέοντας την παγκόσμια ασφάλεια και ελευθερία με αυτές των ΗΠΑ, σε μια πρώτη έκφραση της αντίληψης για το ρόλο των ΗΠΑ στο διεθνές σύστημα ως *παγκόσμιου χωροφύλακα*, η οποία διατυπώθηκε με τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου¹⁵⁷, για να εξελιχθεί τελικά σε ρεαλιστικό παρεμβατισμό¹⁵⁸,

¹⁵⁵ Η διαμάχη μεταξύ Χάμιλτον και Τζέφερσον για τη σύναψη ή όχι συμμαχίας με τη Γαλλία εναντίον της Μεγάλης Βρετανίας είναι χαρακτηριστική. Ο Χάμιλτον είχε ταχθεί υπέρ της ουδετερότητας, προτάσσοντας το εθνικό συμφέρον, το οποίο απαγόρευε σε ένα μικρό κράτος όπως ήταν η Αμερική τότε, να έρθει σε αντίθεση με μια μεγάλη ευρωπαϊκή δύναμη, υποστηρίζοντας ότι η εξωτερική πολιτική βασίζεται στο συμφέρον και όχι στο συναίσθημα και την ιδεολογία. Ο Τζέφερσον, αντίθετα υποστήριξε τη συμμαχία στη βάση της κοινής ιδεολογικής συγγένειας με τη δημοκρατική Γαλλία σε σχέση με τη μοναρχική Αγγλία.

¹⁵⁶ Παναγιώτης Ήφαιστος, *Αμερικάνικη Εξωτερική Πολιτική, Από την «Ιδεαλιστική Αθωότητα» στο «Πεπρωμένο του Έθνους»*, εκ. Οδυσσέας, 1995, σελ 106-107

¹⁵⁷ Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Αμερικάνικη Εξωτερική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, Ιδεολογικά Ρεύματα*, εκ. Ποιότητα, 2003, σελ. 29

παρά την εμφάνιση υποστηρικτών του νεοαπομονωτισμού μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου.

Η ρεαλιστική σχολή ασκεί κριτική στην προσπάθεια των φιλελεύθερων να βασίσουν την πολιτική τους σε ηθικές αξίες, προτάσσοντας την έννοια του εθνικού συμφέροντος. Υποστηρίζουν ότι η εξωτερική πολιτική δεν μπορεί να βασίζεται σε ιδεολογικές σταυροφορίες, που πιθανώς θα ζημιώσουν τα αμερικάνικα συμφέροντα και ενδεχομένως θα οδηγήσουν σε υπερεπέκταση σε περιοχές του πλανήτη δίχως στρατηγική σημασία. Σύμφωνα με τη μινιμαλιστική τζεφερσονική του διάσταση οι ΗΠΑ πρέπει να προσδιορίσουν επακριβώς τα ζωτικά τους συμφέροντα και να τα υπερασπίσουν με το μικρότερο δυνατό κόστος. Οι τζακσονικοί, αντίθετα, προτάσσουν την υπεράσπιση του έθνους και υποστηρίζουν τις παρεμβάσεις κατόπιν μιας ξεκάθαρης εξωτερικής απειλής εναντίον των εθνικών συμφερόντων με κάθε μέσο, χωρίς να αναζητούν ένα ηθικό λόγο για να πολεμήσουν υπέρ αυτών. Για το λόγο αυτό επιβάλλεται οι ΗΠΑ να είναι διαρκώς σε επαγρύπνηση και να παραμένουν στρατιωτικά ισχυρές. Η ρεαλιστική χαμιλτονική σχολή τέλος προτάσσει τις οικονομικές δυνατότητες των ΗΠΑ, ορίζοντας το εθνικό συμφέρον με βάση οικονομικά κριτήρια. Παρότι ιστορικά υπήρξαν υποστηρικτές του οικονομικού προστατευτισμού, μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο τάχθηκαν υπέρ της πλήρους απελευθέρωσης της αγοράς και του εμπορίου. Υπερασπίζεται τον παρεμβατισμό σε κάθε γωνιά του πλανήτη, ακόμα και με μονομερείς ενέργειες, καθώς οι ΗΠΑ έχουν οικονομικά συμφέροντα σε όλο τον κόσμο.

Μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου οι φιλελεύθεροι ιδεαλιστές αναζητήσαν ένα πιο διευρυμένο ρόλο των ΗΠΑ και υποστήριξαν όλες τις επεμβάσεις, ακόμα και τις στρατιωτικές, υπό την προϋπόθεση ότι γίνονται για την προάσπιση των δημοκρατικών ιδανικών και την προώθηση των αμερικάνικων αξιών. Οι συντηρητικοί ρεαλιστές, αντίθετα, προέβαλαν τα θέματα ασφαλείας και προώθησης των αμερικάνικων συμφερόντων. Οι φιλελεύθεροι ιδεαλιστές λοιπόν ήταν υπέρ του διεθνούς παρεμβατισμού, ενώ οι ρεαλιστές γίνονταν πιο επιλεκτικοί.

¹⁵⁸ Παναγιώτης Ήφαιστος, Αμερικάνικη Εξωτερική Πολιτική, Από την «Ιδεαλιστική Αθωότητα» στο «Πεπρωμένο του Έθνους», εκ. Οδυσσεάς, 1995, σελ 115

Συμπερασματικά οι ΗΠΑ, έχοντας ουσιαστικά αποκλείσει την επιλογή του νεοαπομονωτισμού, είχαν να επιλέξουν ανάμεσα στον ρεαλιστικό επιλεκτικό επεμβατισμό (selective engagement) για την προάσπιση των ζωτικών τους συμφερόντων, είτε πολυμερώς μέσω διεθνών οργανισμών όπως το ΝΑΤΟ, είτε μονομερώς και στον ιδεαλιστικό επεμβατισμό της φιλελεύθερης σχολής για την προώθηση των αμερικανικών ιδεωδών, της δημοκρατίας και της ελεύθερης αγοράς, είτε βασισμένο στις αρχές δικαίου, στους διεθνείς οργανισμούς και την πολυμερή διπλωματία, είτε ακόμα και με τη μονομερή χρήση βίας¹⁵⁹. Στα επόμενα κεφάλαια θα αναλυθεί πως εκφράστηκαν αυτές σχολές σκέψης από τις αμερικάνικες ηγεσίες της μεταψυχροπολεμικής εποχής, κατά τη σχεδίαση και εφαρμογή της υψηλής στρατηγικής των ΗΠΑ.

3.3. Υψηλή Στρατηγική των ΗΠΑ μετά τον Ψυχρό Πόλεμο

3.3.1. Το Τέλος του Ψυχρού Πολέμου

Η διπολική αμερικανοσοβιετική διαμάχη, που είχε κυριαρχήσει για πενήντα χρόνια μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, έληξε με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, που σήμανε και τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου. Η ανησυχία πολλών θεωρητικών της εποχής για τον κίνδυνο στρατηγικής υπερεξάπλωσης των ΗΠΑ, ανάλογη με των άλλων ιστορικών αυτοκρατοριών που οδήγησαν στην παρακμή τους, δεν επαληθεύτηκε¹⁶⁰. Αντίθετα ήταν η Σοβιετική Ένωση αυτή που οδηγήθηκε στην πτώση, με την κατάρρευση να οφείλεται σε ένα συνδυασμό παραγόντων, τόσο λόγω της ασκηθείσας εξωτερικής πολιτικής του προέδρου Ρέιγκαν, όσο κυρίως των εσωτερικών δομικών προβλημάτων της ίδιας. Η εκλογή του συντηρητικότερου προέδρου των ΗΠΑ από τη δεκαετία του 1920 στις εκλογές του 1980, σήμαινε την ολοκλήρωση της στροφής προς τα δεξιά της αμερικάνικης κοινωνίας, που είχε ξεκινήσει από τον

¹⁵⁹ Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Αμερικάνικη Εξωτερική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, Ιδεολογικά Ρεύματα*, εκ. Ποιότητα, 2003, σελ. 109-111. Ο Νγε περιγράφει αυτή την κατάσταση ως εξής: «Οι Αμερικάνοι είναι διχασμένοι ως προς τον τρόπο εμπλοκής τους στα παγκόσμια πράγματα. Στο τέλος του Ψυχρού Πολέμου, πολλοί παρατηρητές κατατρέχονταν από το φάντασμα της επιστροφής στον αμερικάνικο απομονωτισμό. Ωστόσο, η συζήτηση σήμερα δεν διεξάγεται μεταξύ απομονωτιστών και διεθνιστών, αλλά επίσης, και εντός του μετώπου των διεθνιστών, ανάμεσα σε οπαδούς της μονομέρειας και οπαδούς της πολυμέρειας», Joseph Nye, *Το Παράδοξο της Αμερικάνικης Δύναμης*, εκ. Παπαζήση, 2003, σελ. 27

¹⁶⁰ Μόλις το 1987 ο ιστορικός Paul Kennedy είχε δημοσιεύσει το περίφημο βιβλίο που είχε γνωρίσει μεγάλη απήχηση, του *Rise and Fall of Great Powers*, στο οποίο ισχυριζόταν ότι οι ΗΠΑ βρίσκονταν σε κατάσταση στρατηγικής υπερεξάπλωσης ανάλογης με αυτές που είχαν προκαλέσει την παρακμή και πτώση των προηγούμενων μεγάλων δυνάμεων της ιστορίας.

Νίξον. Αυτή η επονομαζόμενη *συντηρητική αντεπανάσταση*, στην εξωτερική πολιτική εκφράστηκε σύμφωνα με τον Παπασωτηρίου «*με το συνδυασμό της έξαρσης του αμερικάνικου εθνικισμού και της αναβίωσης της αντικομμουνιστικής ιδεολογικής σταυροφορίας*¹⁶¹».

Ο Ρέιγκαν, βασισμένος στο μύθο ότι η Σοβιετική Ένωση είχε αποκτήσει υπεροπλία, αύξησε δραματικά τις αμυντικές δαπάνες και εγκατέλειψε την πολιτική της εξομάλυνσης των σχέσεων μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων, της *détente*¹⁶² και της στρατηγικής της ανάσχεσης. Για το Ρέιγκαν η πολιτική της *détente* εξίσωνε το θύμα με το θύτη και για το λόγο αυτό ήταν ηθικά απαράδεκτη και πολιτικά αδιέξοδη¹⁶³. Έτσι οι συμφωνίες περιορισμού των εξοπλισμών ήταν άνευ αξίας, αφού επέτρεπαν στους σοβιετικούς να αποκρύπτουν το συνολικό τους οπλισμό, ενώ η υπογραφή της *Τελικής Πράξης του Ελσίνκι*¹⁶⁴ παγίωσε τη σοβιετική ομηρία των κρατών της ανατολικής Ευρώπης¹⁶⁵. Επιπλέον η παραδοσιακή πολιτική της ανάσχεσης δεν ήταν πλέον αρκετή, αφού αυτό που τότε χρειαζόταν ήταν η οπισθοχώρηση του κομμουνισμού από όλες τις χώρες. Το ρεαλιστικό και συντηρητικό δόγμα της ανάσχεσης, στο οποίο είχε βασιστεί η αμερικάνικη εξωτερική πολιτική από τα τέλη της δεκαετίας του 1940, έπρεπε να

¹⁶¹ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικάνικο Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, εκ. Ποιότητα, 5η έκδοση 2012, σελ. 349

¹⁶² Η πολιτική της *Détente*, όπως υιοθετήθηκε από τους Νίξον και Κίσιγκερ, έθετε τις σχέσεις μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ σε ρεαλιστική βάση, επιδιώκοντας την εξασθένηση των εκατέρωθεν φοβιών ότι η άλλη πλευρά ήταν επεκτατική και εν τέλη τη μείωση του ανταγωνισμού μεταξύ τους και την αποκλιμάκωση της αντιπαλότητας τους. Η πολιτική αυτή ακολουθήθηκε στη συνέχεια τόσο από το Ρεπουμπλικάνο Φορντ, όσο και από το Δημοκρατικό Κάρτερ. Βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικάνικο Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, εκ. Ποιότητα, 5η έκδοση 2012, κεφάλαια 18 και 20.

¹⁶³ Ο Ρέιγκαν στην πρώτη του δημοσιογραφική διάσκεψη μετά την ανάληψη των καθηκόντων του στις 29 Ιανουαρίου 1981 και σε ερώτηση για τις σχέσεις με τη Σοβιετική Ένωση απάντησε: «*Λοιπόν, μέχρι στιγμής η Détente ήταν ένας μονόδρομος, που η Σοβιετική Ένωση έχει χρησιμοποιήσει για να πετύχει τους δικούς της στόχους*». Όλη η συνέντευξη στη διεύθυνση:

<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=44101>

¹⁶⁴ Ύστερα από προκαταρκτικές συναντήσεις και άλλες ενέργειες προετοιμασίας, την 1η Αυγούστου 1975, στο πλαίσιο της ΔΑΣΕ, οι αρχηγοί 35 κρατών-μελών συνήλθαν στη φινλανδική πρωτεύουσα και υπέγραψαν τις Συμφωνίες του Ελσίνκι που είναι γνωστές και ως Τελική Πράξη του Ελσίνκι. Η Πράξη αυτή, γνωστή επίσης ως Δεκάλογος του Ελσίνκι, καθόριζε τις βασικές αρχές συμπεριφοράς μεταξύ των συμμετεχόντων κρατών, καθώς και των κυβερνήσεών τους, απέναντι στους πολίτες τους. Η Τελική Πράξη του Ελσίνκι έθεσε τις βάσεις για περαιτέρω ανάπτυξη της ΔΑΣΕ. Το έγγραφο αυτό δεν είναι συνθήκη, αλλά πολιτικά δεσμευτική συμφωνία και διαιρείται σε τρία βασικά κεφάλαια, που αφορούν: Ζητήματα σχετικά με την ασφάλεια στην Ευρώπη, ζητήματα συνεργασίας στους τομείς της οικονομίας, της επιστήμης και της τεχνολογίας, καθώς και του περιβάλλοντος και τέλος ζητήματα συνεργασίας στον ανθρωπιστικό και σε άλλους τομείς. Ολόκληρο το κείμενο της συνθήκης στη διεύθυνση: <http://www.osce.org/mc/39501?download=true>

¹⁶⁵ Δημήτρης Καιρίδης, *Η Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική και η Συντηρητική Αντεπανάσταση*, Ο Μπους, Η Τρομοκρατία, το Ιράκ και το Ισλάμ, εκ. Σίδηρης, 2008, σελ. 106

αντικατασταθεί από την απώθηση – *roll back* – ξεκινώντας από τις χώρες του Τρίτου Κόσμου¹⁶⁶.

Παρά το γεγονός ότι ο Ρείγκαν συμφωνούσε με τη συντηρητική εκτίμηση για το μέγεθος της σοβιετικής απειλής, ήταν ωστόσο ο μόνος που είχε προβλέψει την επικείμενη κατάρρευσή της, καθώς ήταν πεπεισμένος ότι η εντυπωσιακή στρατιωτική μηχανή της στηριζόταν σε ετοιμόρροπα οικονομικά θεμέλια. Κεντρικό στοιχείο της πολιτικής του ήταν η μεγάλη αύξηση των αμυντικών δαπανών, με σκοπό να οδηγήσει σε ανάλογες δαπάνες την Σοβιετική Ένωση, έτσι ώστε να οδηγηθεί σε χρεωκοπία, η οποία θα επιταχύνονταν και από το γεγονός των οικονομικών δυσλειτουργιών του σοβιετικού συστήματος. Παρά το γεγονός ότι η πλειονότητα των αναλυτών της ύστερης εποχής αποδέχονται ότι ο κύριος λόγος της πτώσης της Σοβιετικής Ένωσης ήταν κυρίως οι ανίατες δομικές παθογένειες του σοβιετικού συστήματος και όχι τόσο η εξωτερική πίεση¹⁶⁷, δεν μπορεί να αγνοηθεί εντελώς και η άποψη ότι σε μεγάλο βαθμό συνείσφερε σε αυτό και η πολιτική του Ρείγκαν. Αυτό που είναι βέβαιο είναι ότι δαπάνες για νέα διηπειρωτικά πυρηνικά συστήματα ήταν μη αναγκαίες, καθώς τα ήδη υπάρχοντα ήταν υπεραρκετά, προκειμένου να επιτυγχάνεται μια αμοιβαία πυρηνική αποτροπή.

Στη Δυτική Ευρώπη ο Ρείγκαν υιοθέτησε μια *εκτεταμένη αποτροπή*, ως απάντηση στην ανάπτυξη από τους Σοβιετικούς, κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970, των ενδιάμεσων πυρηνικών πυραύλων ΣΣ-20, οι οποίοι απειλούσαν τόσο την Ευρώπη, όσο και την Κίνα, σε μια ήπειρο που οι Σοβιετικοί είχαν μεγάλη υπεροχή και στις συμβατικές δυνάμεις. Σε εφαρμογή του δόγματος της *ευέλικτης ανταπόδοσης*, επέμεινε στην εγκατάσταση των αντίστοιχων ενδιάμεσων πυρηνικών πυραύλων Cruise και Pershing στην Ευρώπη, η οποία ολοκληρώθηκε το 1983, παρά την αντίδραση του διεθνούς *Κινήματος για την Ειρήνη*, γεγονός που συνδυάστηκε με την αύξηση του πυρηνικού οπλοστασίου και της Γαλλίας, Βρετανίας και Κίνας. Επιπλέον, υιοθέτησε τη *στρατηγική της ενεργούς προετοιμασίας για διεξαγωγή πυρηνικού πολέμου*, με τη διεξαγωγή ασκήσεων ετοιμότητας, που έπειθαν τη σοβιετική πλευρά ότι οι ΗΠΑ δε θα

¹⁶⁶ Στο ίδιο σελ. 107

¹⁶⁷ Στο ίδιο σελ. 140

δίσταζαν να χρησιμοποιήσουν τα πυρηνικά τους όπλα. Το πιο φιλόδοξο όμως βήμα του Ρέιγκαν ήταν η *Πρωτοβουλία Στρατηγικής Άμυνας*, γνωστή ως *Strategic Defense Initiative – SDI*, που προέβλεπε την ανάπτυξη ενός συστήματος αντιπυραυλικής άμυνας, ικανό να καλύψει τις ΗΠΑ από μαζικό πυρηνικό χτύπημα. Παρότι αμφιλεγόμενο ως πρόγραμμα, θεωρείται από τους υποστηρικτές του ως ένας σημαντικός παράγοντας της λήξης του Ψυχρού Πολέμου υπέρ των ΗΠΑ. Οι επικριτές του ωστόσο, το θεώρησαν ως σπατάλη χρημάτων σε μια ανεφάρμοστη τεχνολογία, που απλά καθυστέρησε την προσέγγιση με τη Σοβιετική Ένωση του Γκορμπατσόφ¹⁶⁸.

Ιδιαίτερα αποτελεσματική, αν και με δυσάρεστες, όπως γνωρίζουμε σήμερα, μακροπρόθεσμες συνέπειες, ήταν η υποστήριξη των Μουτζαχεντίν που μάχονταν κατά της Σοβιετικής Ένωσης στο Αφγανιστάν το 1986, κυρίως με τη χορήγηση πυραύλων εδάφους-αέρος Stinger. Ο Ρέιγκαν φιλοδοξούσε να μετατρέψει το Αφγανιστάν σε σοβιετικό Βιετνάμ, όπερ και εγένετο, καθώς οι σοβιετικοί απομακρύνθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1980 από το Αφγανιστάν με σημαντικές απώλειες. Στον Τρίτο Κόσμο στράφηκε ενάντια σε αντιαμερικανικές δυνάμεις αναβιώνοντας την παγκόσμια αντικομμουνιστική σταυροφορία κατά αριστερών επαναστατικών κινημάτων/καθεστώτων στην Κεντρική Αμερική και Αφρική. Εξαίρεση αποτέλεσε η Κίνα για την οποία πίστευαν ότι δεν ήταν πραγματικά κομμουνιστική¹⁶⁹.

Σημαντικό μέρος των αμυντικών δαπανών των ΗΠΑ κατά την συγκεκριμένη περίοδο κατευθύνθηκε στην ανάπτυξη του αμερικανικού πολεμικού ναυτικού, με σκοπό την υπερκέραση των σοβιετικών δυνάμεων, την αποτροπή

¹⁶⁸ Ο Γκορμπατσόφ είχε διαγνώσει από 1985 τα προβλήματα τα οποία ήταν από καιρό ορατά και πόνταρε στην εξομάλυνση των σχέσεων με τις ΗΠΑ, ενώ επιδίωξε τον τερματισμό της κούρσας εξοπλισμών. Αστόχησε όμως στις εσωτερικές μεταρρυθμίσεις του, καθώς δεν επέτρεψε την εισαγωγή της ελεύθερης αγοράς στην παραγωγή και τοποθέτησε Ρώσους αντί ντόπιους στην ηγεσία των περιφερειακών σοβιετικών κομμουνιστικών κομμάτων, με σκοπό την πάταξη της διαφθοράς, γεγονός που οδήγησε σε ταραχές και διαλυτικές τάσεις στις δημοκρατίες της ΕΣΣΔ. Η κατάρρευση ήταν αναπόφευκτη και είναι θαύμα που ήταν αναίμακτη, με τη συμβολή της πολιτικής του Ρέιγκαν, ο οποίος είχε ανταποκριθεί στα ανοίγματα του Γκορμπατσόφ διαισθανόμενος τη δυνατότητα ευνοϊκού για τις ΗΠΑ τερματισμού του ψυχρού Πολέμου, υποστηρίζοντας τους μεταρρυθμιστές. Μπόρεσε έτσι ο Γκορμπατσόφ να επικεντρωθεί στην *περεστρόικα* (ανασυγκρότηση) και στην *γκλάζνοστ* (διαφάνεια) στο εσωτερικό της Σοβιετικής Ένωσης, μεταρρυθμίσεις που σύντομα επεκτάθηκαν και στα υπόλοιπα κράτη του Συμφώνου της Βαρσοβίας.

¹⁶⁹ Πρόκειται για φαινόμενο υιοθέτησης λανθασμένης αντίληψης, η οποία δεν πρέπει να έρχεται σε αντίθεση με τις αντιλήψεις των ηγετών και των οργάνων λήψεως αποφάσεων. Βασίζεται στο επιχείρημα ότι η Κίνα είναι με το μέρος μας, άρα είναι καλή. Εφόσον οι κομμουνιστές είναι κακοί, τότε η καλή Κίνα δεν είναι κομμουνιστική. Βλ. Robert Jervis, *Perceptions and Misperceptions*, Princeton University Press

οποιασδήποτε άλλης δυναμικής δύναμης και την προβολή στρατιωτικής ισχύος σε κάθε μέρος του πλανήτη.

Στο ζήτημα του διεθνούς επεμβατισμού, το λεγόμενο *Σύνδρομο του Βιετνάμ* ασκούσε πολλές ανασταλτικές επιρροές. Οι κεντροαριστεροί φιλελεύθεροι έβλεπαν τις εμπλοκές στον Τρίτο Κόσμο ως πηγές προβλημάτων. Οι στρατιωτικοί κύκλοι ήθελαν να αποφύγουν πάση θυσία ένα νέο Βιετνάμ. Στους κόλπους των συντηρητικών τέλος παρουσιάστηκε μια διαμάχη μεταξύ αυτών που πίστευαν σε περιορισμένη στρατιωτική επέμβαση για προώθηση διπλωματικών στόχων των ΗΠΑ και σε αυτούς που υποστήριζαν μια στρατιωτική επέμβαση όταν διακυβούνταν μείζονα εθνικά συμφέροντα, με τη μαζική χρήση ένοπλης βίας για επίτευξη ταχείας και αποφασιστικής νίκης. Το παραπάνω σύνδρομο άσκησε ανασταλτική επιρροή στην πολιτική ενάντια στους Σαντινίστας της Νικαράγουας, οι οποίοι προτιμήθηκε να αντιμετωπισθούν μέσω μυστικών επιχειρήσεων υποστήριξης των αντικαθεστωτικών *κόντρας* από τις μυστικές υπηρεσίες. Προσπάθεια υπέρβασης του συνδρόμου αποτέλεσε η εύκολη και ταχεία επέμβαση στη Γρανάδα το 1983, που αποκατέστησε την πραξικοπηματικά ανατραπείσα αριστερή κυβέρνηση.

Στο Λίβανο το 1983, η αμερικάνικη εμπλοκή ήταν λιγότερο επιτυχής. Έχοντας επέμβει για την επιτήρηση της ανακωχής μετά την εισβολή του Ισραήλ το 1982, αποχώρησε μετά τις απώλειες Αμερικάνων στρατιωτών από επιθέσεις αυτοκτονίας, υπό το φόβο του πολιτικού κόστους. Η εμπλοκή στον πόλεμο Ιράν-Ιράκ κατά την τελευταία φάση του, με τη δυναμική παρουσία και εμπλοκή του αμερικάνικου ναυτικού, που εξασφάλισε την ομαλή κίνηση των πετρελαιοφόρων εκκαθαρίζοντας τους θαλάσσιους διαύλους από νάρκες και τον βομβαρδισμό ιρανικών πετρελαϊκών εγκαταστάσεων ως αντίποινα για τη βύθιση ενός αμερικάνικου πολεμικού σκάφους, ενίσχυσε την αξιοπιστία της αμερικάνικης πολιτικής απέναντι στα φιλοδυτικά αραβικά κράτη.

Οι μονομερείς στρατιωτικές επεμβάσεις, που δεν επέφεραν μεγάλες απώλειες, αποκατέστησαν τη διεθνή εικόνα των ΗΠΑ που δεν ήταν πια ο *Χάρτινος Τίγρης* της δεκαετίας του 1970. Η προεδρία του Ρέιγκαν συνδέθηκε με ένα ισχυρό ρεύμα υπέρ του πολιτικού φιλελευθερισμού στον Τρίτο Κόσμο, καθώς ο επαναστατικός σοσιαλισμός είχε υποχωρήσει μετά την αποτυχία της Σοβιετικής

Ένωσης. Αν και η προώθηση της δημοκρατίας δεν ήταν ανάμεσα στους στόχους του, ο Ρέιγκαν στη δεύτερη θητεία του υποστήριξε τα νεοπαγή δημοκρατικά καθεστώτα, υποστηρίζοντας την άνοδο της δημοκρατίας στις Φιλιππίνες το 1986, μετά από εκλογές, ενώ ακολούθησε η πτώση του Πινোসέτ στη Χιλή το 1988, μετά από δημοψήφισμα και η εκτόνωση του προβλήματος της Νικαράγουας το 1989, μετά από ελεύθερες εκλογές στις οποίες ηττήθηκαν οι Σαντινίστας, περνώντας στην αντιπολίτευση¹⁷⁰.

3.3.2. Η Προεδρία του George Herbert Walker Bush

Ο Τζορτζ Μπους, αντιπρόεδρος επί Ρέιγκαν και άρτια προετοιμασμένος¹⁷¹, τον διαδέχθηκε τον Ιανουάριο του 1989. Παρότι στην προεκλογική του εκστρατεία είχε ακολουθήσει αντισοβιετική ρητορική, είχε προειδοποιήσει τον Γκορμπατσόφ, σε κατ' ιδίαν επαφές, ότι αυτή δεν αντικατόπτριζε τις πραγματικές του προθέσεις. Λίγους μήνες μετά την ανάληψη της προεδρίας υπήρξε κοινή συμφωνία για συνάντηση στη Μάλτα 1989 με σκοπό τον περιορισμό των διηπειρωτικών πυραύλων. Οι εξελίξεις όμως επισκίασαν τη διαδικασία. Στις αρχές Ιουνίου η Πολωνία διεξήγαγε ελεύθερες εκλογές με αποτέλεσμα τη νίκη της αντικομμουνιστικής αντιπολίτευσης. Σε έξι μήνες έπεσαν αναίμακτα, εκτός Ρουμανίας, όλα τα κομμουνιστικά καθεστώτα της ανατολικής Ευρώπης.

Η περίπτωση της Ανατολικής Γερμανίας είχε μια ιδιαιτερότητα, καθώς διακυβευόταν, όχι μόνο το καθεστώς της, αλλά και η ίδια η ύπαρξή της ως ανεξάρτητου κράτους. Από την κομματική ηγεσία τοποθετήθηκε νέος ηγέτης ο Έγκον Κρεντς, αντί του παλιού σκληροπυρηνικού Έρικ Χόνεκερ, ο οποίος δήλωνε ότι το Τείχος του Βερολίνου πρέπει να παραμείνει στη θέση για άλλα εκατό χρόνια. Ο Κρεντς υποσχέθηκε μεταρρυθμίσεις. Μόλις όμως στις 9 Νοεμβρίου 1989 ανακοινώθηκε, στο πλαίσιο των πρώτων αλλαγών, ότι θα επιτρέπονταν τα ιδιωτικά ταξίδια στο εξωτερικό χωρίς όρους, ο λαός ανατολικού και δυτικού Βερολίνου άρχισε να γκρεμίζει το Τείχος.

¹⁷⁰ Ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ επί προεδρίας Ρόναλντ Ρέιγκαν στο Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Αμερικάνικο Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002, εκ. Ποιότητα, 5η έκδοση 2012, κεφάλαιο 23

¹⁷¹ Ο Τζορτζ Μπους είχε υπηρετήσει ως εκπρόσωπος των ΗΠΑ στα Ηνωμένα Έθνη, πρέσβης στην Κίνα και διοικητής στη CIA κατά τις προεδρίες Νίξον-Φορντ.

Η Πτώση του Τείχους πυροδότησε τη διάλυση της ΕΣΣΔ, καθώς και τη διαδικασία επανένωσης των δύο γερμανικών κρατών, αποτέλεσε δε τη δικαίωση της τεσσαρακονταετούς στρατηγικής της ανάσχεσης. Ο Μπους ήταν σύμφωνος με τη θέληση του λαού, όπως αυτή εκδηλώθηκε στις ελεύθερες ανατολικογερμανικές εκλογές του Μαρτίου του 1990, δεν επιδίωξε όμως να επιταχύνει τις εξελίξεις, γνωρίζοντας ότι αυτό θα αποσταθεροποιούσε το εσωτερικό της Σοβιετικής Ένωσης, αποδυναμώνοντας τον Γκορμπατσόφ. Έθεσε ωστόσο τον όρο να παραμείνει η ενωμένη Γερμανία στο ΝΑΤΟ. Το ίδιο άλλωστε επιθυμούσαν και οι Γερμανοί, προκειμένου να εξασφαλίσουν τη μελλοντική τους ασφάλεια και επιβίωση.

Το γεγονός ότι οι ΗΠΑ είχαν πλέον την απόλυτα δεσπόζουσα θέση στο διεθνές σύστημα αντικατοπτρίζεται από το τρόπο αντιμετώπισης του ζητήματος της γερμανικής επανένωσης, την οποία δε φοβόντουσαν, καθώς θεωρούσαν ότι δεν απειλούνταν από τις γεωπολιτικές αλλαγές στην κεντρική Ευρώπη. Στην Ευρώπη, αντίθετα υπήρχαν διαφορετικές φωνές. Η Θάτσερ δεν επιθυμούσε την επανένωση, ενώ ο Μιτεράν την αποδεχόταν ως αναπόφευκτη, θα επιδίωκε όμως να προσδέσει τη Γερμανία στο άρμα της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης. Ο Γκορμπατσόφ τέλος την ήθελε ενωμένη, αλλά εκτός δομών ΝΑΤΟ και ουδέτερη, όντας όμως αδύναμος στρατιωτικά και πολιτικά αναγκάστηκε να υποχωρήσει. Η υποστήριξη της επανένωσης από τις ΗΠΑ απέτρεψε επιτυχώς το ενδεχόμενο αναβίωσης του γερμανικού εθνικισμού, που ίσως αναζωπυρωνόταν σε αντίθετη περίπτωση.

Τον Αύγουστο του 1990 το επίκεντρο των διεθνών εξελίξεων μετατοπίστηκε στη Μέση Ανατολή, λόγω της εισβολής του Ιράκ στο Κουβέιτ στις 2 Αυγούστου και της προσάρτησης του. Οι ΗΠΑ εξέλαβαν το γεγονός ως απειλή για την παγκόσμια προσφορά πετρελαίου. Ως υπερδύναμη, επίσης ταυτιζόταν με την υπεράσπιση του status quo υπέρ των κυρίαρχων κρατών. Η χρονική συγκυρία της κατάκτησης του Κουβέιτ στο τέλος του Ψυχρού Πολέμου ανέδειξε την ανάγκη θέσης σε λειτουργία των διεθνών μηχανισμών, κυρίως υπό τον ΟΗΕ, υπέρ της συλλογικής ασφάλειας. Η αμερικανοσοβιετική συνεργασία στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ απέδειξε περίτρανα ότι ο Ψυχρός Πόλεμος είχε τελειώσει. Η καταδίκη της επίθεσης ήταν ομόφωνη, δημιουργώντας μια μεγάλη διεθνή

συμμαχία η οποία ενήργησε για την αποκατάσταση της διεθνούς νομιμότητας στην περιοχή του περσικού κόλπου, στο πλαίσιο της γνωστής επιχείρησης *Καταιγίδα της Ερήμου*¹⁷².

Ο Σαντάμ Χουσεΐν αρνήθηκε να υποχωρήσει και προέβη σε δύο αναποτελεσματικές κινήσεις, αναζητώντας συμμαχίες εντός του αραβικού κόσμου, προσπαθώντας να μετατρέψει τη σύγκρουση από ενδοαραβική σε αραβοϊσραηλινή. Έδωσε πίσω στο Ιράν τα εδάφη που είχε προσαρτήσει μετά τον οκταετή πόλεμο Ιράκ – Ιράν και βομβάρδισε το Ισραήλ με πυραύλους Σκουντ, επιδιώκοντας να παρασύρει τους ισραηλινούς στον πόλεμο. Έχοντας αποτύχει στο σχεδιασμό του ο Σαντάμ υπέστη στρατιωτική συντριβή. Η απελευθέρωση του Κουβέιτ συνοδεύτηκε από μια αμφιλεγόμενη απόφαση, από τον Μπους, να μην ανατραπεί ο Σαντάμ, με τα γνωστά μοιραία αποτελέσματα την επόμενη δεκαετία. Η αμερικάνικη ηγεσία δεν επιθυμούσε μια μακροχρόνια εμπλοκή στο Ιράκ, η οποία θα ήταν αναπόφευκτη σε περίπτωση κατάκτησης της Βαγδάτης, ειδικά δε οι στρατιωτικοί κύκλοι, επηρεαζόμενοι από το Σύνδρομο του Βιετνάμ, δεν ήθελαν να αναλάβουν στρατιωτική δράση για την υποστήριξη ασαφών πολιτικών επιδιώξεων, χωρίς ξεκάθαρο επιθυμητό τελικό αποτέλεσμα. Οι δε διπλωματικές αρχές επιδίωκαν μόνο τη μερική αποσταθεροποίηση του Ιράκ, προκειμένου αυτό να παραμείνει τόσο ισχυρό όσο απαιτούταν για να μπορεί να εξισορροπεί στην περιοχή το Ιράν και τη Συρία.

Μετά τον πόλεμο του Κόλπου οι ΗΠΑ επικεντρώθηκαν και πάλι στα προβλήματα της Σοβιετικής Ένωσης. Φοβούμενες ότι πιθανή διάλυση της θα οδηγούσε σε αστάθεια με απρόβλεπτες επεκτάσεις, υποστήριξαν τη διάσωσή της. Ωστόσο, μετά και από το αποτυχημένο πραξικόπημα του Αυγούστου του 1991, απεφασίσθη από τους ηγέτες των τριών μεγαλύτερων σλαβικών δημοκρατιών, Ρωσίας, Ουκρανίας και Λευκορωσίας, η κατάλυση της Σοβιετικής Ένωσης στο τέλος του έτους. Με την αλλαγή του έτους η σημαία της Σοβιετικής Ένωσης υπεστάλη για τελευταία φορά στο Κρεμλίνο.

¹⁷² Η επιχείρηση διενεργήθηκε κατόπιν της ομόφωνης απόφασης 678 του ΣΑ του ΟΗΕ, στη βάση του κεφαλαίου VII του καταστατικού του Χάρτη. Το ψήφισμα στη διεύθυνση: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement>

Το κύριο μέλημα της αμερικάνικης εξωτερικής πολιτικής ήταν να εξασφαλίσει ότι η ιστορική αυτή μετάβαση θα γίνονταν όσο το δυνατόν πιο ομαλά. Η σοβιετική κατάρρευση δε θα έπρεπε να προξενούσε άλλες κρίσεις που θα αποσταθεροποιούσαν το διεθνές σύστημα, μεταβάλλοντας εκ νέου την τρέχουσα ισορροπία ισχύος. Οι ΗΠΑ προσδοκούσαν η νέα εποχή που ανέτειλε να είναι αρμονική, με τις αρχές του δυτικού πολιτισμού και τα πλεονεκτήματα του φιλελεύθερου οικονομικού μοντέλου να επεκτεινότουσαν και στον πρώην κομμουνιστικό συνασπισμό, θεμελιώνοντας τις βάσεις για μια παγκόσμια σταθερότητα και ευημερία υπό τον έλεγχο τους. Η Αμερική πρέσβευε ότι με τη λήξη του διπολισμού θα ανέδυε μια μεγαλύτερη, ισχυρότερη και βιώσιμη Ευρώπη, στενά συνδεδεμένη με τις ΗΠΑ εντός μιας νέας ατλαντικής κοινότητας. Αυτή η ευημερούσα και δημοκρατική κοινότητα θα μπορούσε στη συνέχεια να αποτελέσει τον πολιτικό και οικονομικό πυρήνα μιας υπεύθυνης παγκόσμιας συνεργασίας, σε μια κατάσταση όμως που οι ΗΠΑ θα ήταν η μοναδική υπερδύναμη παγκοσμίως¹⁷³.

Επί προεδρίας Μπους ξεκίνησε και η εμπλοκή των ΗΠΑ στην ανθρωπιστική αποστολή του ΟΗΕ στη Σομαλία¹⁷⁴, η οποία θα κλιμακωθεί σε ανθρωπιστική επέμβαση επί της προεδρίας του διαδόχου του Μπιλ Κλίντον, όπως θα αναλυθεί στο επόμενο κεφάλαιο¹⁷⁵.

¹⁷³ Zbigniew Brzezinski, Η Δεύτερη Ευκαιρία. Τρεις Πρόεδροι και η Κρίση της Αμερικάνικης Υπερδύναμης, εκ Λιβάνη, 2008, σελ. 109

¹⁷⁴ Η επέμβαση στη Σομαλία, σε ένα κράτος υπό κατάρρευση, με στόχο την αποκατάσταση μιας ανθρωπιστικής καταστροφής, ήταν μια πρώτη δοκιμή επιβολής της ειρήνης με τη χρήση βίας, με την αιτιολόγηση μιας ανθρωπιστικής κρίσης. Αρχικά με την απόφαση 751 του Συμβουλίου Ασφαλείας (όλες οι αποφάσεις του ΣΑ για τη Σομαλία στη διεύθυνση: <http://unpos.unmissions.org/Default.aspx?tabid=9712>) συγκροτούταν η ειρηνευτική δύναμη UNOSOM I, όταν όμως διαπιστώθηκε η αναποτελεσματικότητα της η κυβέρνηση Μπους, λίγο πριν παραδώσει την εξουσία, πρότεινε την αποστολή αμερικάνικης βοήθειας στην περιοχή. Με το ψήφισμα 794 της 3 Δεκεμβρίου 1992, αποφασίστηκε ομόφωνα η συγκρότηση μιας δύναμης ταχείας επέμβασης (UNITAF), στο πλαίσιο της επιχείρησης *Αποκατάσταση της Ελπίδας*, που προέβλεπε πλέον τη χρήση βίας αν απαιτούταν. Τα Ηνωμένα Έθνη αναλάμβαναν πλέον την ανθρωπιστική επιχείρηση στη βάση του κεφαλαίου VII του Καταστατικού Χάρτη, με επιχείρημα την επιβολή της ειρήνης μεταξύ των αντιμαχόμενων, καθώς και τη δημιουργία ενός ασφαλούς περιβάλλοντος προώθησης της ανθρωπιστικής βοήθειας. Βλ. James Mayall, *The New Interventionism, 1991-1994. UN experience in Cambodia, former Yugoslavia and Somalia*, Cambridge University Press, 1996, κεφάλαιο 4 και Ειρήνη Χειλά, *Οι Διεθνείς Συγκρούσεις στον 21ο Αιώνα, Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης*, εκ. Ποιότητα, 2013, κεφάλαιο 5.

¹⁷⁵ Ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ επί προεδρίας Τζορτζ Μπους στο Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικάνικο Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, εκ. Ποιότητα, 5η έκδοση 2012, κεφάλαιο 24

3.3.3. Η Προεδρία του William Jefferson "Bill" Clinton

Η εξωτερική πολιτική της δεκαετίας του 1990 αμφιταλαντεύτηκε μεταξύ της ουίλσονικής ιδεολογίας του προέδρου Κλίντον και της τζακσονικής των ρεπουμπλικάνων υποψηφίων για το Κογκρέσο μετά τις ενδιάμεσες εκλογές του 1994. Ο Κλίντον επιχείρησε να αξιοποιήσει την ηγεμονική θέση των ΗΠΑ, όπως είχε προκύψει μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, υποστηρίζοντας την εξάπλωση της δημοκρατίας και του ελεύθερου εμπορίου στα πρώην κομμουνιστικά καθεστώτα. Η αντίδραση των νεοαπομονωτιστών, που πρέσβευαν την απεμπλοκή των ΗΠΑ από πολυμερείς δεσμεύσεις, εκφράστηκε με αντίσταση των ρεπουμπλικανών στο Κογκρέσο με ψήφιση νόμων που επέβαλαν οικονομικές κυρώσεις, όχι μόνο σε κράτη, όπως η Κούβα, αλλά και σε εταιρίες που συναλλασσόταν μαζί τους. Επίσης, μέσω της εναντίωσης σε νέες πολυμερείς συμφωνίες, όπως στην περίπτωση του Πρωτοκόλλου του Κιότο και του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Εκφράστηκε τέλος με την απροθυμία εξόφλησης χρεών προς τον ΟΗΕ και το ΔΝΤ, πολυμερών θεσμών που είχαν δεχθεί μεγάλη κριτική από τους συντηρητικούς ρεπουμπλικάνους¹⁷⁶. Μεταξύ των δύο ιδεαλιστικών παραδόσεων βρίσκονται οι ρεαλιστές, οι οποίοι παρότι δεν αντετίθεντο στις πολυμερείς δεσμεύσεις των ΗΠΑ, επιδίωκαν να τις αξιοποιήσουν υπέρ των αμερικανικών εθνικών συμφερόντων. Σε κάθε περίπτωση έβλεπαν τη διεθνή πολιτική με όρους ισορροπίας ισχύος, υποστηρίζοντας την επέμβαση των ΗΠΑ στις περιπτώσεις που απαιτούταν διαχείριση της γενικής ισορροπίας ή ενός περιφερειακού ισοζυγίου.

Όστόσο μεγαλύτερη επιρροή κατά τη δεκαετία του 1990 άσκησε ο ουίλσονισμός της κυβέρνησης Κλίντον. Θεωρώντας τα κράτη που έχουν ασπασθεί τα δημοκρατικά ιδεώδη ως εν γένη φιλειρηνικά, προέκυπτε ένας διαχωρισμός μεταξύ καλών και κακών κρατών. Όντας σε δεσπόζουσα θέση στο διεθνές σύστημα και στο διεθνή καταμερισμό ισχύος και έχοντας ως πρότυπο τον επιτυχή πρώτο πόλεμο του Κόλπου, οι ΗΠΑ είχαν τη δυνατότητα να ακολουθούν μια ιδεολογική εξωτερική πολιτική, διεξάγοντας τέσσερις ανθρωπιστικές επεμβάσεις, στη Σομαλία, στην Αϊτή, στη Βοσνία και στο Κόσσοβο,

¹⁷⁶ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Αμερικάνικο Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002, εκ. Ποιότητα, 5η έκδοση 2012, κεφάλαιο 26

αποσκοπώντας στην εξάπλωση της δημοκρατίας και την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε όλα τα πλάτη και τα μήκη του πλανήτη.

Οι ρεαλιστές εναντιώθηκαν σε αυτή την πολιτική, θεωρώντας την επέμβαση που καταργούσε τη βεσφαλιανή έννοια του κράτους, ως παρέμβαση στα εσωτερικά των κρατών. Οι τζακσονικοί από την άλλη πλευρά, διαφώνησαν, καθώς έκριναν ότι δεν διακυβευόταν σημαντικά αμερικάνικα εθνικά συμφέροντα. Δύο ήταν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτών των επεμβάσεων. Πρώτον, ότι ήταν εξαιρετικά επιλεκτικές, δημιουργώντας εύλογα το ερώτημα γιατί σε ένα μέρος και όχι σε κάποιο άλλο που συμβαίνουν περίπου τα ίδια ή παρόμοια γεγονότα¹⁷⁷. Δεύτερον, ότι οι ΗΠΑ δεν ήταν διατεθειμένες να έχουν σημαντικές απώλειες, σαφώς επηρεασμένες ακόμα από το Σύνδρομο του Βιετνάμ.

Η πρώτη περίπτωση της Σομαλίας το 1993 έληξε με την εσπευσμένη απομάκρυνση της αμερικανικής δύναμης, μετά την απώλεια 18 Αμερικάνων πεζοναυτών που ακολουθήθηκε από την προβαλλόμενη από τα ΜΜΕ κακοποίηση ενός Αμερικανού στρατιώτη. Αναδείχθηκε έτσι η έλλειψη αντοχής της αμερικάνικης πολιτικής και κυρίως της κοινωνίας σε απώλειες. Η επιχείρηση που ξεκίνησε από τον Μπους ως επιχείρηση επιτήρησης της ανακωχής και είχε μετατραπεί από τον Κλίντον σε επιχείρηση επιβολής της ειρήνης¹⁷⁸, με σκοπό τη δημιουργία κράτους, οδήγησε στην αναβίωση της εικόνας των ΗΠΑ ως χάρτινου τίγρη.

Η δεύτερη επέμβαση στην Αϊτή το 1994¹⁷⁹, υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, αφορούσε την προσπάθεια ανασύλωσης μιας δημοκρατικά εκλεγμένης κυβέρνησης, που είχε ανατραπεί με πραξικόπημα. Η επέμβαση αυτή είχε την

¹⁷⁷ Ο Κίσινγκερ επικρίνοντας την επιλεκτικότητα ανέφερε σχετικά: «...θα εκλαμβάνεται ως αυθαίρετη άσκηση της αμερικάνικης κυριαρχίας από τον υπόλοιπο κόσμο και εν τέλη ως ιδιοτελής πράξη και υποκρισία», Henry Kissinger, *Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21st Century*, Simon and Schuster, 2001, σελ. 416

¹⁷⁸ Με την επιχείρηση UNOSOM II επιβολής της ειρήνης με τη χρήση βίας, μετά την απόφαση 814 της 26 Μαρτίου 1993 του ΣΑ του ΟΗΕ, που βασίστηκε στην επιχειρησιακή και διοικητική υποστήριξη των ΗΠΑ. Η μετάβαση από μια στρατιωτική επιχείρηση υπό τη διοίκηση των ΗΠΑ (UNITAF), σε μια υπό την αιγίδα του ΟΗΕ (UNOSOM II) ήταν σύμφωνα με το Δόγμα Πάουελ, κατά το οποίο μετά από μια ισχυρή επέμβαση των ΗΠΑ έπρεπε να ακολουθεί μια πολυεθνική επιχείρηση σύντομης διάρκειας. Αυτή ήταν μια αντίληψη που κυριάρχησε στο σχεδιασμό και στην εκτέλεση των μεταψυχροπολεμικών επεμβάσεων των ΗΠΑ. Βλ. Karin von Hippel, *Democracy by Force, US Military Intervention in the Post-Cold War*, Cambridge University Press, 2000, σελ. 63

¹⁷⁹ Η επιχείρηση UNMIH εγκρίθηκε ομόφωνα από το ΣΑ του ΟΗΕ με την απόφαση 873 στις 13 Οκτωβρίου 1993, στη βάση του κεφαλαίου VII του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ.

ιδιαιτερότητα της υποστήριξης μιας αριστερής κυβέρνησης στη Λατινική Αμερική, με αποτέλεσμα να δεχθεί σφοδρές επιθέσεις από τους ρεπουμπλικάνους στο Κογκρέσο.

Η τρίτη και τέταρτη περίπτωση αφορούν την πρώην Γιουγκοσλαβία¹⁸⁰. Ο Μπους είχε αρνηθεί να αναλάβει την ευθύνη διευθέτησης του προβλήματος στη Γιουγκοσλαβία και να επέμβει αρχικά στον Κροατικό πόλεμο το 1991 και κατόπιν στο βοσνιακό, που ξεκίνησε το 1992, καθώς δε διακυβεύονταν εκεί σημαντικά αμερικανικά εθνικά συμφέροντα, ενώ είχε να διαχειριστεί και την κατάσταση στην περιοχή του Περσικού Κόλπου. Αντίθετα οι κεντροαριστεροί φιλελεύθεροι άσκησαν σκληρή κριτική, καθώς πίστευαν ότι ο πόλεμος θα ευνοούσε το ουίλσονικό όραμα και μέλλον όλης της Ευρώπης. Ο Κλίντον, αφού αμφιταλαντεύτηκε τα πρώτα δύο χρόνια της θητείας του¹⁸¹, έχοντας να αντιμετωπίσει και την κρίση στη Σομαλία, κατέληξε σε μια στρατηγική που έφερε το επιθυμητό τέλος στον πόλεμο της Βοσνία, χωρίς το ρίσκο των αμερικάνικων απωλειών. Αφού πρώτα προώθησε την κροατομουσουλμανική συμμαχία και την στρατιωτική της ενίσχυση, υποστήριξε επίσης τις χερσαίες επιθέσεις τους εναντίον των Σέρβων, τον Αύγουστο και Σεπτέμβριο του 1995, με αεροπορικές επιθέσεις από το ΝΑΤΟ, με αποτέλεσμα την υποχώρηση των Σέρβων. Ακολούθησε η συμφωνία Ντέιτον/Παρισίου, ένα προϊόν πολυμερούς διαπραγμάτευσης με τη συνεργασία ενός παγκόσμιου οργανισμού του ΟΗΕ και ενός περιφερειακού του ΝΑΤΟ, που δημιουργούσε ένα διεθνές προτεκτοράτο τύπου 19^{ου} αιώνα, μη συμβάλλοντας ουσιαστικά στην εδραίωση της δημοκρατίας στην περιοχή μέχρι και σήμερα. Η Βοσνία εξακολουθεί να παραμένει μια διαιρεμένη χώρα, με ευαίσθητες ισορροπίες και αμφίβολο μέλλον, σε περίπτωση πλήρους αποχώρησης της διεθνούς κοινότητας. Η κρίση της Βοσνίας τέλος έδρασε καταλυτικά στη διεύρυνση

¹⁸⁰ Για το ιστορικό της σύγκρουσης και το πείραμα εδραίωσης της ειρήνης σε μια διαιρεμένη κοινωνία βλ. Ειρήνη Χειλά, *Οι Διεθνείς Συγκρούσεις στον 21ο Αιώνα, Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης*, εκ. Ποιότητα, 2013, κεφάλαιο 4 και Δημήτρης Καιρίδης, *Εθνικισμός, Εθνοτικές Συγκρούσεις και Διεθνείς Σχέσεις, Θεωρία και Πράξη στα Βαλκάνια*, εκ. Σιδέρης, 2015, κεφάλαιο 4.

¹⁸¹ Στην αλλαγή στάσης των ΗΠΑ συνέτειναν κυρίως δύο γεγονότα. Πρώτον, η παρατεινόμενη αδυναμία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και του ΣΑ του ΟΗΕ να επιβάλουν κυρώσεις ικανές να κάμψουν την αδιαλλαξία των Σέρβων, ενώ η ειρηνευτική δύναμη UNPROFOR που δημιουργήθηκε το 1992 με το ψήφισμα 757 του ΣΑ ήταν ανίσχυρη και δεν μπορούσε να χρησιμοποιήσει καταναγκαστική δράση. Το δεύτερο και σημαντικότερο για την αμερικάνικη εξωτερική πολιτική ήταν η συνειδητοποίηση ότι με την παρατεινόμενη απραξία της διακυβευόταν η αξιοπιστία του ΝΑΤΟ στην ευρωπαϊκή ήπειρο.

του NATO και εδραίωσε τη συμμαχία ως τον κεντρικό πυλώνα της ευρωπαϊκής ασφάλειας, ενώ τεκμηρίωσε τη διατήρηση του ηγεμονικού ρόλου των ΗΠΑ¹⁸².

Η τέταρτη επιχείρηση επί Κλίντον, στο Κόσσοβο το 1999, ήταν η δεύτερη μεγαλύτερη στρατιωτική επιχείρηση των ΗΠΑ από την εποχή του Βιετνάμ. Το πρόβλημα ξεκίνησε όταν το Φεβρουάριο του 1998, ο Αλβανικός Απελευθερωτικός Στρατός του Κοσσόβου (ΑΣΚ) ξεσηκώνεται κατά της Σερβίας επιδιώκοντας την απόσχιση του, παρά το γεγονός ότι δεν είχε αυτό το δικαίωμα επειδή δεν αποτελούσε ομόσπονδη δημοκρατία της ενιαίας Γιουγκοσλαβίας. Ο Κλίντον αρχικά ήταν ενάντια στους στόχους του ΑΣΚ, άλλαξε όμως τη στάση του μετά την αντεπίθεση των Σέρβων και την πεποίθηση ότι ο Μιλόσεβιτς θα προέβαινε σε βίαιη εκδίωξη του αλβανικού πληθυσμού¹⁸³. Μετά τους πρώτους νατοϊκούς βομβαρδισμούς ο Μιλόσεβιτς υλοποίησε σχέδιο εθνοκάθαρσης μεγάλης κλίμακας με την εκδίωξη αλβανικών πληθυσμών και ενώ νωρίτερα είχαν αποτύχει οι ειρηνευτικές συνομιλίες μεταξύ των δύο πλευρών. Ο Κλίντον διεύρυνε την αεροπορική εκστρατεία, πλήττοντας και μη στρατιωτικούς στόχους με τον κίνδυνο απονομιμοποίησης της επίθεσης. Ωστόσο, η εθνοκάθαρση του Μιλόσεβιτς επισκίασε τους νατοϊκούς βομβαρδισμούς που οδήγησαν στον τερματισμό του πολέμου μετά από 78 ημέρες βομβαρδισμών στις 11 Ιουνίου 1999. Το αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία ενός επ' αόριστον διεθνούς προτεκτοράτου. Η επιτυχία όμως της πολιτικής του Κλίντον ήταν ότι πλέον το σύνολο των κρατών της ΝΑ Ευρώπης ήταν έτοιμο να ενσωματωθεί στους δυτικούς θεσμούς.

Συνοψίζοντας, κατά την προεδρία του Κλίντον οι ΗΠΑ κατέστησαν η μοναδική και αδιαφιλονίκητη ηγέτιδα δύναμη, η οποία μέσω του NATO και του Συνεταιρισμού για την Ειρήνη (PfP) πρωτοστατεί, είτε με εντολή του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, είτε αυτοβούλως, στις επιχειρήσεις διατήρησης

¹⁸² Karin von Hippel, *Democracy by Force, US Military Intervention in the Post-Cold War*, Cambridge University Press, 2000, σελ. 134

¹⁸³ Ο γνωστός συγγραφέας και πολιτικός αναλυτής Νόαμ Τσόσκι σε συνέντευξή του στον ιστότοπο του σερβικού ραδιοτηλεοπτικού σταθμού RTS τον Απρίλιο του 2006, έδωσε μια άλλη εξήγηση για τους λόγους ανάληψης της στρατιωτικής επιχείρησης από τις ΗΠΑ, έχοντας μελετήσει δηλώσεις αμερικανών αξιωματούχων της διοίκησης Κλίντον, αναφέροντας χαρακτηριστικά: «ο πραγματικός σκοπός του πολέμου δεν είχε να κάνει με την ανησυχία (των ΗΠΑ) για τους Αλβανούς Κοσσοβάρους. Ήταν επειδή η Σερβία δεν έχει προβεί στις απαραίτητες κοινωνικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις, που σημαίνει ότι ήταν η τελευταία γωνιά της Ευρώπης, η οποία δεν είχε ακολουθήσει τα αμερικάνικης προέλευσης νεοφιλελεύθερα προγράμματα και ως εκ τούτου έπρεπε να εξαλειφθεί». Ολόκληρη η συνέντευξη στη διεύθυνση: <http://chomsky.info/20060425/>

και επιβολής της ειρήνης ανά τον κόσμο, με βασικό επιχείρημα την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία προηγούνται της εθνικής κυριαρχίας των κρατών, παρέχοντας απεριόριστες δυνατότητες επιλεκτικών ανθρωπιστικών επεμβάσεων.

Από πλευράς της συμβατικής στρατηγικής η αμερικάνικη επέμβαση στο Κόσσοβο ανέδειξε τη μεγάλη υπεροχή των ΗΠΑ σε στρατιωτικά μέσα, καθώς ουσιαστικά κέρδισε χωρίς απώλειες. Οι ΗΠΑ έκαναν επίδειξη των τεχνολογικών τους ικανοτήτων, όπως οι έξυπνες βόμβες και το σύστημα πληροφοριών μέσω δορυφόρων. Η απόλυτη υπεροχή όμως σε συμβατικά μέσα θα οδηγούσε τους αντιπάλους σε προσφυγή σε μη συμβατικά μέσα και μεθόδους. Οι μη συμβατικές οντότητες που αναδείχθηκαν από την κατάρρευση κρατών, όπως η Σομαλία, η Βοσνία, το Αφγανιστάν και το Σουδάν, θα αναζητούσαν μη συμβατικές λύσεις, πρόβλημα που αναδείχθηκε στις 11 Σεπτεμβρίου του 2001 και αποτέλεσε τη μεγαλύτερη απειλή ασφαλείας της επόμενης προεδρίας.

3.3.4. Η Προεδρία του George Walker Bush – Η 11η Σεπτεμβρίου 2001

Στη δεκαετία του 1990 στις τάξεις των ρεπουμπλικανών είχαν επικρατήσει εθνικιστικές τζακσονικές αντιλήψεις που αντετίθεντο στην ουίλσονική πολιτική του Κλίντον και ήταν αντίθετες σε ανθρωπιστικές επεμβάσεις σε περιοχές όπου δεν υπήρχαν ζωτικά συμφέροντα των αμερικανών. Θεωρούσαν επίσης ότι τα κράτη του τρίτου κόσμου έπρεπε να απεξαρτοποιηθούν από την εξωτερική βοήθεια και να βρουν τους απαραίτητους μηχανισμούς αυτοσυντήρησης. Υπήρχαν όμως και οι νεοσυντηρητικοί, η δεξιά εκδοχή του ουίλσονισμού, που πρέσβευαν τη διάδοση των αμερικανικών αξιών, ακόμα και με δυναμικά μέσα. Αυτοί ήταν που σύμφωνα με τον διανοούμενο Robert Kagan κράτησαν ζωντανό έναν συγκεκριμένο τρόπο προσέγγισης της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, όταν αυτός δεν ήταν δημοφιλής. Είχαν έτσι έτοιμες τις πολιτικές, τις οποίες προώθησαν άμεσα μετά το σοκ των επιθέσεων της 11ης Σεπτεμβρίου¹⁸⁴.

Η πρώτη θητεία του προέδρου Τζορτζ Μπους του νεώτερου συνέπεσε με το πρώτο μεγάλο πλήγμα της τρομοκρατίας κατά της μεγάλης

¹⁸⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Η Διεθνής Πολιτική στον 21ο Αιώνα, εκ. Ποιότητα, 2009, σελ. 193-94

δύναμης των ΗΠΑ, το οποίο αποτέλεσε και μια συνολική απειλή κατά του οικοδομήματος του Δυτικού πολιτισμού. Το βεσφαιανό σύστημα κυρίαρχων κρατών έπρεπε να αντιμετωπίσει μια πρωτοφανή εξωσυστημική απειλή ασφαλείας από ένα μη κρατικό δρώντα με ασαφείς στόχους. Τα παραδοσιακά εργαλεία ισχύος αδυνατούσαν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα, ενώ και τα συμβατικά μέσα πολέμου δεν ήταν επαρκή για να αποτρέψουν τις τρομοκρατικές ενέργειες οι οποίες είχαν διεθνικά χαρακτηριστικά, ξεπερνώντας τα κρατικά σύνορα και επομένως απειλώντας τη διεθνή ειρήνη.

Το χτύπημα της 11ης Σεπτεμβρίου συνήγειρε τη διεθνή κοινωνία στον κοινό αγώνα απέναντι στην απειλή της τρομοκρατίας. Η πρώτη αντίδραση ήταν η γενική συσπείρωση στο πλευρό των ΗΠΑ, που κήρυξαν τον *Παγκόσμιο Πόλεμο κατά της Τρομοκρατίας*¹⁸⁵. Η πολιτική του Μπους θα ταυτιστεί έκτοτε με τη δογματική κήρυξη του πολέμου κατά της τρομοκρατίας, σε παγκόσμια κλίμακα, μονομερώς ή πολυμερώς. Το Σεπτέμβριο του 2002 συντάχθηκε η νέα Στρατηγική Εθνικής Ασφαλείας των ΗΠΑ, η οποία υιοθετούσε την ενεργό αντιμετώπιση της τρομοκρατίας και τυραννίας, με την ενεργή συνεργασία όλων των μεγάλων δυνάμεων που αντιμετωπίζουν εξίσου αυτή τη νέα απειλή, της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Ρωσίας, της Κίνας και της Ινδίας. Ο πρόεδρος Μπους προλογίζοντας την επισκόπησή της χρησιμοποιεί ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα από ομιλία του στο West Point της 1 Ιουνίου:

«ο σκοπός του έθνους μας ήταν πάντα μεγαλύτερος από την άμυνά μας. Πολεμάμε, όπως αγωνιζόμασταν πάντα για μια δίκαιη ειρήνη, μια ειρήνη που ευνοεί την ελευθερία. Θα υπερασπιστούμε την ειρήνη ενάντια στις απειλές από τρομοκράτες και τυράννους. Θα διατηρήσουμε την ειρήνη οικοδομώντας καλές σχέσεις μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων. Και τέλος θα

¹⁸⁵ Ο Παγκόσμιος Πόλεμος κατά της τρομοκρατίας κηρύχθηκε από τον πρόεδρο Μπους αμέσως μετά την επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου. Απευθυνόμενος από το βήμα του Κογκρέσου στον αμερικάνικο λαό, στις 20 Σεπτεμβρίου, αφού αναφέρθηκε στην καινούργια ημέρα που ξημέρωσε μετά τις επιθέσεις, μια ημέρα που η ίδια η ελευθερία δέχεται επίθεση, δήλωνε: «ο Πόλεμος κατά της Τρομοκρατίας ξεκινά με την Αλ Κάιντα, αλλά δεν τελειώνει εκεί. Δεν θα τελειώσει έως ότου κάθε τρομοκρατική οργάνωση, παγκόσμιας εμβέλειας έχει θρεθεί, έχει παυθεί και έχει νικηθεί». Ολόκληρη η δήλωσή του στη διεύθυνση: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>

επεκτείνουμε την ειρήνη, ενθαρρύνοντας τις ελεύθερες και ανοικτές κοινωνίες σε κάθε ήπειρο»¹⁸⁶.

Επρόκειτο για μια επιθετική στρατηγική στο πλαίσιο αυτής που είχε εγκαινιάσει το 1990 ο τότε αρχηγός του Μικτού Επιτελείου στρατηγός Κόλιν Πάουελ¹⁸⁷, η οποία στηριζόταν στη μοναδικότητα της αμερικανικής δύναμης, ελλείπει της Σοβιετικής απειλής, την οποία οι ΗΠΑ επιχείρησαν να εκμεταλλευθούν για την προώθηση των εθνικών τους σκοπών. Στο πλαίσιο αυτής της στρατηγικής οι ΗΠΑ υιοθέτησαν πρώτον, τον προληπτικό πόλεμο, που αποβλέπει στην απαγόρευση απόκτησης πυρηνικών και βιοχημικών όπλων και προηγμένων πυραυλικών τεχνολογιών από τα *κράτη παρίες* και στην αποστέρηση των βάσεων υποστηρίξεως των τρομοκρατικών οργανώσεων και κυρίως της Αλ Κάιντα και δεύτερον, την ολοκλήρωση της αντιπυραυλικής προστασίας NMD (National Missile Defense), για την προστασία των ΗΠΑ και των συμμάχων χωρών¹⁸⁸.

Ο προληπτικός πόλεμος κατά του Αφγανιστάν που ξεκίνησε στις 7 Οκτωβρίου του 2001 με την έναρξη εναέριων βομβαρδισμών από αμερικανικά και βρετανικά αεροσκάφη, αποτέλεσε τον πρώτο πόλεμο κατά της τρομοκρατίας, ο οποίος βασίστηκε στη διασύνδεση της επίθεσης εις βάρος των ΗΠΑ την 11η Σεπτεμβρίου με το καθεστώς των Ταλιμπάν, το οποίο στήριζε την Αλ Κάιντα. Θεμελιώδες επιχείρημα της επέμβασης στο Αφγανιστάν ήταν η χρήση του δικαιώματος της νόμιμης άμυνας σε ενέργειες μη κρατικών δρώντων που στρέφονταν εναντίον της κρατικής κυριαρχίας. Τέτοιες ενέργειες, προερχόμενες από διεθνή τρομοκρατικά δίκτυα, θεωρήθηκε ότι συνιστούσαν απειλή για τη διεθνή

¹⁸⁶ The National Security Strategy September 2002, Ολόκληρο το κείμενο στη διεύθυνση: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>

¹⁸⁷ Το Δόγμα Πάουελ πρόσβευε ότι οι ΗΠΑ θα πρέπει να αποφεύγουν τις επεμβάσεις σε διεθνείς συρράξεις εάν δε διακυβεύονταν άμεσα τα αμερικανικά ζωτικά συμφέροντα. Εάν όμως αποφάσιζαν να το κάνουν θα έπρεπε να επέμβουν με μαζικότητα και έχοντας σαφείς στόχους, οι οποίοι να είναι εφικτοί και πραγματοποιήσιμοι. Οι δράσεις δε θα πρέπει να έχουν εσωτερική κοινωνική αποδοχή και διεθνή υποστήριξη. Δίνει τέλος έμφαση στις δυνατότητες των συντριπτικών χτυπημάτων κυρίως με χερσαίες δυνάμεις.

¹⁸⁸ Στη δεκαετία του 1990 και στις αρχές του 21ου αιώνα, η αποστολή της NMD έθετε τους σχετικά μετριοπαθείς στόχους της πρόληψης των Ηνωμένων Πολιτειών από πυρηνικό εκβιασμό ή πυρηνική τρομοκρατία από κάποιο κράτος παρία, λαμβάνοντας έτσι μικρή χρηματοδότηση. Στις προεδρικές κατευθύνσεις του Μπους (National Security Presidential Directive), που εκδόθηκαν στις 16 Δεκεμβρίου 2002, παρουσιάστηκε ένα σχέδιο ανάπτυξης των επιχειρησιακών βαλλιστικών αμυντικών συστημάτων μέχρι το 2004. Την επόμενη ημέρα οι ΗΠΑ ζήτησαν επίσημα από το Ηνωμένο Βασίλειο και τη Δανία τη χρήση εγκαταστάσεών τους, ως μέρος του προγράμματος. Το προβλεπόμενο κόστος του προγράμματος για τα έτη 2004-2009 ήταν 53 δισεκατομμύρια \$. Βλ. <https://fas.org/irp/offdocs/nsprd/nsprd-23.htm>

ειρήνη και ασφάλεια. Ειδικότερα μετά την 11η Σεπτεμβρίου το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ με την απόφαση 1373 της 28ης Σεπτεμβρίου 2001¹⁸⁹ όριζε την τρομοκρατία ως συνιστώσα απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια, η οποία εμπόδιζε στις προβλέψεις του κεφαλαίου VII του Καταστατικού Χάρτη υποχρέωνε τα κράτη να απαντήσουν με όλα τα μέσα, περιλαμβανομένης της χρήσης βίας¹⁹⁰.

Οι επιθέσεις στους δίδυμους Πύργους είχαν παραβιάσει την κυριαρχία των ΗΠΑ, δίνοντας τους το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας, το οποία υπήρξε η βάση της επιχείρησης Enduring Freedom. Την αναγκαία δε νομιμοποιητική βάση για συλλογική κινητοποίηση και διακρατική συνεργασία, έδωσε το επιχείρημα της απειλής της διεθνούς ειρήνης από την τρομοκρατία. Το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ υποστήριξε τον αγώνα εναντίον της τρομοκρατίας, ενώ το NATO ενεργοποίησε για πρώτη φορά το άρθρο 5 για τη συλλογική ασφάλεια των μελών του. Η Ρωσία υλοποίησε μια θεαματική φιλοδυτική στροφή στην εξωτερική της πολιτική, συνεργαζόμενη με τις ΗΠΑ στον πόλεμο στο Αφγανιστάν, ενώ η Κίνα, το Πακιστάν και το Σουδάν συμπορεύτηκαν σε πολλά επίπεδα, συνεργαζόμενες με τις ΗΠΑ για την εξάρθρωση της Αλ Κάιντα.

Η κατάρρευση των Ταλιμπάν στο Αφγανιστάν ήρθε σε σύντομο χρονικό διάστημα το Νοέμβριο του 2001, με τις επιχειρήσεις εδραίωσης της ειρήνης να ακολουθούν. Οι πρωτοβουλίες της διεθνούς κοινότητας κινήθηκαν σε δύο επίπεδα, αυτό της πολυμερούς διπλωματίας και των διεθνών διασκέψεων και εκείνο της στρατιωτικής επέμβασης με την παρουσία πολυεθνικής δύναμης (ISAF), η οποία από τον Αύγουστο του 2003 περιήλθε υπό νατοϊκή διοίκηση. Το συνεχιζόμενο όμως ως σήμερα ειρηνευτικό αδιέξοδο που βιώνει το Αφγανιστάν αποδεικνύει ότι η εσωτερική βία σε ένα κράτος δε θεραπεύεται με τη χρήση εξωτερικής βίας. Ο Κίσινγκερ σημειώνει σχετικά:

«Κεντρικός άξονας των αμερικάνικων και συμμαχικών προσπαθειών κατέστη η ανοικοδόμηση του Αφγανιστάν μέσω μιας δημοκρατικής, πλουραλιστικής, διαφανούς αφγανικής κυβέρνησης, ο λόγος της οποίας θα είχε

¹⁸⁹ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/557/43/PDF/N0155743.pdf?OpenElement>

¹⁹⁰ Ειρήνη Χειλά, Οι Διεθνείς Συγκρούσεις στον 21ο Αιώνα, Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης, εκ. Ποιότητα, 2013, σελ. 178

ισχύ σε ολόκληρη τη χώρα και ενός εθνικού στρατού ικανού να αναλάβει την ευθύνη για την ασφάλεια σε εθνικό επίπεδο. ...Κανένας θεσμός στην ιστορία του Αφγανιστάν δεν παρείχε κάποιο προηγούμενο για μια τόσο ευρεία προσπάθεια. Σε αυτό το πλαίσιο, οι δεδηλωμένοι στόχοι της συμμαχίας και του ΟΗΕ για τη δημιουργία μιας διαυγούς και δημοκρατικής κεντρικής αφγανικής κυβέρνησης, η οποία θα ενεργούσε μέσα σε ένα ασφαλές περιβάλλον αποτελούσαν ένα ριζοσπαστικό ξαναγράψιμο της αφγανικής ιστορίας¹⁹¹».

Το δόγμα Μπους περί προληπτικού πολέμου, ως μέσο εξαναγκασμού και αλλαγής των ολοκληρωτικών καθεστώτων που συνιστούσαν απειλή για την εθνική και διεθνή ασφάλεια μετά τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου, είχε αντικαταστήσει την αποτροπή, θεωρώντας την αναποτελεσματική έναντι των νέων απειλών από τρομοκρατικές ομάδες και κράτη παρίες. Μετά το Αφγανιστάν, οι ΗΠΑ επέκτειναν το επιχείρημά τους και στο Ιράκ του Σαντάμ Χουσεΐν, θεωρώντας ότι αυτός παραβίαζε τους όρους των ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ περί πλήρους αφοπλισμού, εμποδίζοντας του επιθεωρητές του να προβούν στους απαιτούμενους ελέγχους. Άλλωστε οι συντηρητικοί ρεπουμπλικάνοι θεωρούσαν ότι το 1991 ο Μπους ο πρεσβύτερος είχε αφήσει τη δουλειά στη μέση. Οι νεοσυντηρητικοί, μαζί με μερικούς πανεπιστημιακούς, υποστήριζαν ότι η ανατροπή του ολοκληρωτικού καθεστώτος του Σαντάμ Χουσεΐν θα άνοιγε το δρόμο για τον εκδημοκρατισμό πέραν του Ιράκ και των υπολοίπων κρατών της Μέσης Ανατολής¹⁹².

Με επιχειρήματα την ανάγκη αφοπλισμού του Ιράκ από τα όπλα μαζικής καταστροφής που κατείχε, την απελευθέρωση του λαού του Ιράκ και την διεθνή προστασία από μια παγκόσμια απειλή, στις 20 Μαρτίου 2003 οι ΗΠΑ και η Μεγάλη Βρετανία εισέβαλαν στο Ιράκ σε εκτέλεση της επιχείρησης *Σοκ και Δέος*, με τη πρώτη φάση των στρατιωτικών επιχειρήσεων να ολοκληρώνεται στις 30 Απριλίου με το σύνολο της χώρας να βρίσκεται υπό τον έλεγχο των δυνάμεων της συμμαχίας, αφού ενδιάμεσα στις 9 Απριλίου είχε καταληφθεί η Βαγδάτη¹⁹³. Η

¹⁹¹ Henry Kissinger, Παγκόσμια Τάξη, Σκέψεις γύρω από το χαρακτήρα των εθνών και την πορεία της ιστορίας, εκ. Λιβάνη, 2014, σελ. 446-7

¹⁹² Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Η Διεθνής Πολιτική στον 21ο Αιώνα, εκ. Ποιότητα, 2009, σελ. 196-97

¹⁹³ Η επιχείρηση βασίστηκε στο λεγόμενο Δόγμα Ράμσφελντ, από το όνομα του Υπουργού Αμύνης των ΗΠΑ, που πρέσβευε τη χρησιμοποίηση όσο το δυνατό λιγότερων δυνάμεων για την επίτευξη του μέγιστου δυνατού αποτελέσματος. Αυτό θα υλοποιούνταν στο πεδίο της μάχης με τη χρήση ελαφρών θωρακισμένων

διαφορά ήταν ότι η επέμβαση πραγματοποιήθηκε μονομερώς, χωρίς την εξουσιοδότηση του ΟΗΕ¹⁹⁴, από μια συμμαχία κρατών, τη λεγόμενη *συμμαχία των προθύμων*. Οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις Γαλλία και Γερμανία είχαν αντιταχθεί στον πόλεμο, υποστηρίζοντας ότι θα έπρεπε να εξαντληθούν όλα τα περιθώρια αφοπλισμού από τους επιθεωρητές, δίνοντας έμφαση στο ρόλο του ΟΗΕ ως ρυθμιστή της διεθνούς τάξης. Αντίστοιχες επιφυλάξεις εξέφρασαν η Ρωσία και η Κίνα.

Η αιτιολογία από πλευράς των ΗΠΑ ήταν ότι έγινε στη βάση της προληπτικής αυτοάμυνας σε απάντηση μιας προδιαγεγραμμένης απειλής προερχόμενης από το Ιράκ. Προκειμένου δε να συγκροτήσουν τη συμμαχία των προθύμων, προσέδωσαν μια ηθική διάσταση στην επέμβαση, σαν να επρόκειτο για τη μάχη του καλού ενάντια στο κακό¹⁹⁵, χρησιμοποιώντας ως μανδύα συγκάλυψης τα ανθρώπινα δικαιώματα του ιρακινού λαού και την ανάγκη εκδημοκρατισμού της χώρας¹⁹⁶. Τα γεγονότα όμως που ακολούθησαν την εισβολή δε δικαίωσαν τη στρατηγική τους, καθώς η εδραίωση μιας πλουραλιστικής δημοκρατίας σε αντικατάσταση του βάνουσου καθεστώτος του Σαντάμ απεδείχθη απείρως δυσκολότερη από την ανατροπή του. Επιπλέον είχε καλλιεργηθεί ένα

οχημάτων, που θα εντόπιζαν τους εχθρικούς στόχους, τους οποίους στη συνέχεια θα έπλητταν οι αεροπορικές επιθέσεις, στις οποίες έδινε τη μεγαλύτερη σημασία. Οι αρχές στις οποίες βασιζόταν το δόγμα ήταν τα υψηλής τεχνολογίας συστήματα μάχης, η εξάρτηση από τα αεροπορικά μέσα και οι μικρές, ευκίνητες επίγειες δυνάμεις. Για αυτό το λόγο υποστήριξε ότι μετά το σοκ και δέος θα αρκούσε μια ελαφριά, ευκίνητη αμερικανική στρατιωτική δύναμη, η οποία θα υποστηριζόταν από τη σύγχρονη τεχνολογία για την παροχή βοήθειας στους Ιρακινούς στην προσπάθεια του πολιτικού μετασχηματισμού της χώρας τους.

¹⁹⁴ Ο ΓΓ του ΟΗΕ Κόφι Ανάν στην ομιλία του στη Γενική Συνέλευση το Σεπτέμβριο 2003 δήλωσε: «ο μονομερής προληπτικός πόλεμος αντιπροσωπεύει μια θεμελιώδη πρόκληση για τις αρχές πάνω στις οποίες, έστω και ατελώς, βασίστηκε η παγκόσμια ειρήνη και σταθερότητα τα τελευταία 58 χρόνια...εάν υιοθετούτο θα αποτελούσε προηγούμενο που θα οδηγούσε σε αύξηση των μονομερών επεμβάσεων και στην εκτός νόμου χρήση βίας», όπως παρατίθεται στο Ειρήνη Χειλά, Οι Διεθνείς Συγκρούσεις στον 21ο Αιώνα, Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης, 2013, σελ. 227

¹⁹⁵ Ο πρόεδρος Τζορτζ Μπους είχε χαρακτηρίσει στον ετήσιο λόγο του (State of Union) στο Κογκρέσο στις 29 Ιανουαρίου 2002 το Ιράκ, το Ιράν και τη Βόρεια Κορέα ως το νέο άξονα του κακού, επειδή επιθυμούσαν να αποκτήσουν όπλα μαζικής καταστροφής. Όλη η δήλωση στη διεύθυνση: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>

¹⁹⁶ Όπως σημειώνει ο Κίσινγκερ: «Το Ψήφισμα 687 του ΣΑ του ΟΗΕ το 1991, καλούσε το Ιράκ να καταστρέψει όλα τα αποθέματα όπλων μαζικής καταστροφής που διέθετε και να δεσμευτεί να μην αναπτύξει ποτέ ξανά τέτοιου είδους όπλα. Δέκα ψηφίσματα του ΣΑ έκτοτε αποφάνθηκαν ότι το Ιράκ παραβίαζε ουσιωδώς αυτό το πλαίσιο. Αυτό που είναι χαρακτηριστικό – και παραδοσιακά αμερικάνικο – στις στρατιωτικές επιχειρήσεις στο Ιράκ ήταν η απόφαση να παρουσιαστεί αυτή η, εν τοις πράγμασι, επιχείρηση επιβολής των αποφάσεων του ΣΑ ως μια πτυχή ενός προγράμματος εξάπλωσης της ελευθερίας και της δημοκρατίας», Henry Kissinger, Παγκόσμια Τάξη, Σκέψεις γύρω από το χαρακτήρα των εθνών και την πορεία της ιστορίας, εκ. Λιβάνη, 2014, σελ. 451-52

αίσθημα αντιαμερικανισμού στον ευρύτερο αραβικό κόσμο. Τέλος, η αδυναμία επιβολής ενός σταθερού και ασφαλούς περιβάλλοντος στο εσωτερικό του Ιράκ οδήγησε στην παρατεταμένη παραμονή των αμερικανικών στρατευμάτων, αυξάνοντας τη δυσφορία της αμερικάνικης κοινωνίας. Το ζήτημα του Ιράκ κυριάρχησε στις ενδιάμεσες εκλογές για το Κογκρέσο το 2006, με τους τελικούς νικητές Δημοκρατικούς που κέρδισαν 31 έδρες στη Βουλή των Αντιπροσώπων και 6 στη Γερουσία, να το έχουν αναγάγει σε μείζον προεκλογικό θέμα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Κίσινγκερ:

«η προσπάθεια επίτευξης αυτών των στόχων (των ΗΠΑ) υπερέβαινε τα όρια στήριξης της αμερικάνικης κοινής γνώμης, αλλά και τα περιθώρια προσαρμογής της ιρακινής κοινωνίας»¹⁹⁷.

Μέσα σε αυτή την ατμόσφαιρα ο Μπους το 2007 αποφάσισε να αποστείλει επιπλέον δυνάμεις για να καταστείλει τη βία στο εσωτερικό του Ιράκ και να επιταχύνει τις διαδικασίες εκδημοκρατισμού του. Η διαχείριση της νέας επιχείρησης από το Στρατηγό Ντέιβιντ Πετρέους, παρότι είχε ένα αξιοπρεπές αποτέλεσμα, δε στάθηκε ικανή να μετατρέψει το κλίμα εις βάρος των ρεπουμπλικανών, οι οποίοι στις προεδρικές εκλογές του 2008 παρέδωσαν τα ηνία στον Μπάρακ Ομπάμα.

3.3.5. Η Προεδρία του Barack Hussein Obama II

Όταν ο Ομπάμα ορκίστηκε πρόεδρος τον Ιανουάριο του 2009, είχε ήδη αναπτύξει ένα ακτιβιστικό όραμα για την μοίρα της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ. Θα επιχειρούσε να άλλαζε την εικόνα των Ηνωμένων Πολιτειών στο εξωτερικό, ιδιαίτερα στον μουσουλμανικό κόσμο. Θα οδηγούσε σε ένα επιτυχές τέλος τους πολέμους στο Αφγανιστάν και το Ιράκ. Θα επαναπροσέγγιζε το Ιράν και θα επανεκκινούσε τις σχέσεις με τη Ρωσία, ως ένα βήμα προς την απαλλαγή του κόσμου από την απειλή των πυρηνικών όπλων. Θα προκαλούσε την συνεργασία της Κίνας για τα περιφερειακά και τα παγκόσμια ζητήματα. Τέλος θα πετύχαινε την ειρήνευση στη Μέση Ανατολή. Ο Ομπάμα δεν επιδίωκε τίποτα λιγότερο για τον

¹⁹⁷ Henry Kissinger, Παγκόσμια Τάξη, Σκέψεις γύρω από το χαρακτήρα των εθνών και την πορεία της ιστορίας, εκ. Λιβάνη, 2014, σελ. 454

κόσμο από το να τον στρέψει προς την κατεύθυνση της δικαιοσύνης, της ειρήνης και της σταθερότητας.

Η πολιτική του για μια φιλελεύθερη παγκόσμια τάξη, με τις ΗΠΑ να εξακολουθούν να έχουν το προβάδισμα, αλλά να μοιράζονται περισσότερες ευθύνες και βάρη με τις υπόλοιπες χώρες και οργανισμούς, όπου αυτό ήταν δυνατόν ή αναγκαίο, ήταν επομένως βασισμένη σε τρεις πυλώνες, την αλλαγή στις σχέσεις με τις ανερχόμενες δυνάμεις της Ασίας και ιδιαίτερα την Κίνα, τη βελτίωση των σχέσεων με το μουσουλμανικό κόσμο και την προώθηση των απαραίτητων πρωτοβουλιών στην κατεύθυνση του πυρηνικού αφοπλισμού και της μη διάδοσης των πυρηνικών όπλων. Το πρόβλημα ήταν ότι ανέλαβε στον απόηχο της μεγάλης χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008 και των δύο δαπανηρών πολέμων στο Αφγανιστάν και το Ιράκ, όταν η αμερικάνικη εξωτερική πολιτική είχε απολέσει την κοινωνική αποδοχή για έναν ενεργό ρόλο των ΗΠΑ στις παγκόσμιες υποθέσεις, παρά το γεγονός ότι οι αμερικανικές ελίτ της εξωτερικής πολιτικής συνέχιζαν να την υποστηρίζουν.

Ο Ομπάμα είχε υποσχεθεί κατά την προεκλογική περίοδο ότι θα διοχέτευε στρατιωτικές δυνάμεις στον αναγκαίο πόλεμο του Αφγανιστάν, που θα εξασφαλιζόντουσαν από τον τερματισμό του πολέμου στο Ιράκ, στο οποίο μαινόταν εμφύλιος θρησκευτικός πόλεμος μεταξύ Σιιτών και Σουνιτών από το Φεβρουάριο του 2006. Στις 27 Φεβρουαρίου ανακοίνωσε¹⁹⁸ ότι η αποστολή των ΗΠΑ στο Ιράκ θα τελειώσει μέχρι τις 31 Αυγούστου 2010, ενώ μια μεταβατική δύναμη 50.000 στρατιωτών επιφορτισμένη με την εκπαίδευση των ιρακινών δυνάμεων ασφαλείας, τη διεξαγωγή αντιτρομοκρατικών επιχειρήσεων και την παροχή γενικής υποστήριξης θα παρέμενε μέχρι το τέλος του 2011. Από το τέλος του Αυγούστου του 2010 οι Ηνωμένες Πολιτείες άρχισαν να μειώσουν δραματικά τον στρατιωτικό τους ρόλο στην περιοχή, με την αποχώρηση όλων των χερσαίων τους δυνάμεων, με τις ΗΠΑ να ανακοινώνουν επίσημα το τέλος του πολέμου στις 15 Δεκεμβρίου και τους τελευταίους στρατιώτες από το υποστηρικτικό προσωπικό να αποχωρούν στις 18 Δεκεμβρίου¹⁹⁹. Η αποχώρηση όμως των αμερικάνικων δυνάμεων άφησε πίσω της ένα νέο κύκλο βίας που έθετε σε αμφισβήτηση τους

¹⁹⁸ <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/02/27/AR2009022700566.html>

¹⁹⁹ <http://usatoday30.usatoday.com/news/world/iraq/story/2011-12-15/Iraq-war/51945028/1>

στόχους και τη σκοπιμότητα της υιοθετηθείσας στρατηγικής στο Ιράκ. Ο Κίσινγκερ περιέγραφε την κατάσταση ως εξής:

«...το Ιράκ αποτελεί το κεντρικό πεδίο μάχης μιας εν εξελίξει περιφερειακής θρησκευτικής σύγκρουσης. Η κυβέρνηση της χώρας ρέπει προς το Ιράν, ένα μέρος του σουνιτικού πληθυσμού αντιτίθεται ενόπλιως στην κυβέρνηση, μέλη και των δύο θρησκευτικών πλευρών υποστηρίζουν τις αντιμαχόμενες τζιχαντιστικές ομάδες στη Συρία, την ώρα που η τρομοκρατική οργάνωση του Ισλαμικού Κράτους επιχειρεί να συγκροτήσει χαλιφάτο το οποίο θα επεκτείνεται στη μισή επικράτεια του Ιράκ»²⁰⁰.

Στο Αφγανιστάν ο Ομπάμα αποφάσισε να ακολουθήσει μία νέα πιο επιθετική στρατηγική, η οποία στόχευε να εξαλείψει οριστικά τον κίνδυνο της Αλ Κάιντα, μέσω της ενίσχυσης των αμερικανικών στρατιωτικών δυνάμεων και της πολιτικής και οικονομικής βοήθειας προς το Αφγανιστάν και το Πακιστάν, τα οποία εξήγγειλε το Μάρτιο του 2009 ²⁰¹. Αυτή η απόφαση επεβλήθη από τον κίνδυνο ανόδου των Ταλιμπάν της Αλ Κάιντα που απειλούσαν με ανατροπή την κυβέρνηση Καρζάι. Η άποψη που επικρατούσε ήταν ότι η ενίσχυση της νομιμοποίησης και της αποτελεσματικότητας της αφγανικής κυβέρνησης και η ικανότητα των Αφγανών να αναλάβουν μόνοι τους την ευθύνη της χώρας ήταν άμεσα συνυφασμένα με την ήττα των Ταλιμπάν. Από την άλλη η αύξηση της αμερικανικής παρουσίας κατά 30000 Αμερικάνους στρατιώτες και 7000 νατοϊκούς²⁰² δεν μπορούσε να γίνει εύκολα αποδεκτή, κυρίως λόγω της μέχρι τότε αποτυχημένης και αναποτελεσματικής πολιτικής των ΗΠΑ. Παρά τη διάθεση περισσότερων πόρων και τη μεγαλύτερη προσήλωση στο στόχο του τερματισμού του πολέμου από τον προκάτοχό του, ο Ομπάμα δεν κατάφερε να έχει άμεσα θετικά αποτελέσματα. Ο πόλεμος θα τερματιζόταν επίσημα στις 28 Δεκεμβρίου 2014²⁰³, με την αντικατάσταση της Διεθνούς Δύναμης Βοήθειας για την Ασφάλεια (International Security Assistance Force) από μια υποστηρικτική δύναμη (Resolute Support), με τις ΗΠΑ και NATO βάζουν τέλος σε έναν πόλεμο, ο οποίος ασφαλώς και παρά τη μεγάλη του διάρκεια των 13 ετών δεν είχε τα επιθυμητά

²⁰⁰ Henry Kissinger, Παγκόσμια Τάξη, Σκέψεις γύρω από το χαρακτήρα των εθνών και την πορεία της ιστορίας, εκ. Λιβάνη, 2014, σελ. 457

²⁰¹ <http://edition.cnn.com/2009/POLITICS/02/17/obama.troops/index.html?ref>

²⁰² <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8389778.stm>

²⁰³ <http://www.cbsnews.com/news/america-formally-ends-the-war-in-afghanistan/>

αποτελέσματα, όπως αυτά είχαν καθοριστεί κατά την έναρξή του μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου και θα μπορούσε κάλλιστα να εκτιμηθεί ως αποτυχημένος. Ξεκινώντας από την 1 Ιανουαρίου, η νέα αποστολή παρείχε εκπαίδευση και υποστήριξη για τις στρατιωτικές μονάδες του Αφγανιστάν, με τις ΗΠΑ να αντιπροσωπεύουν σχεδόν 11.000 από τα 13.500 μέλη της εναπομένουσας δύναμης. Ο Ομπάμα σύντομα, διαπιστώνοντας τη συνεχιζόμενη αδυναμία ελέγχου της κατάστασης από την αφγανική κυβέρνηση, επέκτεινε το ρόλο των αμερικανικών δυνάμεων που παραμένουν στη χώρα, επιτρέποντάς τους να ενεργούν αντιτρομοκρατικές επιχειρήσεις και να παρέχουν επίγεια και εναέρια υποστήριξη για τις αφγανικές δυνάμεις, για δυο τουλάχιστον χρόνια.

Το Μάιο του 2010 είχε παρουσιαστεί από την κυβέρνηση Ομπάμα η νέα Εθνική Στρατηγική Ασφαλείας²⁰⁴, η οποία απεικόνιζε τις αρχές στη βάση των οποίων θα χαρασσόταν η εξωτερική τους πολιτική και θα εξυπηρετούνταν τα *διαρκή εθνικά συμφέροντα των ΗΠΑ*, δηλαδή η ασφάλεια, η ευημερία, οι ηθικές αξίες και η διεθνής τάξη, συμφέροντα άρρηκτα συνδεδεμένα μεταξύ τους²⁰⁵. Οριζόταν ότι για την ενδυνάμωση της θέσης των ΗΠΑ στον κόσμο, θα πρέπει να συνδυάζεται η διπλωματία με την οικονομική πειθαρχία και τη στρατιωτική ισχύ. Παράλληλα, προωθούσε τις διεθνείς συνεργασίες, όπου σε αντίθεση με την πολιτική της κυβέρνησης Μπους, επεκτεινότουσαν και πέραν των παραδοσιακών συμμάχων των ΗΠΑ, αλλά και σε αναπτυσσόμενες δυνάμεις όπως η Κίνα και η Ινδία. Ο ίδιος ο πρόεδρος Μπαράκ Ομπάμα στην εισαγωγή του κειμένου τονίζει: ότι *«τα βάρη του νέου αιώνα δεν μπορούν να πέσουν μόνο στους ώμους των ΗΠΑ»*. Προς τούτο, στο κείμενο αναφέρεται η ανάγκη ενίσχυσης των διεθνών οργάνων και της συλλογικής δράσης, για την εξυπηρέτηση κοινών συμφερόντων, όπως η αντιμετώπιση του βίαιου εξτρεμισμού, η πρόληψη της διασποράς των πυρηνικών όπλων και όπλων μαζικής καταστροφής, η διασφάλιση των πυρηνικών πρώτων υλών, η εξασφάλιση ισορροπημένης και αειφόρου οικονομικής ανάπτυξης και η εξεύρεση λύσεων μέσω της συνεργασίας για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

²⁰⁴ https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf

²⁰⁵ <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/05/27/AR2010052701044.html>

Η στρατηγική προσέγγιση υλοποίησης των παραπάνω ήταν αυτή του *ελαφρού αποτυπώματος* (*light footprint*), η οποία χαρακτηρίζεται από τη μη συμμετοχή σε ανώφελους πολέμους για κατοχή χωρών, από τα πλήγματα με μη επανδρωμένα αεροσκάφη (drones), από τις κυβερνοεπιθέσεις (cyberattacks) και τέλος από τις επιχειρήσεις ειδικών δυνάμεων που αξιοποιούν την αμερικανική τεχνολογική υπεροχή. Η στρατηγική αυτή ήταν χαμηλού κόστους, μηδανικών απωλειών, αλλά και μεγαλύτερου ρίσκου. Η πρώτη φορά απόλυτης εφαρμογής της ήταν το 2011, όταν ο Ομπάμα υποστήριξε την ανατροπή της κυβέρνησης του Καντάφι στη Λιβύη με τη χρήση πυρομαχικών ακριβείας, συγκεκαλυμμένων επίγειων μονάδων και τη σύναψη συμμαχιών με τοπικές αρχές της Λιβύης, ενώ ακολούθησαν οι αντίστοιχες επεμβάσεις στο Ιράκ και τη Συρία. Ο Ομπάμα είχε να αντιμετωπίσει από το Δεκέμβριο του 2010 τις επιπτώσεις του φαινομένου της Αραβική Άνοιξη που πρωτοεμφανίστηκε στην Τυνησία και γρήγορα επεκτάθηκε στη Λιβύη και την Αίγυπτο, το οποίο αποτέλεσε μια ευκαιρία επαναπροσδιορισμού των σχέσεων των ΗΠΑ με το μουσουλμανικό κόσμο. Η γενική του στρατηγική ήταν υπέρ των πολιτικών αλλαγών προς την κατεύθυνση του εκδημοκρατισμού, ανεξαρτήτως του αν στην εξουσία έρθει κάποιο ισλαμικό κόμμα, εκφράζοντας κάποιες επιφυλάξεις για θέματα ατομικών και θρησκευτικών ελευθεριών και καταπάτησης δικαιωμάτων των μειονοτήτων και των γυναικών. Οι Ηνωμένες Πολιτείες σε μεγάλο βαθμό απέφυγαν να αναλάβουν στρατιωτική δράση στην περιοχή, αν και το έπραξαν έμμεσα με τη στήριξη της επέμβασης από δυνάμεις του ΝΑΤΟ στη Λιβύη.

Οι πρόσφατες εξελίξεις με τον εμφύλιο στην Ουκρανία, που οδήγησαν στην απόσχιση της Κριμαίας από τη Ρωσία, τον εμφύλιο στη Συρία και του εξωπραγματικού οράματος του ISIS για αναβίωση του μεσαιωνικού χαλιφάτου των Αββασιδών, ανέδειξαν για ακόμα μια φορά την απροθυμία του Ομπάμα να εμπλέκεται μονομερώς σε κάθε παγκόσμια κρίση, επιλέγοντας τις πολυμερείς δράσεις με την όσο το δυνατό μέγιστη χρήση των διεθνών θεσμών. Οι ΗΠΑ συνεχίζουν να επιλέγουν να εμπλέκονται μόνο σε αντιτρομοκρατικές αποστολές στις πιο εκρηκτικές περιοχές του κόσμου, με την εμπλοκή αυτή να είναι συγκρατημένη και ακριβής.

Αυτή η υιοθετηθείσα στρατηγική του light footprint δοκιμάζεται πλέον περισσότερο παρά ποτέ, με την κριτική να επικεντρώνεται στο γεγονός ότι οι ΗΠΑ δείχνουν εντελώς απρόθυμες να αναμειχθούν στις διεθνείς συγκρούσεις, ενθαρρύνοντας κατά αυτό τον τρόπο τους αντιπάλους τους. Η πρώην υπουργός εξωτερικών Κοντολίζα Ράιτ δήλωσε σχετικά:

«Υπήρχε η άποψη ότι αν οι ΗΠΑ αναδιπλώνονταν και έπαυαν να επιβάλλονται, το κενό θα γέμιζε από καλά πράγματα, από τη διεθνή κοινότητα και τους συμμάχους μας ... αλλά το κενό γέμισε από βάρβαρους δικτάτορες και εξτρεμιστικές δυνάμεις, ιδίως στο Ιράκ και στη Συρία, και από εθνικισμό. Στην Ασία ο εθνικισμός βρίσκεται σε πλήρη έξαρση και αυτό είναι το πραγματικό κόστος της αμερικανικής απόσυρσης»²⁰⁶.

Ακόμα και παραδοσιακοί σύμμαχοι των Αμερικάνων αντιμετωπίζουν με σκεπτικισμό αυτή τους την πολιτική, με χαρακτηριστικότερο το Ισραήλ, το οποίο έχει εναντιωθεί στην προσέγγιση των ΗΠΑ με το Ιράν, μετά την πρόσφατη συμφωνία που επετεύχθη για το πυρηνικό του πρόγραμμα²⁰⁷.

Το Φεβρουάριο 2015, ο Ομπάμα εξέδωσε την επικαιροποιημένη Εθνική Στρατηγική Ασφαλείας²⁰⁸, η οποία επικεντρώνεται στις αρχές και στις προτεραιότητες που περιγράφουν πώς η Αμερική θα οδηγήσει τον κόσμο προς την ενίσχυση της ειρήνης και της ευημερίας, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στον ηγετικό ρόλο των ΗΠΑ στο διεθνές περιβάλλον και την αμερικανική ισχύ. Η νέα αυτή στρατηγική δέχθηκε έντονη κριτική, διότι δημιούργουσε περισσότερα ερωτήματα από όσα έλυσε, καθώς είναι κυρίως περιγραφική, καθορίζοντας γενικούς στόχους χωρίς να δίνει τρόπους επίτευξής τους.

²⁰⁶ <http://www.kathimerini.gr/758539/article/epikairothta/kosmos/ypo-dokimasia-h-e3wterikh-politikh-toy-mparak-ompama>

²⁰⁷ <https://medium.com/the-iran-deal>

²⁰⁸ <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2015/02/2015.pdf>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Σύγκριση της Υψηλής Στρατηγικής του Βυζαντίου επί βασιλείας Βασιλείου Β' και ΗΠΑ μετά τον Ψυχρό Πόλεμο

Έχοντας ως τώρα αναλύσει τις υψηλές στρατηγικές των δύο ηγεμονιών κατά τις υπό εξέταση περιόδους, θα επιχειρηθεί στο τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας να γίνει μια σύγκριση μεταξύ τους, προκειμένου να οδηγηθούμε στην εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων. Οι δύο στρατηγικές των δύο ηγέτιδων δυνάμεων παρουσιάζουν κοινά στοιχεία και χαρακτηριστικά, τα οποία θα επισημανθούν, παρά τη μεγάλη χρονολογική διαφορά που τις χωρίζει. Ο εντοπισμός των αιτιών που οδήγησαν στην παρακμή τη βυζαντινή αυτοκρατορία μετά τα μέσα του 11ου αιώνα και ενώ αμέσως πριν είχε βρεθεί σε απολύτως δεσπόζουσα θέση στο διεθνές σύστημα θα μπορούσε να προσφέρει χρήσιμα διδάγματα στις ΗΠΑ, οι οποίες μετά τον Ψυχρό Πόλεμο βρέθηκαν σε μια αντίστοιχη θέση.

4.1. Από το Αποκορύφωμα της Βυζαντινής Ηγεμονίας στην Παρακμή

4.1.1. Γιατί Ευοδώθηκε η Υψηλή Στρατηγική του Βασιλείου Β';

Την περίοδο των μεγάλων στρατηλατών αυτοκρατόρων του 10ου αιώνα το Βυζάντιο απέκτησε επικυρίαρχη θέση στο διεθνή καταμερισμό ισχύος, με αποκορύφωμα την περίοδο του Βασιλείου Β'. Η μεγαλύτερη απειλή των προηγούμενων αιώνων, οι Άραβες καθυποτάχθηκαν πλήρως, αφού γνώρισαν μεγάλες ήττες στα πεδία των μαχών. Η μεγαλύτερη απειλή στα βόρεια της αυτοκρατορίας, οι Βούλγαροι, ενσωματώθηκαν στη βυζαντινή επικράτεια μετά την αποφασιστική μάχη εναντίον του Σαμουήλ, στα στενά του Κλειδίου, επεκτείνοντάς την μέχρι το Δούναβη και την Αδριατική. Στο νότο επανακτήθηκαν τα στρατηγικής σημασίας νησιά της Κύπρου και της Κρήτης, ενώ στην ανατολή στην υπερκαυκασία έφθασε ως την Αρμενία. Η έκταση της βυζαντινής επικράτειας, στα μέσα του 11ου αιώνα, είχε αυξηθεί κατά το ήμισυ, σε σχέση με τον προηγούμενο αιώνα. Στην περίμετρο δε αυτής είχε δημιουργηθεί μια ζώνη ασφάλειας με την επιβολή μιας ηγεμονικής ειρήνης²⁰⁹. Η προσάρτηση εδαφών δεν εξασθένιζε την

²⁰⁹ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 276

ασφάλεια της αυτοκρατορίας, όσο αυτή είχε τη δυνατότητα να τηρεί ένα ισχυρό στρατό, ικανό να τα υπερασπιστεί.

Στα επιτυχή αποτελέσματα του βυζαντινού επεκτατισμού πρέπει να προστεθεί η οικοδόμηση μιας σταθερής και ανθούσας οικονομίας, η οποία δημιούργησε τις συνθήκες για ευημερία και πρόοδο. Δημιουργούταν έτσι ένας αυτοτροφοδοτούμενος κύκλος ανάπτυξης, αφού η κατάκτηση προσοδοφόρων περιοχών βοήθουσε στην οικονομική πρόοδο, η οποία με τη σειρά της διευκόλυε τη χρηματοδότηση των επομένων στρατιωτικών επιχειρήσεων για κατάκτηση και άλλων εδαφών. Παρά λοιπόν τα πενήντα χρόνια επεκτατικών πολέμων και εμφυλίων συρράξεων, ο πλούτος της αυτοκρατορίας ήταν τόσος που ο Βασίλειος Β' κληροδότησε στους διαδόχους του το δεύτερο μεγαλύτερο απόθεμα χρυσού που έχει καταγραφεί σε ολόκληρη τη βυζαντινή ιστορία.

Για να πετύχει όλα τα παραπάνω ο Βασίλειος Β' βασίστηκε στις διαχρονικές αρχές και τις παραδόσεις της βυζαντινής υψηλής στρατηγικής σε όλες της τις διαστάσεις. Διέθετε έναν άρτιο κρατικό μηχανισμό και αφού εξασφάλισε τη σταθερότητα της εσωτερικής πολιτικής σκηνής, με την επικράτησή του στους εμφυλίους πολέμους επί των στασιαστών στρατηλατών, εκπροσώπων της στρατιωτικής αριστοκρατίας της Μικράς Ασίας, οικοδόμησε την οικονομία του, με πυρήνα ένα δικαιότερο φορολογικό σύστημα και δημιούργησε ένα πανίσχυρο στρατό, ικανό να ανταπεξέρχεται στις απαιτήσεις των επεκτατικών του εκστρατειών. Χρησιμοποίησε δε με επιδεξιότητα τα μέσα της διπλωματίας για να ασκήσει στρατηγικές συμμαχιών και εξισορροπήσεων στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη, όπως τη θρησκεία και τους δυναστικούς γάμους.

Η εξάπλωση του βυζαντινού πολιτισμού και η εδραίωση τής, κατά τον Obolensky, *βυζαντινής κοινοπολιτείας*, της προσέδιδε την απαιτούμενη διεθνή νομιμοποίηση. Προωθώντας ο Βασίλειος Β' την οικουμενική ιδεολογία της αυτοκρατορίας, βασισμένη στα χριστιανικά ιδεώδη και ιδανικά, στην οποία ήταν προσηλωμένη διαχρονικά η υψηλή στρατηγική του Βυζαντίου, απέκτησε διεθνή επιρροή και ακτινοβολία.

Για να ολοκληρώσουμε και συνοψίσουμε την Υψηλή Στρατηγική του Βασιλείου Β' θα πρέπει να την αξιολογήσουμε. Η αξιολόγηση θα πραγματοποιηθεί

σύμφωνα με πέντε διαχρονικής εφαρμογής και αξίας κριτήρια, τα οποία αναφέρονται από τον καθηγητή Παπασωτηρίου²¹⁰. Το πρώτο είναι η *καταλληλότητα* και αναφέρεται στο μέτρο που μια στρατηγική είναι προσαρμοσμένη στις διεθνείς εξελίξεις, καθώς και στο εσωτερικό πολιτικό περιβάλλον. Όπως έχουμε αναφέρει ο Βασίλειος προσάρμοζε τη στρατηγική του, έτσι ώστε να ανταπεξέρχεται στις συνεχόμενες εξωτερικές απειλές, ενώ η πολιτική που ακολούθησε στο εσωτερικό ενδυνάμωσε την εξουσία του ηγεμονικού κέντρου έναντι της στρατιωτικής αριστοκρατίας, τερματίζοντας τους εμφυλίους πολέμους, οδηγώντας την αυτοκρατορία στην πολιτική σταθερότητα και οικονομική ευημερία. Από το γεγονός ότι τα παραπάνω εκτελέστηκαν επιτυχώς εξάγεται το συμπέρασμα ότι η υψηλή στρατηγική του Βασιλείου Β' πληρούσε το πρώτο κριτήριο.

Το δεύτερο είναι η *εσωτερική συνοχή* και αναφέρεται στην αλληλοϋποστήριξη των επί μέρους διαστάσεων της εκάστοτε υψηλής στρατηγικής. Ο τρόπος λειτουργίας του κράτους, οι δομές του και η οικονομική ευρωστία στήριξαν από κοινού την επίτευξη των στόχων της στρατηγικής του Βασιλείου Β', χωρίς να υπονομεύουν το έργο του.

Η *αποδοτικότητα* είναι το τρίτο κριτήριο, που αναφέρεται στο κατά πόσο τα μέσα της υψηλής στρατηγικής προωθούν τους πολιτικούς σκοπούς, με την όσο το δυνατό οικονομικότερη λύση. Όπως έχει εξηγηθεί, η επιδέξια χρησιμοποίηση διπλωματικών μέσων και οι συμμαχίες επέφεραν τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα.

Το επόμενο κριτήριο είναι ο *συσχετισμός ικανοτήτων και στόχων*, που αναφέρεται στο μέτρο στο οποίο οι καθοριζόμενοι αντικειμενικοί στόχοι της υψηλής στρατηγικής είναι εφικτοί με βάση τις δυνατότητες της χώρας. Το όριο που δεν πρέπει να ξεπεραστεί είναι αυτό που οδηγεί στο φαινόμενο που ονομάζεται υπερεπέκταση, δηλαδή να επεκταθεί ένα κράτος τόσο που να μην έχει πλέον τα μέσα να υποστηρίξει τη διατήρηση της σταθερότητας. Εφόσον παρατηρηθεί αυτή η ανισορροπία επέρχεται η παρακμή, όπως συνέβη με την επεκτατική στρατηγική του Ιουστινιανού. Στην περίπτωση του 10ου αιώνα αντίθετα η αντίστοιχη στρατηγική του Βασιλείου Β' ισχυροποίησε τις αμυντικές ικανότητες της

²¹⁰ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 33-35

αυτοκρατορίας, μέσω της στρατιωτικής ισχυροποίησης της, η οποία υποστηρίχθηκε από τη διεύρυνση της οικονομικής της βάσης.

Το τελευταίο κριτήριο είναι η *αντοχή σε σφάλματα*, που αναφέρεται στον τρόπο υπερκέρρασης τυχόν αρνητικών εξελίξεων και σφαλμάτων, τα οποία θα πρέπει στην πολιτική να θεωρούνται αναπόφευκτα. Ο Βασίλειος Β' ξεπέρασε την ήττα του 986 από τους Βούλγαρους και μερικά χρόνια αργότερα τους καθυπόταξε ολοκληρωτικά.

Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι η Υψηλή Στρατηγική του Βασιλείου Β' κρίνεται απόλυτα πετυχημένη, αφού κατάφερε να πετύχει όλους τους αντικειμενικούς σκοπούς της. Η αυτοκρατορία είχε αποκτήσει ηγεμονική θέση στο διεθνές σύστημα, ενώ η Κωνσταντινούπολη και η ενδοχώρα είχαν εξασφαλιστεί από εξωτερικές επιθέσεις. Αυτό όμως το γεγονός ήταν που οδήγησε τους διαδόχους του σε εφησυχασμό και αδράνεια λόγω των λανθασμένων εκτιμήσεων και τη λήψη μιας απόφασης που θα απέβαινε μοιραία για το μέλλον της αυτοκρατορίας, αυτή της μη χρηματοδότησης της περαιτέρω επέκτασης.

4.1.2. Η Κατάρρευση του 11ου Αιώνα

Ο θάνατος του Βασιλείου Β' το 1025 επέφερε την ανακοπή του βυζαντινού επεκτατισμού, η οποία θα οδηγήσει στη γρήγορη παρακμή της αυτοκρατορίας. Μόλις 56 χρόνια μετά, το 1081, οι συνθήκες ασφάλειας και οικονομικής ευρωστίας είχαν καταρρεύσει και εισβολείς από κάθε κατεύθυνση απειλούσαν ή είχαν ήδη εισχωρήσει στη Βυζαντινή αυτοκρατορία.

Έχει γίνει προσπάθεια ανάλυσης των αιτιών της παρακμής της αυτοκρατορίας από διάφορα θεωρητικά μοντέλα των διεθνών σχέσεων, τα περισσότερα από τα οποία όμως, σύμφωνα με τον Παπασωτηρίου, δεν προσεγγίζουν το θέμα ικανοποιητικά²¹¹. Μπορούμε να προβούμε σε τρεις θεωρητικές υποθέσεις που επιχειρούν να εξηγήσουν το φαινόμενο. Η πρώτη είναι ότι αν μια αυτοκρατορία επεκτείνεται συνεχώς, νομοτελειακά θα παρακμάσει, αφού κάποια στιγμή θα οδηγηθεί σε στρατηγική υπερεπέκτασης²¹². Το επιχείρημα αυτό

²¹¹ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 279-281

²¹² Πρόκειται για το γνωστό επιχείρημα που αναπτύσσει ο καθηγητής ιστορίας του Γέιλ, Πολ Κέννεντυ στο βιβλίο του *Η Άνοδος και η Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων*.

αντικρούεται από το γεγονός ότι το Βυζάντιο, όπως έχουμε ήδη προαναφέρει, όχι μόνο δεν οδηγήθηκε σε στρατηγική υπερεξάπλωσης επί Βασιλείου Β', αλλά αντίθετα γνώρισε μια περίοδο με απόλυτη ασφάλεια και οικονομική ανάπτυξη. Παρεμφερής είναι και η υπόθεση 3 που αναπτύσσει ο Ρόμπερτ Γιλρίν στο βιβλίο του *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική* σύμφωνα με την οποία:

«ένα κράτος θα επιδιώξει να αλλάξει το διεθνές σύστημα μέσω εδαφικής, πολιτικής και οικονομικής επέκτασης, μέχρις το οριακό κόστος της περαιτέρω αλλαγής να είναι ίσο ή μεγαλύτερο από το οριακό όφελος»²¹³.

Όπως έχει ήδη εξηγηθεί, το όφελος της επεκτατικής στρατηγικής του Βασιλείου Β' ήταν κατά πολύ μεγαλύτερο από το κόστος αυτής.

Η δεύτερη υπόθεση είναι ότι μια μεγάλη δύναμη παρακμάζει, αν εμφανιστεί μια άλλη ισχυρότερή της στρατιωτικά και οικονομικά, ικανής να αναστρέψει υπέρ της την ισορροπία ισχύος. Ο Γιλρίν τονίζει σχετικά:

«προκειμένου να επιβιώσει μια αυτοκρατορία, το οικονομικό περίσσειμα έπρεπε να αυξάνεται ταχύτερα από ότι το κόστος πολέμου. ... υπό συνθήκες αυξανόμενου κόστους η αυτοκρατορία είτε κατακερματιζόταν, είτε υποχρεωνόταν να μειώσει τον εδαφικό της έλεγχο και τα οικονομικά της βάρη. Εάν δεν κατόρθωνε να ανασυνταχθεί με επιτυχία και με αυτόν το τρόπο να φέρει σε μια ισορροπία το κόστος και τους πόρους της, η αυτοκρατορία παρήκμαζε και τελικά έδινε τη θέση της στον επόμενο κύκλο αυτοκρατοριών»²¹⁴.

Όντως κατά τη διάρκεια του 11ου αιώνα εμφανίστηκαν στα σύνορα της αυτοκρατορίας νέες απειλές από δυνάμεις που εφόρμησαν εναντίον της. Σε καμία περίπτωση όμως αυτές δεν ήταν τόσο ισχυρές που να προκαλέσουν μια τέτοια ανακατανομή ισχύος εις βάρος του Βυζαντίου που θα προκαλούσε την παρακμή του. Άλλωστε στο παρελθόν είχαν αντιμετωπιστεί επιτυχώς πολύ μεγαλύτερες απειλές, όπως το αραβικό χαλιφάτο από τον 7ο ως τον 9ο αιώνα.

Η τρίτη τέλος υπόθεση είναι ότι μια αυτοκρατορία θα οδηγηθεί σε παρακμή, αν από την κατάρρευση των εσωτερικών της δομών και τις λανθασμένες επιλογές και προτεραιότητες της ηγεσίας της περιοριστούν οι διαθέσιμοι πόροι της,

²¹³ Robert Gilpin, *Πόλεμος και αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, εκ. Ποιότητα, Γ' Έκδοση, 2007, σελ.184

²¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 200

οι οποίοι δε θα είναι πλέον αρκετοί προκειμένου να υποστηρίξουν στο μέλλον την επιτυχή εφαρμογή όλων των διαστάσεων της υψηλής της στρατηγικής. Το επιχείρημα αυτό υιοθετείται από τον Παπασωτηρίου και αποτελεί την ικανοποιητικότερη προσέγγιση της παρακμής του Βυζαντίου που επήλθε στα μέσα του 11ου αιώνα.

Έχοντας νικήσει όλους τους εξωτερικούς εχθρούς της αυτοκρατορίας, ο Βασίλειος ο Β' είχε εξασφαλίσει μια χωρίς προηγούμενο περίοδο ασφάλειας και ηρεμίας. Με το θάνατό του, επικράτησε στους ηγετικούς κύκλους της Κωνσταντινούπολης η αντίληψη ότι έπαψαν πλέον να υπάρχουν εξωτερικοί εχθροί και ότι συνεπώς οι υψηλές αμυντικές δαπάνες είναι περιττές. Επιπλέον, λόγω του γεγονότος ότι για περισσότερα από πενήντα χρόνια ο Βασίλειος Β' ασκούσε επεκτατική στρατηγική, η αυτοκρατορία δεν είχε γνωρίσει επιδρομές στο εσωτερικό της και η άμυνα συνόρων είχε ατονήσει. Οι διάδοχοι του Βασιλείου Β', εκτιμώντας λανθασμένα την πρόσκαιρη απουσία εξωτερικών απειλών έστρεψαν το ενδιαφέρον τους στην εσωτερική πολιτική σκηνή, αμελώντας την άμυνα της αυτοκρατορίας και απαξιώνοντας το θεσμό των Θεμάτων. Αυτή βέβαια ήταν μια συνειδητή πολιτική της άρχουσας τάξης της Κωνσταντινούπολης, μέσω της οποίας επιδίωκαν την αποδυνάμωση της στρατιωτικής αριστοκρατίας. Όλα αυτά τα γεγονότα είχαν ως αποτέλεσμα να μειωθούν σταδιακά οι στρατιωτικές δυνατότητες της αυτοκρατορίας, η οποία δε θα ήταν σε θέση να αποκρούσει τις επιθέσεις που θα δεχόταν από όλα τα μέτωπα.

Θα επιχειρήσουμε εδώ μια πολύ σύντομη περιγραφή των κύριων γεγονότων που ακολούθησαν το θάνατο του Βασιλείου Β'²¹⁵. Διάδοχός του ήταν ο άπειρος σε ζητήματα διακυβέρνησης και κυρίως ανεύθυνος, αλλά και γηραιός αδελφός του Κωνσταντίνος Η' (1025-28), ο οποίος ανάλωσε τη βραχύβια θητεία του στη διασπάθιση της περιουσίας που είχε συγκεντρώσει ο αδελφός του σε συμπόσια και αγώνες στον ιππόδρομο. Η διαδοχή του από τον Ρωμανό Γ' Αργυρό (1028-34), μέσω του γάμου του με την κόρη του πριγκίπισσα Ζωή, αφού ο Κωνσταντίνος δεν είχε υιό, έφερε στο θρόνο ξανά έναν εκπρόσωπο των *δυνατών*. Αυτό το γεγονός, σε συνδυασμό με την εγκατάλειψη της φορολογικής πολιτικής

²¹⁵ Για μια αναλυτικότερη περιγραφή των ιστορικών γεγονότων της περιόδου 1025-1081 βλ. Georg Ostrogorsky, Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, Β' Τόμος, εκ. Πατάκη, 2012, σελ. 201-241

του Βασιλείου Β', με την κατάργηση του *αλληλέγγυου*, ανέδειξε εκ νέου τους μεγαλογαιοκτήμονες σε νικητές τόσο σε πολιτικό, όσο και σε οικονομικό επίπεδο. Οι κακές εκτιμήσεις της ραδιούργας Ζωής έφεραν στο θρόνο τον νεαρό εραστή της Μιχαήλ Δ' (1034-41), μετά τη δολοφονία του Ρωμανού. Λόγω της υγείας του – υπέφερε από επιληψίες – το κυβερνητικό έργο ασκούταν κυρίως από τη γραφειοκρατία της πρωτεύουσας, η οποία είχε αντιαριστοκρατική δράση, ιδιαίτερα εναντίον της αριστοκρατίας της Μικράς Ασίας. Η ανελέητη οικονομική πολιτική οδήγησε σε σειρά εξεγέρσεων των σλαβικών πληθυσμών της βαλκανική, η οποία παρότι καταπνίγηκε, δημιούργησε ένα ρήγμα στο οικοδόμημα του Βασιλείου Β'. ο καταβεβλημένος από την εκστρατεία στα Βαλκάνια Μιχαήλ θα εκπνεύσει το 1041 και θα τον διαδεχθεί για μερικούς μόνο μήνες ο ανιψιός του Μιχαήλ Ε' Καλαφάτης, όταν ανατράπηκε και τυφλώθηκε, καθώς στράφηκε εναντίον της Ζωής που τον είχε αρχικά υιοθετήσει. Μετά από μερικούς μήνες διακυβέρνησης από τις πορφυρογέννητες αδελφές Ζωή και Θεοδώρα, αυτοκράτορας αναλαμβάνει ο Κωνσταντίνος Θ' Μονομάχος (1042-55), αφού παντρεύτηκε την 64χρονη Ζωή, εκπρόσωπος της αριστοκρατίας των βυζαντινών αξιωματούχων. Απεδείχθη και αυτός αδύναμος και ασήμαντος ηγεμόνας, ο οποίος παραμελούσε τα καθήκοντά του και μαζί με τις δύο ανεξέλεγκτες αυτοκράτειρες κατασπαταλούσαν το δημόσιο χρήμα. Η ουσιαστική διοίκηση του κράτους ασκούταν από την αριστοκρατία των αξιωματούχων της πρωτεύουσας, με τον περίφημο φιλόσοφο Μιχαήλ Ψελλό να διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στις εξελίξεις. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου είναι η παρακμή του βυζαντινού στρατού. Προκειμένου η κυβέρνηση να περιορίσει την επιρροή της στρατιωτικής αριστοκρατίας, μειώνει συστηματικά τη δύναμη του στρατεύματος και σε μια προσπάθεια συγκέντρωσης νέων εσόδων, μετατρέπει τους στρατιώτες – γεωργούς σε φορολογούμενους, δίνοντας τους το δικαίωμα να εξαγοράζουν τη στρατιωτική τους θητεία καταβάλλοντας ένα συγκεκριμένο ποσό. Το μέτρο αυτό οδήγησε στην αποσάθρωση του θεσμού των Θεμάτων, στο οποίο βασιζόταν για αιώνες η άμυνα της αυτοκρατορίας. Η μείωση του αριθμού των αυτοχθόνων στρατιωτών επανέφερε την ανάγκη δημιουργίας μισθοφορικών στρατών, η αποτελεσματικότητα των οποίων ήταν αμφίβολη σε σχέση με τους στρατιώτες των Θεμάτων. Εν μέσω επαναστάσεων και πραξικοπημάτων, προέβαλαν νέες απειλές, με τους Σελτζούκους Τούρκους να εμφανίζονται από την Ανατολή, νέοι λαοί της στέπας, όπως οι Πατζινάκοι, οι Ούζοι

και οι Κουμάνοι, από το Βορρά, ενώ στη Δύση εμφανίζονται οι Νορμανδοί. Το τελευταίο δε έτος της βασιλείας του Κωνσταντίνου Θ' το 1054, συνέβη ένα γεγονός με παγκόσμια σημασία, το Σχίσμα των Εκκλησιών. Ο Κωνσταντίνος πέθανε το 1055 και την εξουσία άσκησε η Θεοδώρα μέχρι το θάνατο της το 1056, που σηματοδοτεί το οριστικό τέλος της μακεδονικής δυναστείας. Θα ακολουθήσει ο Μιχαήλ ΣΤ', ο οποίος είχε λάβει το χρίσμα λίγο πριν το θάνατο της αυτοκράτειρας, η άνοδος του οποίου αποτέλεσε θρίαμβο της παράταξης των πολιτικών αξιωματούχων, γεγονός που οδήγησε σε εξέγερση των στρατιωτικών διοικητών, νέο εμφύλιο και τελικό νικητή τον Ισαάκιο Κομνηνό (1057-59) που στέφθηκε αυτοκράτορας την 1η Σεπτεμβρίου 1057, στέψη που οριοθετούσε την επικράτηση της στρατιωτικής αριστοκρατίας. Η συνεργασία όμως της εκκλησίας με την παράταξη της πολιτικής αριστοκρατίας έφερε την πτώση του Κομνηνού και την ενθρόνιση του Κωνσταντίνου Ι' Δούκα (1059-67), έμπιστου φίλου του Ψελλού και του Πατριάρχη Κωνσταντίνου Λειχούδη. Η πολιτική αριστοκρατία είχε ανακτήσει γρήγορα τη θέση της και η οικονομική δυσπραγία, λόγω της οικονομικής της πολιτικής, οδηγούσε σε καταστροφή την αμυντική δύναμη του στρατού της αυτοκρατορίας, ενώ οι απειλές ολοένα και αυξάνονταν στην περιφέρεια της. Ο θάνατος του Δούκα το 1067 έφερε στην εξουσία την σύζυγό του Ευδοκία, στη θέση των τριών ανήλικων υιών της, στην ουσία όμως την κυβέρνηση ασκούσε ο Ψελλός και ο αδελφός του νεκρού αυτοκράτορα καίσαρας Ιωάννης Δούκας. Οι εξελίξεις όμως στα μέτωπα του πολέμου αύξησαν τη δύναμη της αντίπαλης παράταξης εκ νέου. Ο γάμος της αυτοκράτειρας με τον Καππαδόκη στρατηγό Ρωμανό Δ' Διογένη (1068-71) έφερε αυτόν στο θρόνο. Παρά την εμπειρία του και τις διακρίσεις που είχε από προηγούμενες μάχες, δεν κατάφερε να ξεπεράσει τα προβλήματα αποσύνθεσης του βυζαντινού στρατού και υπέστη την καταστροφική και ιστορικής σημασίας ήττα για το μέλλον της Μέσης Ανατολής στη μάχη του Μαντζικέρτ το 1071 από τους Σελτζούκους Τούρκους. Αυτοκράτορας ανέλαβε ο υιός της Ευδοκίας, που κλείστηκε σε μοναστήρι και μαθητής του Ψελλού, Μιχαήλ Ζ'(1071-78). Η κατάρρευση όμως ήρθε και από τη δυτική πλευρά της αυτοκρατορίας με τη βαλκανική χερσόνησο να κλονίζεται από επαναστάσεις, ενώ στα προβλήματα της εξωτερικής πολιτικής ήρθαν να προστεθούν και μια σοβαρή οικονομική κρίση και συνεχόμενες εξεγέρσεις από εκπροσώπους της στρατιωτικής αριστοκρατίας, που οδήγησαν το 1078 στην παραίτηση του Μιχαήλ υπέρ του

στρατηγού των Ανατολικών Νικηφόρου Βοτανειάτη, απόγονου των Φωκάδων και γνήσιου εκπροσώπου της στρατιωτικής αριστοκρατίας. Ωστόσο ο γηραιός στρατηγός δεν ήταν σε θέση να σώσει την αυτοκρατορία από το χάος. Η σύντομη βασιλεία του αποτέλεσε την τελευταία φάση στην τραγική αυτή περίοδο αποσύνθεσης, εμφυλίων πολέμων και επαναστάσεων. Μετά από ένα αδυσώπητο αγώνα ανάμεσα στους στρατηγούς για τη διαδοχή του, επικράτησε ο ικανότερος, ο νεαρός Αλέξιος Κομνηνός, ο οποίος στις 4 Απριλίου 1081 στέφθηκε αυτοκράτορας. Επί βασιλείας του σώθηκε το Βυζάντιο από άμεση πτώση, εξασφαλίζοντας τη βιωσιμότητά του για τέσσερις ακόμα αιώνες.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι ολόκληρη η παραπάνω περίοδος αναλώθηκε περισσότερο σε εσωτερικές προστριβές, που πήγαζαν από τη διαμάχη μεταξύ της ηγέτιδας τάξης της Κωνσταντινούπολης, η οποία κυριάρχησε κατά το μεγαλύτερο μέρος της περιόδου, και της στρατιωτικής αριστοκρατίας της Μικράς Ασίας, αντιπαλότητα που αναζωπυρώθηκε μετά το θάνατο του Βασιλείου Β'. Στις τρεις δεκαετίες μετά το 1025 εκδηλώθηκαν περισσότερες από 30 στάσεις και απόπειρες πραξικοπήματος²¹⁶.

Η επεκτατική πολιτική του Βασιλείου Β' που είχε οδηγήσει στη δημιουργία ασφάλειας, ειρήνης και οικονομικής ευημερίας είχε εγκαταλειφθεί ως δαπανηρή και μη αναγκαία για δύο κυρίως λόγους. Πρώτον, για να μειωθούν δραματικά οι αμυντικές δαπάνες, έτσι ώστε να αποδυναμωθεί η στρατιωτική αριστοκρατία και δεύτερον για να χρηματοδοτηθούν αντίστοιχα οι δράσεις των φίλα προσκείμενων ομάδων στο καθεστώς της Κωνσταντινούπολης υπό την ηγεμονία της αριστοκρατίας της.

Τα επακόλουθα ήταν δραματικά. Οι θεματικοί στρατοί έπεσαν σε παρακμή, ενώ η αυτοκρατορία στράφηκε προς ξένους μισθοφόρους, οι οποίοι τις περισσότερες φορές ενεργούσαν κυρίως υπέρ της κεντρικής εξουσίας και όχι υπέρ των συμφερόντων της αυτοκρατορίας, συμμετέχοντας στους εμφύλιους υπέρ του αυτοκράτορα, ενώ ήταν απείθαρχοι και ευάλωτοι σε χρηματισμό και αυτομόληση στον εχθρό σε περίπτωση καλύτερης χρηματικής ανταμοιβής. Η παρακμή του στρατού συνοδεύτηκε από αντίστοιχη της κρατικής οικονομίας. Παρά το γεγονός ότι η κοινωνία γνώρισε οικονομική άνθηση τον 11ο αιώνα, η οποία συνεχίστηκε και

²¹⁶ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6ος-11ος αιώνας, εκ. Ποιότητα, σελ. 282

τον 12ο, τα δημοσιονομικά έσοδα του κεντρικού κράτους μειώθηκαν, λόγω της χαλάρωσης του φορολογικού εισπρακτικού μηχανισμού, αλλά και της μείωσης της φορολογίας στους υποστηρικτές των εκπροσώπων της άρχουσας τάξης της Κωνσταντινούπολης, όπως ήταν οι έμποροι. Όταν λοιπόν νέες απειλές ξεπρόβαλαν από όλα τα μέτωπα, η αυτοκρατορία ήταν ανήμπορη να τις αντιμετωπίσει.

4.2. Διδάγματα που Προκύπτουν από τη Μελέτη της Υψηλής Στρατηγικής του Βασιλείου Β' για τις ΗΠΑ της Μεταψυχροπολεμικής Εποχής

Η προτροπή του Luttwak προς τον πρόεδρο Ομπάμα, που έχει αποτυπωθεί στην πρώτη σελίδα της παρούσας εργασίας, ήταν να μελετήσει το Βυζάντιο, αν επιθυμεί οι ΗΠΑ να διατηρήσουν την παγκόσμια ηγεμονία τους, καθώς αυτή ήταν έως τώρα η μακροβιότερη αυτοκρατορία του Δυτικού πολιτισμού. Η παρούσα εργασία επικεντρώθηκε στην περίοδο των στρατηλατών αυτοκρατόρων της μακεδονικής δυναστείας, οι οποίοι οδήγησαν την αυτοκρατορία στην τελευταία περίοδο μεγάλης ακμής, κυρίως δε στη βασιλεία του Βασιλείου Β' που την έφθασε στο αποκορύφωμά της, καθώς κρίθηκε ότι οι ΗΠΑ μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου βρέθηκαν σε μια αντίστοιχη θέση στον παγκόσμιο καταμερισμό ισχύος και η σχεδίαση της Υψηλής του Στρατηγικής θα μπορούσε να αντλήσει σημαντικά διδάγματα μετά την αξιολόγηση της αντίστοιχης του Βασιλείου.

4.2.1. Βρέθηκαν οι ΗΠΑ μετά τον Ψυχρό Πόλεμο σε μια Θέση Αντίστοιχη με τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία του 10ου Αιώνα;

Έχοντας αναλύσει διεξοδικά το διεθνές περιβάλλον στις δύο υπό εξέταση περιόδους, καταλήξαμε ότι και οι δύο ηγεμονίες βρέθηκαν σε επικυρίαρχη θέση στο διεθνές σύστημα, το οποίο ήταν και στις δύο περιπτώσεις πολυπολικό, με τη διαφορά ότι τον 21ο αιώνα περιλαμβάνει και μη κρατικούς δρώντες, με περιορισμένο όμως ρόλο. Επίσης, και οι δύο ηγεμονίες είχαν βελτιώσει τη θέση τους σε σχέση με το πρόσφατο παρελθόν τους, λόγω της ανόδου όλων των συντελεστών ισχύος τους, τόσο της *σκληρής ισχύος*, που πηγάζει από τις στρατιωτικές τους δυνατότητες, όσο και της *ήπιας ισχύος*, λόγω της οικονομικής τους ανάπτυξης και ευρωστίας, της πολιτιστικής τους υπεροχής και της πολιτικής τους σταθερότητας.

Όπως αναλύθηκε οι Βυζαντινοί, μετά τις μεταρρυθμίσεις του Νικηφόρου Β΄ Φωκά και τις καινοτομίες που είχε εισαγάγει, είχαν τον ισχυρότερο στρατό από όλους τους αντιπάλους τους, κατάλληλα εξοπλισμένο και προετοιμασμένο για τις επιχειρήσεις που επρόκειτο να αναλάβει. Σε στρατηγικό επίπεδο στόχευαν το κέντρο βάρους του αντιπάλου με τη μέγιστη ισχύ, ενώ σε τακτικό ακολουθούσαν πρακτικές έμμεσης προσέγγισης που τους έδωσαν τις μεγάλες νίκες στα πεδία των μαχών. Αντίστοιχα, το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, βρήκε τις ΗΠΑ ως πυρηνική υπερδύναμη, με τις ισχυρότερες συμβατικές ένοπλες δυνάμεις, έχοντας βγει νικήτριες από την κούρσα των εξοπλισμών του 1980. Η τεχνολογική τους υπεροχή ήταν δε τέτοια που τους επέτρεπε να υπερτερούν στην κατοχή και χρήση οπλικών συστημάτων υψηλής τεχνολογίας, των λεγόμενων *έξυπνων* όπλων και πυρομαχικών, όπως επίσης και πληροφορικών και επικοινωνιακών συστημάτων που τους παρείχαν δυνατότητες διοίκησης και διεύθυνσης των επιχειρήσεων σε όλο τον πλανήτη και το μονοπώλιο κατοχής επεξεργασμένων πληροφοριών. Όλα αυτά δε με πολύ χαμηλότερο κόστος και λιγότερες απώλειες. Οι ταχύτατες και απόλυτα επιτυχημένες σε τακτικό επίπεδο επιχειρήσεις, τόσο στους αεροπορικούς βομβαρδισμούς του Κοσσόβου, όσο και στους πολέμους στο Ιράκ και στο Αφγανιστάν, αποδεικνύουν την απόλυτη υπεροχή τους σε στρατιωτικά μέσα.

Η οικονομία του Βυζαντίου επί Βασιλείου Β', βασισμένη σε μια άρτια οργανωμένη γραφειοκρατία και ένα αποδοτικό φορολογικό σύστημα, ενισχυόμενη και με τα αυξανόμενα έσοδα από τις νεοκατακτηθείσες περιοχές, έφθασε στο σημείο να κατέχει το δεύτερο μεγαλύτερο απόθεμα σε χρυσά νομίσματα στην ιστορία της. Η εύρωστη οικονομία της είχε τη δυνατότητα να χρηματοδοτεί εκ νέου τις επόμενες επεκτατικές της επιχειρήσεις. Οι ΗΠΑ, αντίστοιχα, διαθέτουν την ισχυρότερη οικονομία του κόσμου, η οποία μπορεί να χρηματοδοτεί τον μεγαλύτερο προϋπολογισμό για την άμυνα στον πλανήτη²¹⁷.

²¹⁷ Οι αμυντικές δαπάνες ανήλθαν στο 6,8 τοις εκατό του επί του ΑΕΠ, στην κορύφωση του εξοπλιστικού ανταγωνισμού επί Ρέιγκαν. Με αφετηρία όμως το 1990, πριν ακόμα από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης άρχισε μια πτώση, φθάνοντας κάτω από το 6 τοις εκατό τη χρονιά εκείνη, κάτω του 4 τοις εκατό το 1996, φθάνοντας τελικά στο 3,5 τοις εκατό του ΑΕΠ το 2001, περίπου στο ήμισυ του επιπέδου του 1985. Αλλά η τρομοκρατική επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου, επέβαλε την ανάγκη μιας εκ νέου αύξησης των αμυντικών δαπανών σε δύο στάδια. Αρχικά, λόγω της εισβολής στο Ιράκ αυξήθηκαν στο 4,6 τοις εκατό το 2005 και στη συνέχεια στο 5,0 τοις εκατό το 2008, λόγω της συνεχιζόμενης εμπλοκής. Οι δαπάνες αυξήθηκαν περαιτέρω στο 5,7 τοις εκατό το 2011, λόγω του παρατεταμένου πολέμου στο Αφγανιστάν. Αυτό το

Η Βυζαντινή αυτοκρατορία, με μέσο τις πανανθρώπινες αξίες και την ηθική της χριστιανικής θρησκείας είχε επιβάλει την πολιτισμική της κληρονομιά, βασισμένη στην οικουμενική της ιδεολογία. Οι ΗΠΑ αντίστοιχα με όχημα την παγκοσμιοποίηση, παρά τις αρχικές αντιδράσεις που γνώρισε ως μια νέα μορφή αποικιοκρατίας, επέβαλαν μια αμερικάνικη κουλτούρα γύρω από τον τρόπο ζωής και διασκέδασης, το ντύσιμο και τη μόδα, ακόμα και τις καθημερινές συνήθειες όπως το φαγητό. Οι μεγάλες, αμερικανικών κυρίως συμφερόντων, πολυεθνικές εταιρίες συνεισέφεραν σε αυτό, η διαδικασία όμως πραγματικά επιταχύνθηκε με την επανάσταση της πληροφορικής και την παγκόσμια διάδοση του διαδικτύου και των δικτύων κοινωνικής δικτύωσης. Η επικράτηση του οικονομικού φιλελευθερισμού προώθησε την ανάπτυξη της παγκόσμιας ελεύθερης αγοράς, περιορίζοντας τον προστατευτισμό. Ο εκδημοκρατισμός δε των περισσότερων πρώην σοσιαλιστικών κρατών της ανατολικής Ευρώπης απέδειξε τη νίκη της επικρατούσας πολιτικής ιδεολογίας των ΗΠΑ του κοινωνικού φιλελευθερισμού²¹⁸.

Καταλήγοντας λοιπόν συμπεραίνουμε ότι μπορούμε να απαντήσουμε θετικά στο ερώτημα που τέθηκε στον τίτλο του κεφαλαίου. Οι δύο ηγεμονίες, προσηλωμένες στην οικουμενική τους ιδεολογία, είχαν αποκτήσει αντίστοιχους ρόλους και θέση στην παγκόσμια κατανομή ισχύος της εποχής τους. Επομένως η μελέτη των αιτιών που οδήγησαν στη διατάραξη της διαμορφωμένης ισορροπίας ισχύος εις βάρος του Βυζαντίου κατά τον 11ο αιώνα, μπορεί να αναδείξει χρήσιμα συμπεράσματα για την αμερικανική ηγεμονία του 21ου αιώνα.

4.2.2. Διδάγματα για την Υψηλή Στρατηγική των ΗΠΑ κατά τον 21ο Αιώνα

Η παρακμή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας αμέσως μετά το θάνατο του Βασιλείου Β' ήρθε τόσο σύντομα, όσο γρήγορα είχε καταφέρει η υψηλή του

γεγονός αποδεικνύει ότι η αμερικανική οικονομία έχει τη δυνατότητα να χρηματοδοτεί τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στις οποίες αποφασίζει να εμπλακεί, προσαρμόζοντας αναλόγως τους προϋπολογισμούς της. Οι αμυντικές δαπάνες αναμένεται να μειωθούν στο 4,5 τοις εκατό του ΑΕΠ το 2015 με επιδίωξη να κατέλθουν στο 3,8 τοις εκατό του ΑΕΠ μέχρι το 2020. Τα στοιχεία στη διεύθυνση: http://www.usgovernmentspending.com/defense_spending

²¹⁸ Ο καθηγητής Θανάσης Διαμαντόπουλος αναφέρεται στο *φιλελεύθερο consensus*, το οποίο συνιστούσε εθνοποιητικό παράγοντα, που υποκαθιστούσε την απουσία κοινής καταγωγής, Θανάσης Διαμαντόπουλος, Το Πολιτικό Σύστημα των ΗΠΑ, Ένας ιδιόρρυθμος δικομματισμός, εκ. Πατάκη, 2012, σελ. 101

στρατηγική να αναδείξει την αυτοκρατορία σε δεσπύζουσα θέση. Αν οι Ηνωμένες Πολιτείες επιθυμούν να διατηρήσουν τη δική τους παγκόσμια ηγεμονία, πρέπει να διδαχθούν από αυτή την πτώση με δύο τρόπους. Πρώτον να χρησιμοποιήσουν με επιδεξιότητα όλες τις διαστάσεις της υψηλής τους στρατηγικής κατά αναλογία με το Βασίλειο Β', προσαρμοζόμενες βέβαια στις ανάγκες της εποχής και δεύτερον να αποφύγουν αντίστοιχα δραματικά λάθη των διαδόχων του, τα οποία τους οδήγησαν στην καταστροφή.

Όπως αναλύθηκε στην προηγούμενη ενότητα, η υψηλή στρατηγική των ΗΠΑ χρησιμοποίησε επιτυχώς όλες τις διαστάσεις της, προκειμένου να αποκτήσει μετά τον Ψυχρό Πόλεμο την ηγεμονική θέση που κατέχει στο διεθνές σύστημα. Ο Luttwak αναφέρει ότι για να το πετύχουν οι ΗΠΑ αυτό θα πρέπει να δημιουργήσουν *«ένα αρτιότατο δίκτυο πληροφοριών σε συνδυασμό με τη διπλωματία και, μόνο σε έσχατες περιπτώσεις, έναν καλά εκπαιδευμένο επαγγελματικό στρατό²¹⁹»*.

Για να πάρουν οι διαμορφωτές απόφασης των ΗΠΑ τις καλύτερες αποφάσεις θα πρέπει να βασιστούν σε σωστές στρατηγικές πληροφορίες οι οποίες προκύπτουν από την απόκτηση, ανάλυση και εκτίμηση δεδομένων. Σε διαφορετική περίπτωση μιλάμε για αποτυχία πληροφόρησης δηλαδή τη χαμηλή επιχειρησιακή απόδοση του προσωπικού, των μέσων αλλά και της γενικότερης κοινότητας των πληροφοριών σε όλα τα επίπεδα με αποτέλεσμα την παραγωγή χαμηλής ποιότητας πληροφοριακών προϊόντων²²⁰. Η πρόκληση για τους σύγχρονους αναλυτές πληροφοριών στη σημερινή εποχή είναι ότι καλούνται να ανιχνεύσουν και να εμποδίσουν τη δράση μη κρατικών ομάδων ή ακόμα και ιδιωτών σχετικών με την τρομοκρατία, οι οποίοι είναι οργανωμένοι σε χαλαρά διεθνή δίκτυα με μεγάλη δυσκολία να εντοπιστούν και να εξαρθρωθούν από τις αρμόδιες υπηρεσίες ασφαλείας. Μια συνήθης παρανόηση που γίνεται με τις Υπηρεσίες Πληροφοριών είναι ότι μπορούν να προβλέψουν το μέλλον. Αυτό στο οποίο πρέπει να επικεντρωθούν είναι να παρέχουν όσο το δυνατόν ακριβέστερες εκτιμήσεις για διάφορα θέματα, βασιζόμενοι πάντα στα στοιχεία που διαθέτουν και

²¹⁹ <http://www.kathimerini.gr/389081/article/politismos/arxeio-politismoy/h-strathgikh-toy-vyzantiou-ma8hma-gia-tis-hpa>

²²⁰ Dwight Trafton E., *Intelligence Failure and its Prevention*, Naval War College, Newport, 1994, σ.1.

σε μοτίβα συμπεριφορών και τάσεων που έχουν παρατηρηθεί στο παρελθόν²²¹. Για να επιτευχθεί αυτό στο Βυζαντίου τοποθετούνταν οι κατάσκοποι κοντά στις πηγές πληροφοριών, εντός των εχθρικών εδαφών. Οι υπηρεσίες πληροφοριών των ΗΠΑ θα πρέπει κατά αναλογία να δραστηριοποιηθούν εκτός ΗΠΑ και όχι μόνο μέσα στις πρεσβείες²²².

Η επιτυχημένη στρατηγική του Βασιλείου Β' κατάφερε να αποφύγει έναν από τους βασικότερους λόγους κατάρρευσης των αυτοκρατοριών, την στρατηγική υπερεπέκταση²²³. Η θεωρία αυτή, την οποία είχε υποστηρίξει ο διάσημος ιστορικός Πολ Κένεντι, υποστηρίζει ότι μια αυτοκρατορία, προκειμένου να διατηρήσει τις κτήσεις της, δαπανά υπέρμετρα σε πολεμικούς εξοπλισμούς, αμελώντας την οικονομική και τεχνολογική της ανάπτυξη, χάρη στην οποία είχε γίνει υπερδύναμη και συνεπακόλουθα επέρχεται η παρακμή της. Οι ΗΠΑ, λόγω των επεμβάσεων στο Αφγανιστάν και Ιράκ βρέθηκαν στα πρόθυρα της υπερεπέκτασης, μην έχοντας μάλιστα σαφή χρονοδιαγράμματα και σχέδια αποχώρησης, αναλώνοντας υπέρμετρα μεγάλες δυνάμεις και δαπανώντας υπέρογκα ποσά. Η στρατηγική εξόδου, που σχεδίασε και εκτέλεσε ο Ομπάμα θα πρέπει να κριθεί λογική και σύμφωνη με το βυζαντινό δίδαγμα, καθώς απέτρεψε το ενδεχόμενο της υπερεπέκτασης. Οι επικριτές της αναφέρουν βέβαια ότι η αποχώρηση από τη Μέση Ανατολή δημιουργεί ένα κενό ισχύος, το οποίο θα κληθεί να καλύψει μια άλλη εν δυνάμει μεγάλη δύναμη.

Οι εξελίξεις στη περιοχή μετά την Αραβική Άνοιξη έχουν δημιουργήσει μια ακόμα χειρότερη κατάσταση αποσταθεροποίησης, με πολλούς πολιτικούς αναλυτές να επικρίνουν τη διστακτικότητα στη λήψη απόφασης για επέμβαση των ΗΠΑ. Το ζήτημα είναι αν διακυβεύονται ζωτικά συμφέροντα στην περιοχή για τις ΗΠΑ. Ο Mearsheimer σε άρθρο του με τίτλο *America Unhinged* τον

²²¹ Amanda Gookins J., *The Role of Intelligence in Policy Making*, SAIS Review, Volume 28, Number 1, Johns Hopkins University Press, 2008, σελ. 65

²²² http://www.americanthinker.com/articles/2010/03/what_the_byzantines_can_teach.html

²²³ Η υπερεπέκταση ήταν αυτή που οδήγησε και την προγενέστερη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία σε παρακμή, σύμφωνα με τον Luttwak, ενώ όπως αναφέρει ο Gilpin ίσως ο μεγαλύτερος κίνδυνος για μια αυτοκρατορία ή ηγεμονική δύναμη να είναι, όπως τελικά αποδείχθηκε ότι ήταν για τη Ρώμη, η υπερεξάπλωση δεσμεύσεων που σταδιακά αρχίζει να διαβρώνει τη δύναμή της. Robert Gilpin, *Πόλεμος και αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, εκ. Ποιότητα, Γ' Έκδοση, 2007, σελ.321-22

Φεβρουάριο του 2014²²⁴, αφού τόνιζε ότι ίδιος δεν είναι υπερασπιστής του απομονωτισμού, ισχυριζόταν ότι οι ΗΠΑ δεν έχουν κανένα λόγο να επέμβουν στην περιοχή σε χώρες όπως η Συρία, η Λιβύη και η Αίγυπτος, καθώς δε διακυβεύεται η εσωτερική ασφάλεια της χώρας, οι χώρες αυτές έχουν μικρή γεωπολιτική αξία και οι επεμβάσεις θα κόστιζαν πολύ περισσότερο από ότι θα προσέφεραν. Ισχυρίζεται τέλος ότι σε καμία περίπτωση δεν τίθενται ζητήματα ηθικής προσταγής για επέμβαση των ΗΠΑ με πρόσχημα το επικίνδυνο, κατά την άποψή του, επιχείρημα της ανθρωπιστικής κρίσης. Πιστός στα βασικά του επιχειρήματα, που είχε αναπτύξει στο έργο του *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, υποστήριζε:

«θα πρέπει να τονίσουμε ότι (οι ΗΠΑ) παραμένουν η πιο ισχυρή χώρα στον πλανήτη, πράγμα που σημαίνει ότι πρέπει να διασφαλίσει ότι μια ανερχόμενη Κίνα δεν θα κυριαρχούσε στην Ασία με τον τρόπο που οι ΗΠΑ κυριαρχούν στο δυτικό ημισφαίριο. Θα πρέπει επίσης (οι ΗΠΑ) να κάνουν χρήση βίας, όταν τα βασικά στρατηγικά τους συμφέροντα απειλούνται. Αλλά η Ουάσιγκτον θα πρέπει να σταματήσει να παρεμβαίνει στην πολιτική ζωή χωρών όπως η Αίγυπτος και η Συρία και γενικότερα να εγκαταλείψει την παρεμβατική της στρατηγική με επιδίωξη την παγκόσμια κυριαρχία, η οποία δημιούργησε ατελείωτα προβλήματα».

Η επιδίωξη του είναι να αντικρούσει την επικρατούσα άποψη των αμερικανικών ελίτ εθνικής ασφαλείας σύμφωνα με την οποία κάθε γωνιά του πλανήτη έχει σχεδόν εξ' ορισμού μεγάλο στρατηγικό ενδιαφέρον για τις ΗΠΑ. Υπενθυμίζει δε ότι ουδέποτε ως τώρα οι ΗΠΑ δεν προέβαλαν ως πρόσχημα στη διπλωματική ή στρατηγική τους ατζέντα τη φύση των πολιτικών καθεστώτων ή το προφίλ των ηγετών που, είτε συνεργάστηκαν, είτε συγκρούστηκαν. Ακόμα και για το φαινόμενο της τρομοκρατίας ισχυρίζεται ότι είναι ελάσσονος σημασίας απειλή, ενώ αποτελεί και παράγωγο της πρότερης αμερικάνικης παρεμβατικής πολιτικής. Η ανάλυση του βασίζεται κυρίως στη σχέση κόστους – οφέλους, τονίζοντας τους κινδύνους που μπορεί να προκύψουν από αποτυχημένες στρατηγικές που οδηγούν σε υπερεπέκταση.

²²⁴ John J. Mearsheimer, *The National Interest*, *America Unhinged*, Number 129, The Center for the National Interest, January/February 2014 p. 9-30. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://nationalinterest.org/files/digital-edition/1388435556/129%20Digital%20Edition.pdf>

Η στρατηγική που προτείνει, η οποία έρχεται να συμπληρώσει την άποψη του Luttwak για υιοθέτηση της υψηλής στρατηγικής του Βυζαντίου, είναι όχι μια άκριτη και επιπόλαια επέμβαση, αλλά μια λελογισμένη διπλωματική λύση, που θα απέφερε μακροπρόθεσμα οφέλη για τις ΗΠΑ στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και θα προσέδιδε κύρος και αξιοπιστία στη διακυβέρνηση Ομπάμα²²⁵. Στην ίδια ρεαλιστική κατεύθυνση, ένας πρώην Αμερικανός πρέσβης και νυν καθηγητής, ο James Goodby και ένας Αμερικανός ιστορικός, ο Kenneth Weisbrode, σε ένα πρόσφατο άρθρο τους με θέμα τον επαναπροσδιορισμό της αμερικανικής διπλωματίας σε αυτή τη νέα φάση της μεταψυχροπολεμικής εποχής, τονίζουν ότι αυτός θα γινόταν κυρίως μέσα από την αξιοποίηση μίας ενεργούς περιφερειακής διπλωματίας, η οποία θα αξιοποιούσε τη διπλωματική και οικονομική κουλτούρα του δόγματος Marshall, το οποίο πέρα από τα προφανή ψυχροπολεμικά ανακλαστικά της ανασχεσης, οδήγησε και σε μία πρωτόγνωρη μορφή περιφερειακής συνεργασίας και ειρήνης στην Ευρώπη²²⁶.

Όπως αναλύθηκε στο σχετικό κεφάλαιο οι λόγοι της παρακμής του Βυζαντίου ήταν οι εσωτερικές προστριβές, στις οποίες επιδόθηκαν οι βυζαντινές άρχουσες τάξεις μετά το θάνατο του Βασιλείου Β', έχοντας απαλλαχθεί από εξωτερικές απειλές. Η περίοδος ειρήνης όμως σύντομα τερματίστηκε και νέες εξωτερικές απειλές εμφανίστηκαν, οι οποίες αρχικά μπορεί και να αγνοήθηκαν ή υποβαθμίστηκαν. Οι συνεχείς εσωτερικές διαμάχες, οι εμφύλιοι και τα πραξικοπήματα αποσάθρωσαν τη βυζαντινή κοινωνία, κατέστρεψαν την οικονομία και αποδυνάμωσαν το στρατό της αυτοκρατορίας τόσο, ώστε μόλις εμφανίστηκαν οι νέες απειλές να μη είναι δυνατό να αντιμετωπισθούν.

Το δίδαγμα για την αμερικάνικη υψηλή στρατηγική είναι ότι θα πρέπει να βρίσκει τρόπους να διατηρεί ισχυρούς όλους τους παράγοντες που στηρίζουν την ηγεμονική θέση των ΗΠΑ. Αυτό αφορά τόσο την σκληρή της ισχύ, όσο ακόμα περισσότερο την ήπια. Ο σημαντικότερος ίσως παράγοντας είναι η οικονομία. Σύμφωνα με τον Gilpin αυτό που δύναται να μειώσει την ισχύ του κράτους είναι

²²⁵ John J. Mearsheimer, *The National Interest, America Unhinged*, Number 129, The Center for the National Interest, January/February 2014 σελ. 18-19

²²⁶ James Goodby and Kenneth Weisbrode, *Redirecting the US Diplomacy*, *The Us Army War College Quarterly Parameters*, Vol. 43, No 4, Winter 2013-14, pp. 29-33. Ολόκληρο το άρθρο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/Parameters/issues/Winter_2013/3_GoodbyWeisbrode.pdf

κάποιες εσωτερικές δομικές αλλαγές, που διαβρώνουν την οικονομική του βάση και οδηγούν σε παρακμή:

«Οι σημαντικότερες αλλαγές που υπονομεύουν την ισχύ του κυρίαρχου κράτους είναι ορισμένες δομικές αλλαγές στην οικονομία του. Μια σειρά παραγόντων μεταλλάσσουν την εσωτερική οικονομία με τρόπους που είναι εχθρικοί προς τις μακροπρόθεσμες στρατιωτικές και οικονομικές ικανότητες του κράτους. Η στρατιωτική δύναμη τείνει να διαβρώνεται· η οικονομική αποδοτικότητα δίνει τη θέση της σε διάφορες αντιοικονομίες και στην επιβράδυνση της οικονομικής μεγέθυνσης· η στρατιωτική και οικονομική ανταγωνιστικότητα της κοινωνίας μειώνεται²²⁷».

Οι παράγοντες αυτοί που θα πρέπει να αποφύγουν οι ΗΠΑ είναι κατά τον Gilpin ο μειωμένος ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης, η εφαρμογή των στρατιωτικών εφαρμογών που αυξάνουν το κόστος των πολέμων και της ασφάλειας και η αύξηση της ιδιωτικής και δημόσιας κατανάλωσης ταχύτερα από το ακαθάριστο εθνικό προϊόν, όταν μια κοινωνία ευημερεί. Αυτού του είδους η ευμάρεια φθείρει και οδηγεί σε ηθική κατάπτωση και διαφθορά. Σύμφωνα δε με το Θεόδωρο Κουλουμπή, που προλογίζει το βιβλίο *Το Παράδοξο της Αμερικάνικης Δύναμης*, στο σκεπτικό του Nye η πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ μπορεί να κινδυνεύσει μόνο από την εσωτερική παρακμή και τις συνεπακόλουθες εθνοτικές και οικονομικές αντιπαλότητες²²⁸.

Καταλήγοντας, οι Ηνωμένες Πολιτείες θα πρέπει να διατηρήσουν ή και να επαυξήσουν τα πλεονεκτήματα και τα χαρακτηριστικά που τους ανέδειξαν νικητές του Ψυχρού Πολέμου και ηγέτιδα δύναμη στο διεθνή καταμερισμό ισχύος του 21ου αιώνα, δηλαδή τις ισχυρότερες ένοπλες δυνάμεις στον κόσμο, με αξιόπιστο σύστημα πυρηνικής αποτροπής και ένα ισχυρό δίκτυο συμμάχων και εταίρων σε διεθνείς οργανισμούς ασφαλείας, βασισμένο σε μια πολυεπίπεδη διπλωματία. Επίσης, να παραμείνουν πρωτοπόρες στην έρευνα και ανάπτυξη, στην καινοτομία και στη δυνατότητα εξέλιξης υψηλής τεχνολογίας, βασισμένα σε ένα άρτιο σύστημα εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες. Να διατηρήσουν τέλος ένα διαφανές πολιτικό σύστημα και ένα αξιόπιστο κράτος δικαίου, παράγοντες που

²²⁷ Robert Gilpin, Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική, εκ. Ποιότητα, 2007, σελ.270-71

²²⁸ Joseph Nye, Το παράδοξο της Αμερικάνικης Δύναμης, εκ. Παπαζήση, 2003, σελ. 13

συμβάλλουν στην προσέλκυση ξένων επενδύσεων και στη δημιουργία ενός κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ κράτους και πολίτη. Θα έχουν έτσι εξασφαλίσει τις συνθήκες εκείνες που ευνοούν την οικονομική ανάπτυξη και ευημερία, η οποία με τη σειρά της θα είναι ικανή να ανατροφοδοτεί όλα τα παραπάνω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «V»

Σύνοψη και Συμπεράσματα

Οι ΗΠΑ κατά τον 21ο αιώνα είναι αναμφίβολα η ισχυρότερη παγκόσμια δύναμη, με το ερώτημα που πλανάται να είναι για το πόσο θα διαρκέσει αυτή η κατάσταση. Οι ΗΠΑ τα 25 χρόνια που ακολούθησαν τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου στάθηκαν ικανές να διατηρούν αυτούς τους συντελεστές ισχύος, που καμία άλλη δύναμη δε δύναται να διατηρεί σήμερα στο διεθνές σύστημα. Ο Walt, στο βιβλίο του *Στρατηγικές Αντίστασης στην Ηγεμονία των ΗΠΑ*, αναφέρει πως «δεν έχει εμφανιστεί στο ρου της ιστορίας άλλη κυρίαρχος δύναμη του εκάστοτε διεθνούς συστήματος που να κατέχει την πρωτοκαθεδρία σε όλους τους τομείς όπου υφάινεται η ισχύς»²²⁹. Η προσαρμογή όλων των διαστάσεων της υψηλής της στρατηγικής στις διεθνείς εξελίξεις, με τη συνετή διαχείριση της ισχύος της και την εκμετάλλευση των πλεονεκτημάτων που τις προσδίδει η ηγεμονική της θέση στον πλανήτη, θα την οδηγήσουν στη διατήρηση αυτής της κατάστασης και στην αποφυγή της παρακμής, στην οποία περιέπεσαν νομοτελειακά όλες οι μεγάλες αυτοκρατορίες του παρελθόντος. Ιδιαίτερα η μελέτη της υψηλής στρατηγικής της μεγαλύτερης σε διάρκεια αυτοκρατορίας του Δυτικού πολιτισμού, του Βυζαντίου και ιδιαίτερα της τελευταίας περιόδου ακμής της επί Βασιλείου Β', μπορεί να της προσδώσει χρήσιμα διδάγματα, λόγω της ομοιότητας των δύο περιόδων στο διεθνή καταμερισμό ισχύος. Η μεγαλοφυΐα της άλλωστε έγκειται στη μετατροπή της ύπαρξης πολλών εχθρών σε βυζαντινό πλεονέκτημα, ενεργοποιώντας την χρησιμότητα της διπλωματίας, της απάτης, της δωροδοκίας και της θρησκείας, προκειμένου να κάνει τους εχθρούς να πολεμούν ο ένας τον άλλον, εκτός από το να πολεμούν την ίδια την Αυτοκρατορία. Σε ένα αντίστοιχο περιβάλλον κάθε μεγάλη δύναμη πρέπει να ενεργεί με τον ίδιο τρόπο.

Στο κατώφλι της πρώτης δεκαετίας του 20ου αιώνα οι ΗΠΑ δεν ένιωθαν κάποια απειλή, έχοντας την απόλυτη παγκόσμια πρωτοκαθεδρία και το μονοπώλιο της λήψης των αποφάσεων, τόσο για τον τρόπο διευθέτησης της κατάστασης στην οποία είχε οδηγήσει η κατάρρευση και ο ακολουθούμενος κατακερματισμός της Σοβιετικής Ένωσης, όσο και για την αποκατάσταση μιας νέας ισορροπίας ισχύος στην Ευρασία. Οι επιθέσεις όμως της 11ης Σεπτεμβρίου

²²⁹ Stephen Walt, *Στρατηγικές αντίστασης στην Ηγεμονία των ΗΠΑ*, εκ. Καστανιώτη, 2007 σελ, 18

την έφεραν μπροστά σε μια νέα κατάσταση, όπου η νέα ανισορροπία του διεθνούς συστήματος προέρχονταν από την άνοδο μιας ασύμμετρης απειλής, της τρομοκρατίας. Οι ΗΠΑ έπρεπε να ηγηθούν²³⁰ της προσπάθειας εξάρθρωσης και εξουδετέρωσης ενός διεθνικού δικτύου ισλαμικών τρομοκρατών που απειλούσαν όχι μόνο τις ίδιες, αλλά και το σύνολο του Δυτικού πολιτισμού. Η επικράτηση της παρεμβατικής σχολής σκέψης, που θεωρεί ότι οι ΗΠΑ οφείλουν να είναι ο *σερίφης του κόσμου* οδήγησε στις επεμβάσεις εναντίον των κρατών του κακού Ιράκ και Αφγανιστάν, οι οποίες παρά την επιτυχία τους στον καθαρά στρατιωτικό τομέα, δεν επέφεραν το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα στο αγώνα εναντίον της τρομοκρατίας. Όπως αναφέρει ο Nye:

«οι ΗΠΑ έπραξαν σωστά με την αλλαγή της στρατηγικής τους στον τομέα της εθνικής ασφάλειας και τη στροφή του ενδιαφέροντος τους στην τρομοκρατία και τα μέσα μαζικής καταστροφή μετά την 11η Σεπτεμβρίου 2001. Αλλά τα μέσα τα οποία επέλεξε η κυβέρνηση Μπους βασίζονταν αποκλειστικά στη σκληρή ισχύ και δεν αξιοποιήθηκε καθόλου η ήπια ισχύς. Κι αυτό είναι λάθος, γιατί μέσω της ήπιας ισχύος είναι που εξασφαλίζουν οι τρομοκράτες λαϊκή υποστήριξη και στρατολογούν νέα μέλη²³¹».

Οι ΗΠΑ είχαν εμπλακεί σε μετωπικές συγκρούσεις και κατά τον Ψυχρό Πόλεμο ενάντια σε δευτερεύουσες ή ασήμαντες απειλές, με χαρακτηριστικότερη περίπτωση το Βιετνάμ, αλλά όπως απεδείχθη δεν είχαν πάρει το μάθημά τους. Οι στρατηγικές άμεσης προσέγγισης του πρόεδρου Μπους κατέληξαν σε μακροχρόνιες και δαπανηρές επιχειρήσεις, χωρίς μάλιστα να καταφέρουν να επιτύχουν τους επιδιωκόμενους σκοπούς τους, δηλαδή την καταπολέμηση των δικτύων της παγκόσμιας τρομοκρατίας, τον εκδημοκρατισμό των κρατών της Μέσης ανατολής και την αποκατάσταση της ηρεμίας στην περιοχή. Τέτοιες στρατηγικές στο παρελθόν, με εξίσου επώδυνα έως καταστροφικά αποτελέσματά είχε ακολουθήσει μέχρι τον 6ο αιώνα και η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Πέραν του μεγάλου κόστους των πολέμων η Αμερική είχε να αντιμετωπίσει και τη διεθνή αμφισβήτηση για τις ικανότητές της, έχοντας πληγεί καίρια το κύρος της ως

²³⁰ Οφείλαν να το πράξουν για να αποκαταστήσουν την ισορροπία υπέρ τους. Άλλωστε, σύμφωνα με την 5η υπόθεση που αναλύει ο Gilpin «εάν η ανισορροπία στο διεθνές σύστημα δεν ξεπεραστεί, τότε το σύστημα θα αλλάξει και μια νέα ισορροπία που θα αντανάκλα την ανακατανομή ισχύος θα δημιουργηθεί». Robert Gilpin, Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική, εκ. Ποιότητα, 2007, κεφάλαιο 5

²³¹ Joseph S. Nye, Jr, Ήπια Ισχύς, Το Μέσο Επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική, εκ. Παπαζήση, 2005, σελ. 66

ηγέτιδας δύναμης. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα άρθρου του James Rubin, διπλωμάτη που υπηρέτησε ως Assistant Secretary of State for Public Affairs από το 1997 ως το 2000 και θεωρούταν το δεξί χέρι της Madeleine Albright, στη *New Republic*²³²:

«Κατά ειρωνικό τρόπο, το καίριο αποτέλεσμα της διακυβέρνησης Μπους μπορεί να μην ήταν τόσο η διαρθρωτική οικονομική ζημιά που προκλήθηκε από την απροσδόκητη έκρηξη χρέους τρισεκατομμύριων δολαρίων, λόγω των στρατιωτικών δαπανών, εξαιτίας των πολέμων στο Ιράκ και το Αφγανιστάν, αλλά η ζημιά που προκλήθηκε στην αντίληψη περί της αμερικανικής στρατιωτικής υπεροχής που προκλήθηκε από την αδυναμία επίτευξης νίκης στο Ιράκ ... Εν συντομία, ήταν δυσκολότερο πλέον να εκφραστεί η αμερικανική κυριαρχία μετά την κυβέρνηση Μπους από ότι ήταν πριν ο Μπους αναλάβει τα καθήκοντά του, τότε που ο υπουργός Εξωτερικών της Γαλλίας περιέγραφε τις Ηνωμένες Πολιτείες ως παγκόσμια "υπερδύναμη"».

Όταν ανέλαβε ο Ομπάμα η χώρα βρισκόταν σε μια τέτοια φάση που πολλοί αναλυτές είχαν αρχίσει να μιλούν για την *Αμερικάνικη Παρακμή (American Decline)*, κυρίως λόγω της οικονομικής κρίσης και των βαλτωμένων επιχειρήσεων στο Ιράκ και το Αφγανιστάν. Σε κάθε τομέα – οικονομικό, στρατιωτικό και γεωπολιτικό – οι ΗΠΑ έμοιαζαν το 2009 να είναι σε χειρότερη θέση από το 2001. Ο Ομπάμα θα ακολουθήσει μια άλλη πολιτική που εδράζεται στις αρχές της στρατηγικής της έμμεσης προσέγγισης, η πεμππουσία της οποίας, από την εποχή του Σουν Τσου που πρωτοδιατυπώθηκε, είναι η τελική νίκη χωρίς πόλεμο, αυτήν τη στρατηγική που χαρακτηρίζεται *ελαφρύ αποτύπωμα*. Έχοντας προχωρήσει στην απεμπλοκή των αμερικανικών στρατιωτικών δυνάμεων από το Ιράκ και Αφγανιστάν δεν προτίθεται να εμπλέξει εκ νέου στρατεύματα σε νέες εστίες αποσταθεροποίησης στην Ευρασία, ενόψει δε και των επερχόμενων αμερικανικών εκλογών προχώρησε σε περικοπή αμυντικών δαπανών για πρώτη φορά μετά το 2001. Αυτές οι επιλογές εξηγούν και τη διστακτικότητα της Αμερικής στα ζητήματα της Ουκρανικής κρίσης και του Συριακού εμφυλίου. Με αντίστοιχο τρόπο αντιμετωπίζει και τα ζητήματα του πυρηνικού προγράμματος του Ιράν, του

²³² James Rubin, *Indispensability*, *New Republic*, February 2010. Όλο το άρθρο διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://newrepublic.com/article/72849/indispensability>

αυταρχικού καθεστώτος της Βόρειας Κορέας, αλλά και της αναθεωρητικής πολιτικής της Ρωσίας, δεχόμενος κριτική κυρίως από τους συντηρητικούς κύκλους της αμερικάνικης πολιτικής.

Οι στρατηγικές της δημιουργίας συμμαχιών και της εξωτερικής εξισορρόπησης, που τόσο επιδέξια χρησιμοποίησε ο Βασίλειος Β', μπορούν να βρουν εφαρμογή και στο σύγχρονο γεωπολιτικό περιβάλλον. Απαιτείται οι ΗΠΑ να συνάψουν μια σειρά συμμαχιών, προκειμένου να μοιραστούν μέρος του φορτίου, κατά τη δήλωση του Ομπάμα. Ορισμένες από αυτές τις συμμαχίες θα μπορούσαν να είναι αντίστοιχες αυτών του Ψυχρού Πολέμου, ενώ άλλες θα απαιτούσαν μια πιο δημιουργική και επίμονη προσπάθεια. Στην Ευρώπη η διεύρυνση του ΝΑΤΟ έχει ήδη προσφέρει χρήσιμους συμμάχους στην ανατολική της πτέρυγα, όπως η Πολωνία, η Ρουμανία και η Βουλγαρία. Ειδικά η Πολωνία, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, αλλά και του μεγέθους της, μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην εξισορρόπηση της Ρωσίας, η οποία αναδύεται εκ νέου σε περιφερειακή δύναμη και με τις πρωτοβουλίες της στην Ουκρανία με την προσάρτηση της Κριμαίας και στην ενεργειακή πολιτική δρα αποσταθεροποιητικά στην Κεντρική Ευρώπη. Μετά τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία προσπάθεια προσεταιρισμού πρέπει να γίνει και προς την περιοχή της Κασπίας θάλασσας.

Στην Ασία η στρατηγικής σημασίας συμμαχία με την Ιαπωνία αποτελεί ένα αναπόσπαστο κομμάτι της αμερικανικής στρατηγικής για εξισορρόπηση έναντι της Κίνας. Η πρόσφατη συμφωνία για το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν αρχίζει να αποβάλλει το status του κράτους παρία από αυτό και κάνει μια σημαντική πρόοδο προς μια στρατηγική επαναπροσέγγιση με τις ΗΠΑ. Οι σχέσεις των ΗΠΑ με το Ιράν θα παραμείνουν δύσκολες και τα επόμενα χρόνια, όμως η επαναπροσέγγιση και σε ζητήματα οικονομικής συνεργασίας θα δώσει ίσως τη δυνατότητα να δοθεί προτεραιότητα στην αναζήτηση τρόπων μεταφοράς ενέργειας από το Ιράν προς την Ευρώπη, χωρίς ανησυχία για στρατιωτικά σενάρια στον Περσικό Κόλπο.

Η μεγαλύτερη απειλή του 21ου είναι αυτή της παγκόσμιας τρομοκρατίας. Αναμφίβολα, οι ΗΠΑ ηγούνται της προσπάθειας εξάρθρωσης του διεθνούς δικτύου ισλαμιστών και εξουδετέρωσης της ικανότητάς τους να πλήξουν τον πολιτισμένο κόσμο. Η προσπάθεια, όμως αυτή, απαιτεί τη συνεργασία όλων των πολιτισμένων κρατών, ώστε να πληγεί το σύστημα χρηματοδότησης,

επικοινωνίας, διακίνησης όπλων και προσωπικού, στρατολόγησης και προσηλυτισμού στις πολιτισμένες κοινωνίες για λογαριασμό του ισλαμικού δικτύου. Οι τρομοκρατικές οργανώσεις έχουν ευνοηθεί από την τεχνολογική πρόοδο, καθώς τους δίνονται δυνατότητες να πετύχουν φονικότερα αποτελέσματα, με πολύ οικονομικότερες λύσεις. Για να είναι επιτυχής η προσπάθεια εξουδετέρωσής τους, είναι αναγκαία και η καταπολέμηση των πηγών της εξωσυστημικής αυτής απειλής, των αιτιών δηλαδή που συντελούν στην έξαρση του ισλαμικού φονταμεταλισμού. Είναι αναγκαία λοιπόν η πρόοδος και ο εκσυγχρονισμός των κρατών που υποθάλπουν την τρομοκρατία. Η επίλυση του χρόνιου παλαιστινιακού προβλήματος, που αφορά το σύνολο του αραβικού κόσμου, θα συνείσφερε στην δημιουργία ενός καλύτερου κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ ΗΠΑ και αραβικών κρατών. Ο Ομπάμα από την αρχή της θητείας του θέλησε να κάνει σαφή το διαχωρισμό μεταξύ των πιστών μιας παγκοσμίου εμβέλειας θρησκείας, του Ισλάμ και των οπαδών του ισλαμιστικού φονταμεταλισμού. Θα μπορούσε να διδαχθεί επίσης από τον τρόπο που το Βυζάντιο εκμεταλλεύτηκε την εμφάνιση των απειλητικών σιιτών Φατιμίδων το 10ο αιώνα για να συνάψει συμμαχία με τους από αιώνες κύριους εχθρούς του σουνίτες Άραβες της Συρίας. Στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας θα πρέπει επίσης οι ΗΠΑ να καθοδηγήσουν όλα τα μέσα σύγχρονης τεχνολογίας που διαθέτουν, σχετικά με τον κυβερνοπόλεμο και τα προηγμένα μέσα παρακολούθησης, που θα τους προσδώσουν το μέγιστο επιχειρησιακό αποτέλεσμα.

Η αντιμετώπιση του μεγαλύτερου προβλήματος την παρούσα περίοδο που σχετίζεται με τρομοκρατικές ενέργειες, του Ισλαμικού Κράτους θα μπορούσε επίσης να αντιμετωπιστεί με μια στρατηγική αντίστοιχη της εξισορρόπησης, την κατά τον Mearsheimer *μεταφορά των βαρών*²³³ από πλευράς ΗΠΑ προς μια χώρα που θα είχε και αυτή συμφέρον να εξουδετερώσει τον ISIL, όπως για παράδειγμα η Τουρκία, γνωρίζοντας εκ των προτέρων σε αυτή τη στρατηγική ότι κράτος που δέχεται να σηκώσει τα βάρη, θα ζητήσει ανταλλάγματα. Αυτά όμως είναι πολύ χαμηλότερα σε κόστος από το αντίστοιχο που θα κατέβαλαν κανονικά οι ΗΠΑ αν κινητοποιούσαν τους δικούς του πόρους.

²³³ John J. Mearsheimer, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Εκ. Ποιότητα, 2011, σελ. 330

Προκειμένου οι ΗΠΑ να αποφύγουν το ενδεχόμενο να περιπέσουν σε παρακμή θα πρέπει να μην ακολουθήσουν πολιτικές ανάλογες των διαδόχων του Βασιλείου Β'. Όπως έχουμε αναλύσει ο συνηθέστερος λόγος παρακμής των αυτοκρατοριών είναι η εσωτερική αποσάθρωση των δομών τους, που οδηγεί σε οικονομική κατάρρευση και στη συνέχεια σε αποδυνάμωση όλων των παραγόντων ισχύος τους. Για να το αποφύγουν αυτό θα πρέπει να παραμείνουν σε δεσπόζουσα οικονομική θέση, η οποία θα προσφέρει τη δυνατότητα περαιτέρω ανάπτυξης και κοινωνικής ευημερίας και θα συνεχίσει να τροφοδοτεί το μεγαλύτερο προϋπολογισμό αμυντικών δαπανών στον κόσμο για τη συντήρηση και λειτουργία του πλέον αξιόμαχου και σύγχρονου στρατού. Ο Gilpin, ο οποίος βλέπει το ζήτημα υπό από το πρίσμα του ρεαλιστικού νεομερκαντισμού, που αποδέχεται την πρωτοκαθεδρία των διεθνών πολιτικών σχέσεων έναντι της διεθνούς οικονομίας, προτρέπει τις ΗΠΑ να υιοθετήσουν μια νέα στρατηγική, η οποία μέσα από εσωτερικές και εξωτερικές συναινέσεις, να δημιουργήσει ένα σύστημα διεθνούς συνεργασίας και ασφάλειας, το οποίο οικοδομείται πάνω σε ισχυρά πολιτικά θεμέλια και αμοιβαία ικανοποιημένους πολιτικούς και οικονομικούς εταίρους²³⁴.

Αναφορικά με τη σχέση των ΗΠΑ στην παγκόσμια ισορροπία δυνάμεων, μετά τον Ψυχρό Πόλεμο δεν παρατηρήθηκε καμία αξιοσημείωτη αντισυσπείρωση ενάντιων τους. Όσα κράτη βρέθηκαν στην αμερικανική ψυχροπολεμική σφαίρα δεν αισθάνονταν να απειλούνται από τις ΗΠΑ και μείωσαν τις αμυντικές τους δαπάνες, η άμυνά τους δε έναντι απειλών εξασφαλιζόταν μέσω της νατοϊκής συμμαχίας. Άλλωστε κανένα κράτος δεν εμφανίζεται να διαθέτει χαρακτηριστικά περιφερειακού ηγεμόνα στην άλλη πλευρά των δύο ωκεανών. Ένας επιπλέον παράγοντας είναι αυτό που ο Mearsheimer ονομάζει η *ανασχετική δύναμη του νερού*²³⁵. Η υδάτινη μάζα, που χωρίζει τις ΗΠΑ από το ανατολικό ημισφαίριο και τις μεγάλες δυνάμεις που βρίσκονται σε αυτό, καθιστά αδύνατη την εδαφική τους επέκταση. Μπορούν μεν να προβάλουν την ισχύ τους, αλλά δεν είναι σε θέση να επεκτείνουν την επικράτειά τους. Οι Μεγάλες Δυνάμεις του ανατολικού ημισφαιρίου τέλος, λόγω της εγγύτητας μεταξύ τους, φοβούνται πιο πολύ τις δυνητικές απειλές η μία της

²³⁴ Robert Gilpin, Η Πρόκληση του Παγκόσμιου Καπιταλισμού, Η Παγκόσμια Οικονομία στον 21ο Αιώνα, εκ. Ποιότητα, 2002, σελ. 414

²³⁵ John Mearsheimer, Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων, εκ. Ποιότητα, 2011, σελ. 240

άλλης παρά από τις ΗΠΑ, με αποτέλεσμα να αδυνατούν να συσπειρωθούν ενάντια στην αμερικάνικη υπερδύναμη. Σε αυτά τα συμπεράσματα είχε καταλήξει ο Mearsheimer στις αρχές της δεκαετίας του 2000 διατυπώνοντας κατόπιν την άποψη ότι δεν υπάρχει κανένα στοιχείο που να δείχνει ότι οι ΗΠΑ ετοιμάζονται να εγκαθιδρύσουν πλανητική ηγεμονία. Οι ΗΠΑ θα είχαν λόγο να ρισκάρουν την εμπλοκή τους σε ένα πόλεμο μεγάλων δυνάμεων, μόνο στην περίπτωση εμφάνισης ενός δυνητικού περιφερειακού ηγεμόνα στην Ευρώπη ή στην Ασία, ο οποίος θα αναδεικνυόταν σε ανταγωνιστικό ηγεμόνα. Οι ΗΠΑ σύμφωνα με τη φράση του είναι ένας *υπερπόντιος εξισορροπητής*, όχι σερίφης του κόσμου.²³⁶

Πρόσφατα σε ένα άρθρο του στο *The National Interest* με τίτλο *Maintain U.S. Dominance in the Western Hemisphere and Prevent China from Achieving Regional Hegemony in Asia*, που βασίστηκε στο ερώτημα *Ποιος θα Έπρεπε να Είναι ο Σκοπός της Ισχύος των ΗΠΑ* ισχυρίστηκε στην ουσία ότι 25 χρόνια μετά δεν έχει αλλάξει σχεδόν τίποτα:

«Οι προσπάθεια να κυριαρχήσουν οι Ηνωμένες Πολιτείες στον κόσμο και να επιβάλουν τη δημοκρατία σε άλλες χώρες δεν λειτουργεί, όπως έχει αποδειχθεί τα τελευταία είκοσι πέντε χρόνια. Είναι, επίσης, περιττή. Οι Ηνωμένες Πολιτείες, λόγω της γεωγραφίας τους, της απόλυτης ισχύος της και του πυρηνικού τους οπλοστασίου, είναι εξαιρετικά ασφαλής. Δεν υπάρχει καμία ανάγκη να επιδιώξει την παγκόσμια κυριαρχία, πολύ περισσότερο να προσπαθήσει να διαχειριστεί την εσωτερική πολιτική άλλων χωρών. Υπάρχει μόνο μια σημαντική απειλή για τις Ηνωμένες Πολιτείες, η εμφάνιση ενός δυνητικού ηγεμόνα στην Ασία ή την Ευρώπη. Ο σκοπός της αμερικανικής ισχύος θα πρέπει να είναι η διασφάλιση ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα διατηρήσουν την ηγεμονία στο δυτικό ημισφαίριο και ότι δεν θα υπάρχει άλλη περιφερειακή ηγεμονία στην Ευρασία. Αυτή η λογική οδήγησε τις Ηνωμένες Πολιτείες να βοηθήσουν στην αποτροπή από το να γίνουν περιφερειακοί ηγεμόνες κατά τον εικοστό αιώνα η Αυτοκρατορική Γερμανία, η Αυτοκρατορική Ιαπωνία, η ναζιστική Γερμανία και η Σοβιετική Ένωση, λογική που παραμένει επίκαιρη και σήμερα. Οι περιφερειακοί ηγεμόνες είναι επικίνδυνοι για τις Ηνωμένες Πολιτείες, επειδή κυριαρχώντας στη γειτονιά τους, τους δίνεται η ελευθερία να παρέμβει αλλού, όπως ακριβώς και ο αμερικανικός στρατός είναι ελεύθερος να

²³⁶ John Mearsheimer, Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων, εκ. Ποιότητα, 2011,σελ. 757

περιφέρονται στον πλανήτη σήμερα. Ο μεγάλος κίνδυνος είναι ένας μακρινός ηγεμόνας να αρχίσει να αναμιγνύεται στο δυτικό ημισφαίριο, γεγονός το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει σοβαρή απειλή για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Ευτυχώς, δεν υπάρχει δυνητικός ηγεμόνας στην Ευρώπη, αλλά υπάρχει ένας στην Ασία, η Κίνα. Κατά συνέπεια, ο κύριος σκοπός της αμερικανικής δύναμης θα πρέπει να είναι η διατήρηση της κυριαρχίας των ΗΠΑ στο δυτικό ημισφαίριο και η παρεμπόδιση της Κίνα από την επίτευξη περιφερειακής ηγεμονίας στην Ασία²³⁷».

Οι ΗΠΑ λοιπόν εκτιμάται ότι θα παραμείνουν σε θέση υπερπόντιου εξισορροπητή και τα επόμενα χρόνια. Επομένως, οι επεμβάσεις τους θα γίνονται με γνώμονα την εικόνα της εκάστοτε περιφέρειας, που μπορεί να αναδείξει κάποιον δυνητικό περιφερειακό ηγεμόνα, ο οποίος στη συνέχεια πιθανόν να διεκδικήσει και τον αντίστοιχο πλανητικό ρόλο. Αυτό θα πρέπει να αποφευχθεί, καθώς η δύναμη που θα πετύχει περιφερειακή ηγεμονία στην περιοχή της, θα μπορεί να επιδιώξει μέσα από την εκμετάλλευση αυτής της δεσπίζουσας θέσης, την σταδιακή αναθεώρηση του διεθνούς συστήματος και τη μεταβολή του διεθνούς καταμερισμού ισχύος υπέρ της. Η επικέντρωσή των ΗΠΑ θα είναι στην περιφέρεια της Ασία και ιδιαίτερα στην Κίνα, λόγω των μεγάλων δυνατοτήτων ενδυνάμωσης όλων των παραγόντων της ήπιας και σκληρής ισχύος της τις επόμενες δεκαετίες, αφού συνδυάζει ένα μεγάλο σε έκταση κράτος, με το μεγαλύτερο αριθμητικά πληθυσμό στον πλανήτη και μια διαρκώς αναπτυσσόμενη οικονομία.

Ωστόσο, σε σχέση με τα σύγχρονα ζητήματα της διεθνούς πολιτικής και την αναζήτηση στρατηγικής για την αντιμετώπιση των διεθνών προβλημάτων, πιστεύω ότι η μεγαλύτερη δύναμη του πλανήτη θα πρέπει να υιοθετήσει και να εφαρμόσει μια Υψηλή Στρατηγική στη βάση των λεγομένων του Nye:

«...οι ΗΠΑ είναι μια χώρα με έντονη κοινωνική και πολιτιστική ζωή που παρέχει αναρίθμητα σημεία επαφής με άλλες κοινωνίες. ... Είναι καιρός πια να χρησιμοποιήσουμε και να συνδυάσουμε τις παραδόσεις μας μ' ένα διαφορετικό τρόπο. Χρειαζόμαστε περισσότερο Τζέφερσον και λιγότερο Τζάκσον. Οι ουίλσονιανοί μας έχουν ένα δίκιο σχετικά με τη σημασία της μακροπρόθεσμης

²³⁷ John Mearsheimer. Maintain U.S. Dominance in the Western Hemisphere and Prevent China from Achieving Regional Hegemony in Asia, The National Interest, September- October 2015, 21 Αυγούστου 2015, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://nationalinterest.org/feature/we-asked-john-mearsheimer-what-should-be-the-purpose-13642>

δημοκρατικής μεταρρύθμισης της παγκόσμιας πολιτικής, αλλά δεν πρέπει να λησμονούμε το ρόλο των οργανισμών και των συμμάχων. Επίσης, πρέπει να χαλιναγωγούν τη βιασύνη τους με μια καλή δόση χαμιλτονιανού ρεαλισμού. Κοντολογίς, η επιτυχία της Αμερικής θα εξαρτηθεί από την ανάπτυξη εκ μέρους μας μιας βαθύτερης κατανόησης του ρόλου της ήπιας ισχύος και μιας καλύτερης ισορροπίας σκληρής και ήπιας ισχύος στην εξωτερική πολιτική μας. Αυτή θα είναι η έξυπνη δύναμη. Το έχουμε κάνει στο παρελθόν· μπορούμε να το ξανακάνουμε²³⁸».

Τα διαλαμβανόμενα άλλωστε σε αυτή διατύπωση, η οποία αναφέρεται στην προσδοκώμενη για τον 21^ο αιώνα Υψηλή Στρατηγική των ΗΠΑ, θα μπορούσε να ισχυρισθεί κανείς ότι προσεγγίζουν απόλυτα τις αντίστοιχες αρχές που χαρακτήριζαν την Υψηλή Στρατηγική του Βυζαντίου, της μακροβιότερης αυτοκρατορίας της ιστορίας του Δυτικού Πολιτισμού.

²³⁸ Joseph S. Nye Jr., 'Ηπια Ισχύς, Το μέσο Επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική, εκ. Παπαζήση, 2005, σελ. 275

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Αμερικάνικη Εξωτερική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, Ιδεολογικά Ρεύματα*, εκ. Ποιότητα, 2η έκδοση 2003

Αρβελέρ - Γλύκατζη Ελένη, *Η Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, εκ. Ψυχογιός, 10η έκδοση 2014

Andre Beaufre, *Εισαγωγή στη Στρατηγική*, εκ. ΓΕΕΘΑ, 2015

Brzezinski Zbigniew, *Η Δεύτερη Ευκαιρία. Τρεις Πρόεδροι και η Κρίση της Αμερικάνικης Υπερδύναμης*, εκ. Λιβάνη

Brzezinski Zbigniew, *Η Μεγάλη Σκακιέρα*, εκ. Λιβάνη

Brzezinski Zbigniew – Scowcroft Brent, *Η Αμερική και ο Κόσμος*, εκ. Λιβάνη

Bull Hedley, *Η Αναρχη Κοινωνία, Μελέτη της Τάξης στην Παγκόσμια Πολιτική*, εκ. Ποιότητα, 4η έκδοση 2009

Cheyne Jean – Claude (υπό τη διεύθυνση), *Ο Βυζαντινός Κόσμος, Τόμος Β'. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία (614-1204)*, εκ. Πόλις

Διαμαντόπουλος Θανάσης, *Το Πολιτικό Σύστημα των ΗΠΑ, Ένας ιδιόρρυθμος δικομματισμός*, εκ. Πατάκη

Diehl Charles, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, 5 τόμοι, εκ. Ηλιάδη

Gilpin Robert, *Πόλεμος και αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, εκ. Ποιότητα, 3η Έκδοση 2007

Gilpin Robert, *Η Πρόκληση του Παγκόσμιου Καπιταλισμού, Η Παγκόσμια Οικονομία στον 21ο Αιώνα*, εκ. Ποιότητα,

Hart Basil Liddell, *Στρατηγική της Έμμεσης Προσέγγισης*, εκ. Βάνιας, 1995

Heywood Andrew, *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, εκ. Κριτική

Hoffmann Stanley, *Χάος και Βία, Η Παγκοσμιοποίηση, τα Καταρρέοντα Κράτη, Η Τρομοκρατία και η Αμερικάνικη Εξωτερική Πολιτική*, εκ. Παπαζήση

Ήφαιστος Παναγιώτης, *Αμερικάνικη Εξωτερική Πολιτική, Από την «Ιδεαλιστική Αθωότητα» στο «Πεπρωμένο του Έθνους»*, εκ. Οδυσσέας, 2η έκδοση

Jackson Robert – Sorensen Georg, *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων*, εκ. Gutenberg

Καιρίδης Δημήτρης, *Η Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική και η Συντηρητική Αντεπανάσταση, Ο Μπους, Η Τρομοκρατία, το Ιράκ και το Ισλάμ*, εκ. Σιδέρης

Κεκαυμένος, *Στρατηγικόν*, εκ. Κανάκη, 3η έκδοση 1996

Κιαππίδου Ειρήνη – Σοφία, *Η Σύνοψις Ιστοριών του Ιωάννη Σκυλίτση και οι Πηγές της (811-1057)*, εκ. Κανάκη

Kissinger Henry, *Παγκόσμια Τάξη, Σκέψεις γύρω από το χαρακτήρα των εθνών και την πορεία της ιστορίας*, εκ. Λιβάνη

Clausewitz Karl Von, *Περί του Πολέμου*, εκ. Βάνιας, 1999

Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα ως Σήμερα*, εκ. Ποιότητα, 2η έκδοση

Luttwak Edward N., *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, εκ. Τουρίκη

Μαυρόπουλος Παναγιώτης, *Εισαγωγή στη Θεωρία του Πολέμου και της Στρατηγικής*, 2η έκδοση 2012

Mearsheimer John J., *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Εκ. Ποιότητα, 6η έκδοση 2011

Morrisson Cecile (υπό τη διεύθυνση), *Ο Βυζαντινός Κόσμος, Τόμος Α', Η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (330-641)*, εκ. Πόλις

Μύνκλερ Χέρφριντ, *Οι Νέοι Πόλεμοι, Νέοι Εχθροί και Νέες Μορφές Πολέμου*, εκ. Καστανιώτη

- Nye Joseph, *Το παράδοξο της Αμερικάνικης Δύναμης*, εκ. Παπαζήση
- Nye Joseph S., Jr, *Ήπια Ισχύς, Το Μέσο Επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική*, εκ. Παπαζήση
- Obolynsky Dimitry, *Η Βυζαντινή Κοινοπολιτεία*, 2 Τόμοι, εκ. Βάνιας
- Ostrogorsky Georg, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, Τρεις Τόμοι, εκ. Πατάκη
- Παναγοπούλου Αγγελική, *Οι Διπλωματικοί Γάμοι στο Βυζάντιο (6ος-12ος αιώνας)*, εκ. Λιβάνη
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική 1945-2002*, Εκδόσεις Ποιότητα, 5η έκδοση, 2012
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος} – 11^{ος} αιώνας*, Εκδόσεις Ποιότητα, 7η έκδοση, 2011
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21ο Αιώνα*, εκ. Ποιότητα, 2η έκδοση, 2009
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία: Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1932*, εκ. Σιδέρης
- Πλατιάς Αθανάσιος, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στο Θουκυδίδη*, εκ. Εστία, 6η έκδοση 2010
- Σαχπεκίδης Αντώνης, *Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος τον 21^ο αιώνα*, εκ. Ελληνοεκδοτική
- Σαββίδης Αλέξιος Γ.Κ. - Hendrickx Benjamin, *Εισαγωγή στη Βυζαντινή Ιστορία (284-1461)*, εκ. Ηρόδοτος, 2η έκδοση
- Schlumberger Gustave, *Βασίλειος Β' ο Βουλγαροκτόνος, Μέρος Α', Νεανικά Έτη*, εκ. Δημιουργία
- Στρατιωτικός Κανονισμός ΕΕ 100-1, *Επιχειρήσεις Χερσαίων Δυνάμεων*, ΓΕΣ/ΔΙΔΟ, ΤΥΕΣ, 2008

Gustave Schlumberger, *Βασίλειος Β' Βουλγαροκτόνος, Μέρος Β', Αυτοκρατορικοί Χρόνοι*, εκ. Δημιουργία, 1999

Φούσκας Βασίλης, *Ζώνες Πολέμου, Η Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική στα Βαλκάνια και στην Ευρύτερη Μέση Ανατολή*, εκ. Ποιότητα, 2η έκδοση, 2008

Φούσκας Βασίλης, *Αυτοκρατορία και Πόλεμος, Η Κρίση της Αμερικανικής Υψηλής Στρατηγικής και η Ανάδυση της Πολυπολικότητας*, εκ. Ποιότητα

Χειλά Ειρήνη, *Οι Διεθνείς Συγκρούσεις στον 21ο Αιώνα, Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης*, εκ. Ποιότητα

Χρυσός Ευάγγελος, *Ο Πόλεμος Έσχατη Λύση στο Βυζάντιο* στο Συλλογικό Έργο, με την επιμέλεια Άννα Αβραμέα, Αγγελική Λαΐου Ευάγγελος Χρυσός, Βυζάντιο: Κράτος και Κοινωνία, εκ. Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2003

Ψελλός Μιχαήλ, *Χρονογραφία*, εκ. Άγρα

Walt Stephen, *Στρατηγικές αντίστασης στην Ηγεμονία των ΗΠΑ*, εκ. Καστανιώτη

Waltz Kenneth, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, εκ. Ποιότητα, 2011,

Waltz Kenneth, *Ο Άνθρωπος, το Κράτος και ο Πόλεμος, Μια Θεωρητική Ανάλυση* εκ. Ποιότητα

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Gaddis John Lewis, *Strategies of Containment*, Oxford University Press

Gilpin Robert, *The Theory of Hegemonic War*, *Journal of Interdisciplinary Studies*

Gookins Amanda J., *The Role of Intelligence in Policy Making*, SAIS Review, Volume 28, Number 1, Johns Hopkins University Press

Fukuyama Francis, *The End of History and the Last Man*, New York, NY, Free Press

Hart B. H. Liddell, *Strategy, The Indirect Approach*, Faber and Faber Ltd

Karin von Hippel, *Democracy by Force, US Military Intervention in the Post-Cold War*, Cambridge University Press

JCS PUB 1-02

Jervis Robert, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press

Kennedy Paul, *Grand Strategies in War and Peace*, Yale University Press

Henry Kissinger, *Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21st Century*, Simon and Schuster, 2001

Luttwak Edward, *The Grand Strategy of the Roman Empire from the first Century A.D. to the Third*, Johns Hopkins University Press

Luttwak Edward, *Strategy, The Logic of War and Peace*, The Belknap Press of Harvard University Press

Mayall James, *The New Interventionism, 1991-1994. UN experience in Cambodia, former Yugoslavia and Somalia*, Cambridge University Press, 1996

Trafton Dwight E., *Intelligence Failure and its Prevention*, Naval War College, Newport

ΠΗΓΕΣ ΔΙΑΘΕΣΙΜΕΣ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Συνέντευξη του Edward N. Luttwak στο Δημήτρη Δεληολάνη για την έκδοση της 28^{ης} Μαρτίου 2010 της εφημερίδας Καθημερινή

<http://www.kathimerini.gr/389081/article/politismos/arxeio-politismoy/h-strathgikh-toy-vyzantioy-ma8hma-gia-tis-hpa>

(πρόσβαση 30.10.15)

Λόγος του George H. W. Bush με τίτλο Προς μια Νέα Παγκόσμια Τάξη στο Κογκρέσο στις 11 Σεπτεμβρίου 1990

<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=18820&st=&st1=>

(πρόσβαση 29.10.15)

Ομιλία του προέδρου Μπους ενώπιον της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ στις 27 Σεπτεμβρίου 1993

<http://www.state.gov/p/io/potusunga/207375.htm>

(πρόσβαση 28.10.15)

John J. Measheimer, The National Interest, America Unhinged

<http://nationalinterest.org/files/digital-edition/1388435556/129%20Digital%20Edition.pdf>

(πρόσβαση 29.10.15)

James Goodby and Kenneth Weisbrode, Redirecting the US Diplomacy, The Us Army War College Quarterly Parameters

http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/Parameters/issues/Winter_2013/3_GoodbyWeisbrode.pdf

(πρόσβαση 20.10.15)

Άρθρο του Waltz το 1993 με τίτλο The Emerging Structure of International Politics

<http://www.ir.rochelleterman.com/sites/default/files/Waltz%201993.pdf>

(πρόσβαση 1.11.15)

Πρώτη δημοσιογραφική διάσκεψη του Ρέιγκαν μετά την ανάληψη των καθηκόντων του στις 29 Ιανουαρίου 1981

<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=44101>

(πρόσβαση 1.11.15)

Τελική Πράξη του Ελσίνκι

<http://www.osce.org/mc/39501?download=true>

(πρόσβαση 3.11.15)

Απόφασης 678 του ΣΑ του ΟΗΕ:

[http://daccess-dds
ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement](http://daccess-dds.ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement)

(πρόσβαση 3.11.15)

Όλες οι αποφάσεις του ΣΑ για τη Σομαλία στη διεύθυνση:

<http://unpos.unmissions.org/Default.aspx?tabid=9712>

(πρόσβαση 2.11.15)

John Mearsheimer: Maintain U.S. Dominance in the Western Hemisphere and Prevent China from Achieving Regional Hegemony in Asia

<http://nationalinterest.org/feature/we-asked-john-mearsheimer-what-should-be-the-purpose-13642>

(πρόσβαση 2.11.15)

Συνέντευξη Νόαμ Τσόσκυ στον ιστότοπο του σερβικού ραδιοηλεκτρονικού σταθμού RTS τον Απρίλιο του 2006

<http://chomsky.info/20060425/>

(πρόσβαση 2.11.15)

Διάγγελμα Μπους στις 20 Σεπτεμβρίου 2001, μετά την επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου

<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>

(πρόσβαση 5.11.15)

James Rubin, Indispensability, New Republic, February 2010.

<https://newrepublic.com/article/72849/indispensability>

(πρόσβαση 5.11.15)

The National Security Strategy September 2002

<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>

(πρόσβαση 2.11.15)

<https://fas.org/irp/offdocs/nspd/nspd-23.htm>

(πρόσβαση 5.11.15)

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/557/43/PDF/N0155743.pdf?OpenElement>

(πρόσβαση 6.11.15)

<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>

(πρόσβαση 6.11.15)

<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/02/27/AR2009022700566.html>

(πρόσβαση 7.11.15)

<http://usatoday30.usatoday.com/news/world/iraq/story/2011-12-15/Iraq-war/51945028/1>

(πρόσβαση 8.11.15)

<http://edition.cnn.com/2009/POLITICS/02/17/obama.troops/index.html?eref>

(πρόσβαση 8.11.15)

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/8389778.stm>

(πρόσβαση 8.11.15)

<http://www.cbsnews.com/news/america-formally-ends-the-war-in-afghanistan/>

(πρόσβαση 9.11.15)

https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf

(πρόσβαση 9.11.15)

<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/05/27/AR2010052701044.html>

(πρόσβαση 9.11.15)

<http://www.kathimerini.gr/758539/article/epikairothta/kosmos/ypo-dokimasia-h-e3wterikh-politikh-toy-mparak-ompama>

(πρόσβαση 9.11.15)

<https://medium.com/the-iran-deal>

(πρόσβαση 8.11.15)

<http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2015/02/2015.pdf>

(πρόσβαση 8.11.15)

http://www.usgovernmentsspending.com/defense_spending

(πρόσβαση 9.11.15)

<http://www.kathimerini.gr/389081/article/politismos/arxeio-politismoy/h-strathgikh-toy-vyzantioy-ma8hma-gia-tis-hpa>

(πρόσβαση 12.11.15)

http://www.americanthinker.com/articles/2010/03/what_the_byzantines_can_teach.html

(πρόσβαση 14.11.15)

<http://www.foreignaffairs.gr/articles/68459/jack-a-goldstone/giati-eginan-oi-epanastaseis-to-2011>

(πρόσβαση 11. 11.15)

<http://duckofminerva.com/2014/09/why-john-j-mearsheimer-is-wrong-on-ukraine.html>

(πρόσβαση 11. 11.15)

http://fsi.stanford.edu/news/stephen_walt__taming_american_power_the_global_response_to_us_primacy_20051128

(πρόσβαση 4. 11.15)